

TÜRKİYE
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Journal of Türkiye Studies
(TÜRKAD)

C. 1, S. 1, Haziran 2024
Volume 1, Number 1, June 2024

ISSN 3023-8749
E-ISSN 3023-8722

Sahibi/Owner

Doç. Dr. Nasrullah UZMAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Arş. Gör. Fatih ÖZEN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yayın Türü/Type of Publication

Sürelî

Yayın Sıklığı/Publication Frequency

Yılda İki Sayı

Yayın Konusu/Subject of Publication

Sosyal Bilimler

Yayın Dili/Publication Language

Yayın dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca, Rusça ve çağdaş Türk lehçelerinde yazı kabul edilmektedir.

Adres/Address

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yenimahalle/ANKARA

Web/Web

www.turkad.org

E-posta/E-mail

turkiyearastirmalaridergisi@gmail.com

BAŞ EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF

Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ALAN EDİTÖRLERİ/FIELD EDITORS

Arkeoloji

Doç. Dr. Atakan AKÇAY
AHBV Üniversitesi

Turizm

Doç. Dr. Ercan YAVUZ
AHBV Üniversitesi

İşletme

Dr. Öğr. Üy. Kürşat ÖZKAYNAR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Hukuk

Dr. Öğr. Üyesi Kübra DEMİR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Coğrafya

Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT ÖZPAY
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı

Doç. Dr. Tayfun HAYKIR
AHBV Üniversitesi

Maliye

Doç. Dr. Mutlu YORULDU
Balıkesir Üniversitesi

İktisat

Doç. Dr. Yusuf DEMİR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edb.

Doç. Dr. Veli Savaş YELOK
AHBV Üniversitesi

Türk Halk Bilimi

Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ
AHBV Üniversitesi

Sanat Tarihi

Doç. Dr. Remzi AYDIN
Erciyes Üniversitesi

İletişim Bilimleri

Doç. Dr. Ufuk ERDEM
AHBV Üniversitesi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İliş.

Dr. Ömer Nabi BAYKAL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler

Dr. Öğr. Üyesi M. Batuhan ÇEKEN
AHBV Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yön.

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİÇEK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Felsefe

Dr. Umut AYHAN
AHBV Üniversitesi

Güzel Sanatlar

Dr. Burhan ŞOHOĞLU
AHBV Üniversitesi

Sosyoloji

Doç. Dr. Zeynep Serap TEKTEN
AHBV Üniversitesi

Filoloji

Doç. Dr. Hasan Kazım KALKAN
Milli Eğitim Bakanlığı

Türkçe Editör/Turkish Language Editor
Arş. Gör. Erdi ERBEDEN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

İngilizce Editör/English Language Editor
Öğr. Gör. Rıza ÖZUTKU
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

İndeks Editörü/Index Editor
Arş. Gör. Sabina SAİD
Hacettepe Üniversitesi

Bilişim Editörü/Web Editor
Cansel ÇEKEN
Ankara Üniversitesi

Teknik Editör/Technical Editor
Arş. Gör. Yunus Emre DERE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Kapak/Cover
Dr. Burhan ŞOHOĞLU
AHBV Üniversitesi

Basım Yeri ve Tarihi/Place and Date of Publication
Ankara/Haziran 2024

Tüm Hakları Saklıdır

Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD), uluslararası hakemli bir dergidir. Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) sayıları olmak üzere yılda iki kez basılı ve çevrimiçi olarak yayımlanır. Açık Erişim (Open Access) politikasını takip eder. Yazı gönderimi, değerlendirme süreci ya da yayın için ücret talep etmez. Yayımlanan yazılar için hiçbir şekilde telif ücreti ödemez. Makaleler intihal programından (Turnitin.com) geçirilerek benzerlik oranı tespit edilir. Türkiye Araştırmaları Dergisi, araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartları esas alır. Dergide yayımlanacak yazıların yayın sürecinde yazarların, hakemlerin ve editörlerin Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) gibi uluslararası etik ilkelerine bağlı kalmaları; Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve YÖK Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gibi ulusal standartlara uymaları, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerde bulunmamları beklenir. Dergide yayımlanan yazılar, yazarlarının kişisel görüşleridir. Yayımlanan yazıların her türlü mali ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi, yayımlanan yazıların içeriği ile ilgili hiçbir sorumluluk kabul etmez.

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet İLYAS - Harran Üniversitesi
Prof. Birsen ÇEKEN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Cemile KINACI BARAN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ REYHAN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Güljanat K. ERCİLASUN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Gültekin AKENGİN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KİRİŞÇİOĞLU - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN - AHBV Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk URAL - Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SARISIR - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf SARINAY - TOBB Üniversitesi
Prof. Dr. Zakir AVŞAR - AHBV Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK - Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ALP - AHBV Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsnü YÜCEKAYA - AHBV Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut AKGÜL - Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet SOLAK - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut KARAKULAK - AHBV Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa TANRIVERDİ - İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sedef BULUT - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman TEKİR - Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdinç DEMİRAY - Niğde Üniversitesi
Dr. Efecan ANAZ - Ankara Üniversitesi
Dr. Semiha NURDAN – Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Tuğba GÜNÖR - Namık Kemal Üniversitesi

1. SAYI HAKEMLERİ/REFEREES OF THE 1th ISSUE

Doç. Dr. Göksel Yıkılmış - Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Hadi Belge – Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Meral Kuzgun - Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuzhan Ekinci - Erzurum Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Süleyman Yurttaş - Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Uğur Başaran - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ümmügülsüm Candeger - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fikret Yılmaz – Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlyas Ak - Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şule Gümüş - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Okuyucu Mektupları/Letters: Dergimizde yayımlanan yazılar hakkında görüş, yorum ve önerilerinizi Yazı İşleri Müdürlüğüne gönderebilirsiniz: turkiyearastirmalaridergisi@gmail.com

Editörden

Türkiye Araştırmaları Dergisi'nin değerli okuyucuları,
Dergimizin ilk sayısı ile huzurlarınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Türkiye Araştırmaları Dergisi, sosyal bilimler alanında akademik nitelikli çalışmaların yayımlanmasına olanak sağlamak ve bu yönde alanyazına katkıda bulunmak üzere yola çıkmıştır. Daha önce yayımlanmamış ya da herhangi bir yayın organında değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış alanda boşluk doldurabilecek makaleleri, akademik metin çevirilerini, benzer nitelikli metin aktarmalarını, editöre mektup ve tanıtma yazılarını yayımlamayı hedeflemektedir. Sosyal bilimler alanında yayınladığı makalelerle literatüre katkı sağlamayı amaçlayan dergimizin Yaz/Haziran ve Kış/Aralık olmak üzere yılda iki sayı yayınlanması ve kısa sürede ulusal ve uluslararası indekslerde taranması öngörülmektedir.

İlk sayımızda alanında uzman bilim insanları tarafından kaleme alınan sosyal bilimlerin farklı alanlarında, literatüre katkı sağlayan 5 makaleyi sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Doç. Dr. Murat Hanılçe ve Bilim Uzmanı Sinan Çakmak "Osmanlı Kent Yönetiminin Modernleşmesi Sürecinde Muhtarlık Seçimleri" başlıklı makalesinde Türk demokrasi tarihine katkı sağlayacak nitelikte muhtarlık seçimlerinin tarihi serüvenini arşiv belgeleri ışığında değerlendirmişlerdir. Bilim Uzmanı Ahmet Güleç ve Doç. Dr. İsa Kalaycı "Demokrat Parti Dönemi'nde Hatay'da Sosyo-Ekonomik Hayat" başlıklı makalesinde Hatay'ın Demokrat Parti dönemindeki sosyo-ekonomik durumunu arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri ışığında değerlendirmişlerdir. Doç. Dr. Recep Batu Günör "Türk Düşüncesinde Ahlak ve Ahlak Felsefesi Çalışmaları: Hilmi Ziya Ülken Örneği" başlıklı makalesinde Hilmi Ziya Ülken örneğinden hareketle Türk düşüncesinde ahlak ve ahlak felsefesini değerlendirmiştir. Doç. Dr. İlhan Karaca "Hayvandılaştırma: Sokak Köpekleri Sorunu Üzerinden Bir Postmodern Mevzi Kazanma Stratejisi" başlıklı makalesinde örnek olaylar üzerinden sokak köpekleri sorununa farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Dr. Doğan Kaya ise "Günümüz Toplumunda Sosyal Meseleler ve Köroğlu'na Şikâyet Şiirleri" sosyal meseleleri konu edinen Köroğlu şiirlerini incelemiştir.

İlk sayımıza katkı sağlayan kıymetli yazarlarımıza teşekkür borçluyuz. Değerli yazarlarımızın makaleleri ile dergimize değer kattılar. Kıymetli yazarlarımıza, ilk sayımıza sundukları katkılar için minnettarız. Bu makaleleri titiz bir şekilde inceleme nezaketini gösteren hakemlerimize de teşekkür ederiz. Değerli katkılarını esirgemeyen editörlerimize ve bilim kurulu üyelerimize de müteşekkirimiz. Dergimizin Türk akademisine hayırlı olmasını diliyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Taner LÜLECİ
Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Osmanlı Kent Yönetiminin Modernleşmesi Sürecinde Muhtarlık Seçimleri/
Mukhtar Elections in the Process of Modernisation of Ottoman Urban
Administration1-32

Doç. Dr. Murat HANİLÇE-Bilim Uzman Sinan ÇAKMAK

Araştırma Makalesi • Research Article

Demokrat Parti Dönemi'nde Hatay'da Sosyo-Ekonomik Hayat/Socio-Economic
Life in Hatay During the Democrat Party Period 33-61

Bilim Uzmanı Ahmet GÜLEÇ-Doç. Dr. İsa KALAYCI

Araştırma Makalesi • Research Article

Türk Düşüncesinde Ahlak ve Ahlak Felsefesi Çalışmaları: Hilmi Ziya Ülken
Örneği/Ethics and Moral Philosophy Studies in Turkish Thought: The Example
of Hilmi Ziya Ülken63-75

Doç. Dr. Recep Batu GÜNÖR

Araştırma Makalesi • Research Article

Hayvandışılaştırma: Sokak Köpekleri Sorunu Üzerinden Bir Postmodern
Mevzi Kazanma Stratejisi/Deanimalization: A Postmodern Strategy for Gaining
Ground Through the Stray Dogs Issue77-102

Doç. Dr. İlhan KARACA

Araştırma Makalesi • Research Article

Günümüz Toplumunda Sosyal Meseleler ve Köroğlu'na Şikâyet Şiirleri/Social
Issues in Today's Society And Complaint Poems to Köroğlu 103-136

Dr. Doğan KAYA

**Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları/Publication Principles and Authoring
Rules137-144**

OSMANLI KENT YÖNETİMİNİN MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE MUHTARLIK SEÇİMLERİ

*Mukhtar Elections in the Process of Modernisation of
Ottoman Urban Administration*

Doç. Dr. Murat HANİLÇE*
Bilim Uzmanı Sinan ÇAKMAK**

Özet

Osmanlı Devleti'nde mahalle ve köy yerleşim yerlerinin kontrolünü sağlamak amacıyla II. Mahmud'un saltanatı yıllarında muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. Teşkilatın kurulmasıyla imamların ve kadıların beledi ve yönetsel yetkileri belirli çerçevede sınırlanmış, idari alanda ise merkezî otoriteyi daha da güçlendirmek ve henüz yeni kaldırılmış olan Yeniçeri Ocağı'nın ardından oluşan yönetim ve asayiş boşluğunu doldurmak amaçlanmıştır. 1829'da İstanbul'da Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar ve Eyüp)'deki mahallelerde ilk muhtar seçimi yapılmıştır. Muhtarlık ilk olarak başkent İstanbul'da uygulansa da kısa süre içerisinde taşrada da yaygınlaştırılmıştır.

Bu yazıda ilk olarak tarih boyunca mahalle yönetimi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak muhtarlık teşkilatının kurulmasına değinilmiştir. Üçüncü ve son olarak ise teşkilatın Osmanlı Devleti yıkılana kadar geçirdiği değişim ve dönüşüme açıklık getirilmiştir. Yazıda, ayrıca muhtar seçimlerinin kendine özgü şartları, muhtar adaylarında aranan nitelikler ve muhtarlardan beklenen görevler üzerinde de durulmuştur. Yazının başlıca amacı son zamanlarda yeniden öne çıkan muhtarlığın Osmanlı tarihindeki yerinin belirlenmesidir. Çalışmanın kaynakları arşiv

Makale Geliş Tarihi: 28.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 15.05.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: HANİLÇE, Murat – ÇAKMAK, Sinan, “Osmanlı Kent Yönetiminin Modernleşmesi Sürecinde Muhtarlık Seçimleri”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S. 1, Haziran 2024, s. 1-32.

* Sorumlu Yazar, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: murat.hanilce@gop.edu.tr ORCID: 0000-0003-0587-9336.

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. E-posta: sinan_2541@hotmail.com ORCID: 0000-0003-2921-0741.

malzemeleri, düstur ve muhtarlık teşkilatına dair yayınlanmış araştırma eserleridir.

Anahtar Kelimeler: Muhtar, Osmanlı, seçim, mahalle, köy.

Abstract

In order to control the neighborhood and village settlements in the Ottoman Empire, during the reign of Mahmud II, the mukhtar (the local headman) organization was established. With the establishment of the organization, the municipal and administrative powers of imams and kadıs were limited within a certain framework; It is aimed to further strengthen the central authority in the administrative field and to fill the management and public order gap created after the newly abolished janissary corps. In 1829, the first mukhtar election was conducted in the neighborhoods of *Bilad-ı Selase* (three towns: Galata, Üsküdar and Eyüp) in Istanbul. Although the headmanship was first practiced in the capital city of Istanbul, it soon became widespread in the provinces as well.

In this article, firstly, the neighborhood management throughout history was emphasized. Secondly, the establishment of the mukhtar organization was mentioned. Thirdly, the change and transformation of the organization until the collapse of the Ottoman Empire was clarified. The article also focuses on the specific conditions of mukhtar elections, the qualifications sought in mukhtar candidates and the duties expected from them. The main purpose of the article is to determine the place of the local headman, in the Ottoman history. which has come to the fore again recently. The sources of the study are archival materials, the code of law and published research works on the local headman organization.

Keywords: Mukhtar, Ottoman, election, neighborhood, village.

Giriş

Muhtarlık teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 1829 senesinde kurulmuştur. Teşkilat, Türkiye Cumhuriyeti'ne de intikal etmiş ve bazı değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Muhtarlık, ilk uygulanmaya başladığı andan şimdiye değin popülerliğini ve halk nezdinde değerini hep korumuştur.

Dünden bugüne yapılan her muhtarlık seçiminin ardından çeşitli ilginç olaylar yaşanmıştır. Muhtarlık yüzünden yaşanan gürültü ve patırtı

bu topraklarda hep var olmuştur. Muhtarlık seçimlerinde, seçmenlerin ve seçilenlerin birbirilerini yakinen tanımaları ve bu nedenle de seçim sonuçlarına göre birbirlerine küsüp darılmaları sıkça görülmektedir. Adaylar, seçmenler ve seçilenler çok sayıda olayın yaşanmasına da sebep olmuşlardır. Muhtarlığın popülerliği devam ettiği sürece de bu olaylar yaşanmaya devam edecektir. Yaşanan bu kavga gürültünün başlıca sebepleri, az çok muhtarlığın mali yönden kazanç getirmesi, seçilen kimseye saygınlık sağlaması, devletle halk arasında bir köprü vazifesi içermesidir. Yaşanan olaylara günümüz Türkiye'sinden pek çok örnek vermek de mümkündür.

Muhtarlık ilk olarak 1829'da Osmanlı Devleti'nin Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar, Eyüp) kazalarında uygulanmıştır¹. Sözlükte “Seçilmiş” “Seçilmiş Kişi” anlamlarına gelen “muhtâr”, terim olarak “seçildiği mahalle veya köyün işlerini yönetmek amacı ile atanmış/seçilmiş idareci” anlamlarına gelmektedir. Muhtâr; mahalle, köy ve kasabaların önde gelen sağlam ve güvenilir kişilerle esnafın ileri gelenlerini de ifade eden bir kavramdır. Muhtarlık anlamı itibarıyla hareketinde serbest olan, istediğini yapabilen, dilediğini hür ve özgür bir şekilde tercih eden, seçildiği köye veya şehre dair bütün idari işlerin sorumluluğunu üstlenen, üzerine alan kimse olarak tanımlanabilmektedir². Kelime, köy veya mahallelerde yerleşim yerinin işlerine bakması için halk tarafından seçilen kişi anlamında da kullanılmıştır³. Ayrıca kavram Beratlı Hayriye tüccarının başta İstanbul olmak üzere Osmanlı vilayetlerinde kendilerini temsil etmek amacıyla aralarından seçtikleri temsilci için de tercih edilmiştir. Bunun dışında Osmanlıların sosyal yapısında çeşitli zümrelerin seçilmiş temsilcilerine de muhtar denmiştir. Bir topluluğun veya yabancı bir devlet hükümdarının ve devlet yöneticisinin bulunduğu durumu ifade etmek üzere elkâbı içerisinde hükümdara ve yöneticiye resmî bir hitap üslubu olarak da kullanılabilmektedir⁴.

¹ Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 173.

² Muallim Naci, *Lugat-i Naci*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1317, s. 444.

³ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türki*, İkdâm Matbaası, Der-saadet 1317, s. 674.

⁴ Ali Akyıldız, “Muhtar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 51-53.

1.MAHALLENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.Mahalle Kavramı ve Tanımı

Mahalle kavramı, kelime anlamı olarak “bir yere inilmesi, yerleşilmesi, konumlanması” anlamlarına karşılık gelen Arapça hall (halel ve hulûl) kökünden türetilmiştir. Mahalle kelimesi mekân ve yer anlamlarına gelen *mahall* kelimesi ile aynı köke dayanmaktadır⁵. Mahalle; içerisinde birbirini tanıyan ve belli bir ölçüye kadar birbirlerinden sorumlu olan, aynı ibadethane ve alanları kullanan bireylerin aileleriyle beraber yaşadıkları kentin en küçük ve kendi kendini yöneten idari birimidir⁶. Mahalle, kelime anlamı itibarıyla toplumların hayatlarını idâme ettirdikleri kasaba, nahiye ve köy gibi yerleşim yerlerini birbirinden ayıran yönetim kısımlarına verilen isimdir. Bu kelime başka toplumlarda menzil ve makam anlamlarıyla da kullanılmıştır⁷. Mahalle kavramı, farklı toplumlarda aynı görevi görse de kelimenin telaffuzunda çeşitli farklılıklar bulunmaktaydı. Bu farklılıklar Mısır’da mahalla, Kuzey Hindistan’da muhalla şeklinde kendisini göstermektedir. Fustat ve İskenderiye’de mahalle yerine hıttâ, Bağdat’ta dâr ve Osmanlı Devleti’nin Garp ocakları olan Cezayir ve Tunus’ta hayme, Kahire ve Şam’da ise hâre tabiri kullanılmıştır. Şehir yaşamında kentin özünü ve en küçük birimini oluşturan mahalle ayrıca, toplumun maddi ve manevi olarak bütünleşmeyi gerçekleştirebildiği, daha samimi ve içten duyguların yaşandığı ve hatta iç içe geçtiği ve yeri geldiğinde kişinin kendini tanımlarken referans olarak kullandığı bir mekândır. Ayrıca, mahalle bireyler ve toplumlar adına güvenli bir alan ve barınma noktasıdır⁸. Toplum, birey için kendi kendisini bulma, bireye bir kimlik ve aidiyet duygusu kazandırma bağlamı olduğu

⁵ Ali Murat Yel ve Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Mahalle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 323-326.

⁶ Kemal Demir, Suat Çabuk, *Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2013, s. 141.

⁷ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Der-saadet 1317, s. 1304.; Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, C. II., Matbaa-i Amire, İstanbul, 1293, s. 1322.; Mehmed Salahi Bey, *Kamus-ı Osmani*, C. IV., Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313, s. 326.; Muallim Naci, *Lûgat-i Naci*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1317, s. 729.; Hüseyin Remzi, *Lûgat-ı Remzi*, C. II, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1305, s. 431.

⁸ Yel ve Küçükbaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

gibi “mahalle” de kişiye bir yere ait olma hissi doğuran en büyük etmenlerden biridir⁹.

Mahalle, insanlığın var olması ile beraber yerleşim yerleri tarihinin temelinde yer alan bir toplumsal oluşumdur¹⁰. Mahalle, Osmanlı şehirlerinin küçük bir modeli, tanımlayıcı ögesi ve iskân alanı olduğu gibi bazı ticari ilişkilerin yürütüldüğü, bireyin veya toplumun gündelik hayatı yaşadığı, din, kültür ve kimliğin oluşturulduğu mekânlar olarak da tanımlanmıştır¹¹. Mahalle, Kent Bilim Terimleri sözlüğünde, “bir kentin, bir kasabanın, büyüdükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri” olarak tanımlanırken¹² TDK sözlüğünde ise “bir şehrin bir kasabanın büyüdükçe bir köyün, bölündüğü parçalardan her biri olarak” tanımlanmıştır¹³.

Sosyal bir birim olarak mahalle, sosyal, kültürel ve politik faktörlerin de rol oynadığı mekândır. Mahallelerin oluşumunda çeşitli mimari yapıların önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Mahalleyi içinde barındırdığı bu kuruluşlardan ve sosyal ilişkilerden bağımsız olarak değerlendirmek ve tanımlamak zor olduğundan dolayı kimi yazarlar mahalleyi, “bir kentin bir kasabanın, büyükçe bir köyün küçük parçacıklara ayrılarak birey ve toplumların oluşturduğu en küçük birimler” şeklinde açıklamışlardır¹⁴.

1.2. İslam Devletlerinde Mahalle ve Mahalle Yönetimi

İslamiyet geldiğinde Mekke’de Kureyşü’l-bitâh ve Kureyşü’z-zevâhir adlı iki mahalle vardı. İslamiyet’in ilk yayılmaya ve tanınmaya başladığı yıllarda Mekke’de mahalle sayısı on ikiye kadar yükselmiştir. Medine’de Mescid-i Nebevi’nin inşa edilmesinin ardından şehir yerleşimi

⁹ Hayriye Şengün, “Mahalle, Mahalle Yönetimi ve Bir Dayanışma Mekânı Olarak Bayburt Mahalle Odaları”, *Yerel Yönetimlerde Teknoloji ve Katılım*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 316.

¹⁰ Şengün, “Mahalle, Mahalle Yönetimi ve Bir Dayanışma Mekânı Olarak Bayburt Mahalle Odaları”, s. 316.

¹¹ Alpaslan Aliğaoğlu, Abdullah Uğur, “Osmanlı Şehri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 38, 2016, s. 1-24.

¹² Ruşen Keleş, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2021, s. 110.

¹³ Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sayfası, “Mahalle”, <https://sozluk.gov.tr/?ara=mahalle>. (Çevrimiçi erişim tarihi 15 Ekim 2023)

¹⁴ Yel ve Küçüktaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

yeni baştan düzenlenmiştir. Bu düzenleme sonucunda kenar mahalleler de şehrin bir bölümü olarak görülmeye başlanmış ve bu mahallelerde oturanlara devlet zaman zaman vergi muafiyeti getirmiştir¹⁵. Mahalle, meydan ve etrafındaki sosyal-ticari yerlerle merkezleşmiş, buralarda toplum ilişkileri doğup gelişerek bu mekâna karşı bir aidiyet duygusu oluşturulmuştur. İslami şehirlerde mahalleler mahremiyet duygusu temelinde biçimlenmiştir. Düzenli bir plan ekseninde değil karışık ve dolambaçlı sokaklar biçiminde konumlanmıştır.

İslamiyet ve İslam Medeniyeti iyice yayıldıktan sonra İslam adına fetihler gerçekleştirilmeye başlanmış, yeni yerler fethedilmiş ve fethedilen yerler bir kabile veya küçük kabileler topluluklarına tahsis edilmiş ve buralar *hitta*, çoğulu *hitat* ismi ile anılmışlardır. Fethedilen kentler ilk olarak askerî amaçlarla düzenlense de daha sonradan çeşitli siyâsi ve kültürel faktörler gereği cami, dârülimâre ve çarşı ekseninde yerleştirilecek olan kabileleri kabile esasına göre mahallelere iskân ettirip mahalleler düzenlenmiştir. Emevîler Dönemi İslam kentlerinde toplulukların etnik köken ve dinî inanışları temele alınarak kentler mahallelere ayrılmış, mahalledeki toplumun inanışına göre oraya dinî ayinlerini yerine getirmeleri için ibadet yerleri yapılmış, başkent Şam'da Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar yaşadıkları mahallede birbirileri arasına duvarlar öreerek yaşadıkları yerleri birbirinden ayırmışlardır¹⁶. Anadolu Türk İslam kentlerinde iki mahalle boşluklar veya yollarla birbirinden ayrılmaktadır¹⁷. İslami kentlerde mahalleleri birbirinden ayıran farklı bir etmen ise mahallede yaşayan toplumun etnik ve dinsel farklılığı idi. Yâni belirleyici nokta halkın hangi din ve ırktan olduğuydu¹⁸.

Mahalle olgusu İslam devletlerinde batılı devletlerde olduğu gibi insanlar arasında ayrımcılık ve ayrıştırma görevi görmemiş, tam tersine İslam esasları göz önüne alınarak mahalleler İslam hukukuna göre

¹⁵ Yel ve Küçükaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

¹⁶ Demir, Çabuk, *Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri*, s. 137.

¹⁷ Hikmet Kavruk, *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetimi Birimi*, Odak Yayınevi Ankara 2004, s. 55.

¹⁸ Yavuz Pekman, “Türk Tiyatrosunda “Başrol” Olarak Mahalle”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Dergisi*, S. 10, 2012, s. 28-30.

tasarlanıp mahalle içerisinde bir bütünlük ve içtenlik ön planda tutulup¹⁹ kentlerde kurulan mahalleler mahremiyet ve aidiyet duygusu ekseninde gelişmiştir. Ayrıca kentlerde mahalle ve semtleri birbirinden ayırma görevini üstlenen kapılar bulunmaktaydı ve bu mahallelerin adlandırılması da bu kapılar üzerinden yapılmaktaydı. Dımaşk, Kahire ve Semerkant bu uygulamaya örnek gösterilebilecek İslam şehirleridir²⁰.

Emevî ve Abbasî devletleri döneminde kentler din merkezli cami, medrese gibi İslami faaliyetlerin işlendiği mekânlar çevresine yerleşilmiştir²¹. Müslüman toplumlar arasında hızlı ve yaygın bir şehirleşme hareketi görülmeye başlanmış, dolayısıyla bu hareketlenme sonucunda Atlantik'ten Çin Seddi'ne kadar 20 civarında şehir kurulmuştur. Kurulan bu mahallelerin yönetiminin ise *sultan* ya da *halife* tarafından atanan birer temsilci tarafından üstlenilmesi kararlaştırılmıştır. İslami kentlerde her kent, İslam ve şeriatın esasları gereğince dinin temsilcisi olan Kadı tarafından yönetilir ve onun otoritesi altında şekillenirdi. Kadı yönetiminde tek ve gerçek söz sahibiydi²². Mahalle yönetimi Türklerden farklı olarak reis ve şeyh adı verilen kişilerle sağlanmıştır. Yönetime gelen reis, hususi olarak kent valisi tarafından seçilirken diğer yönetici konumundaki *şeyhin* tam olarak mahalle yönetimine nasıl geldiği bilinmemektedir²³. Merkezî idare, mahallelerde bulunan bu kişiler aracılığı ile kentlerde bulunan kabile topluluklarını denetim altına alarak hareketlerini kontrol etmeyi amaçlamış ve kabileler arası dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Ülkenin merkezî yönetimi, mahallelerdeki meselelerden haberdar olup mahallede yaşanan ekonomik ve siyasi her türlü sıkıntıya gerekli müdahaleleri yapıp mahalle içerisinde istenilen asayiş sağlamada bu kişilerden yararlanmıştır.

¹⁹ Mefail Hızlı, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *Tesam Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2014, s. 43.

²⁰ Yel ve Küçükaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

²¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 04, S. 04, 1984, s. 69-78.

²² Halil İnalçık, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, *İstanbul Tetkikleri Dergisi*, C. 9, 2010, s. 260-261.

²³ Yel ve Küçükaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

1.3.Selçuklularda Mahalle

Selçuklu mahalle yönetiminde mahalle sakinlerinin dinsel inanışları baskın bir konumdaydı ve dinî kurumlar mahalle yönetiminin merkezindeydi. Diğer bir deyişle mahalle yönetimi din temelliydi. Kent sakinleri Müslim ve gayrimüslim olmak üzere ayrı mahallelerde yaşadıkları gibi bir arada da yaşayabilmekteydi²⁴. Selçuklu şehirlerinde mahalle sayısı şehirlerin büyüklüklerine göre değişmekteydi. Osmanlı şehirlerinde rastlanılan pek çok mahallenin Selçuklular devrinden kalma mahalleler olduğu ve çoğu Selçuklular zamanında kurulan mahallenin Osmanlı idaresinde de varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır²⁵. Selçuklu mahallelerinin 10 ile 30 haneden şekillendiği, nadir de olsa mahallenin 40 haneye ulaştığı tahmin edilmektedir. Selçuklularda mahalledeki konutlara bakarak mahallenin ekonomik durumu anlaşılabilirdi. Ayrıca mahallede yaşayan kesimin zengin, yoksul karışık halde yaşadıkları gibi kent merkezlerini ve büyük camii çevrelerini ağırlıklı olarak ekonomik refahı yüksek olanların tercih ettiği düşünülmektedir²⁶.

Selçuklularda mahalleler, genellikle bir camii veya mescit etrafında kurularak şekillendiği için mahallenin yönetiminde de en büyük rolü imamlar üstlenmekteydi. Diğer bir deyişle imamlar mahallenin yöneticisi konumunda bulunurlardı. Devlet tarafından kentlere ve mahallelere atanan imamlar hem mahalle halkının ibadete yönlendirilip teşvik edilmesinde hem de mahallenin çeşitli görev ve sorumluluklarında rol üstlenmekteydi. İmamlar dışında Selçuklu mahalle yönetiminde diğer bir söz sahibi *ığdış* idi. *İğdiş* Büyük Selçuklularda şehir reisleri ile özdeşleşirken Osmanlıların ilk zamanlarında sıkça rastlanan mahalle kethüdasına benzetilmiştir. *İğdişler*, *emir-i egâdişe*, *emir-i ığdışan* ve *ığdış-başı* olarak şehir divanına esnafın, bir diğer ifadeyle halkın temsilcisi

²⁴ Ahmet Akşit, “Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 1, 2014, s. 75-76.

²⁵ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 163.

²⁶ Akşit, “Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler”, s. 77. Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, s. 165.

olarak katılmaktaydı²⁷. İğdiş-başına avâriz vergisinin taksiminde her bireyin ve ailenin gücüne ve kuvvetine göre vergi dağıtması, zengin-fakir arasında herhangi bir eşitsizliğe sebebiyet vermemesi, kimseyi kayırmaması, sanat sahipleri ile zayıfları ezmemesi emredilmiştir²⁸. Kısaca mahalleden sorumlu her iğdişin halkın sosyo-ekonomik durumunu merkezî idareye ve iğdiş başına bildirmek gibi bir sorumluluğu bulunmaktaydı.

1071’de Sultan Alparslan’ın Malazgirt Zaferi ile Anadolu’nun kapıları Türklere açılmıştı. Bu zafer sonucunda Türkler Anadolu’ya göç edip göç edilen yerin yerli halkı, yani Hıristiyan toplumların arasına karış karış yayılarak onlarla çeşitli ilişkiler kurup oranın halkı ile yaşamaya başlamışlardır. Anadolu’ya yaşanan göçler sonucunda Anadolu’nun nüfusu artmaya başladı ve dolayısıyla artan nüfusun sonucu olarak kırsal bölgelerde yeni köy ve yeni yerleşim yerleri inşa edilmiştir²⁹.

Göçebe olan Türkmenler Anadolu’ya geldiklerinde ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yaşamayı tercih edip zaman zaman da yerleşik hayata geçmişler ve bu geçiş sonucunda da yeni köy yerleşimleri meydana getirmişlerdir. Bu köylerin idaresi dönemin sultanları tarafından bazen bir aşiret liderine bazen de dinî bir görevliye bırakılmıştır. Selçuklu devlet adamları bu köylerin yönetilmesi için köyleri, yıllık olarak belli ücret karşılığında “Dehka” denilen köy sahiplerine satın icara vermekteydiler. Köylere uygulanan bu sistem devletin hazinesinin en önemli gelir kaynaklarından biridir. Köyleri satın alan veya kiralayan dehkan, köye konargöçer veya çiftçi, işçi toplulukları getirip yerleştirerek onların üretim yapmalarını sağlıyordu³⁰. Selçuklularda köy yöneticilerinden bir diğeri ise *köy ağaları* ve *reisler* idi. Bunlar da belirlenen kurallar çerçevesinde görevlerini yerine getirip halkın eşit bir şekilde yaşamasını sağlamalı, zayıf olanı güçlü olana ezdirmemeli, rüşvet almamalı ve dâimâ doğru

²⁷ Tuncer Baykara, “Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu”, *Bellekten*, C. 60 S. 229, 1996, s. 685.

²⁸ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme” *Bellekten*, C. 34, S. 135, 1970, s. 414.

²⁹ Osman Gümüştü ve Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Köy”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 85-87.

³⁰ Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2005, s. 1-22.

olmalıydı. Köyde “Emr-i bi'l-maruf nehy ani'l münkeri” yerine getirmeli, köydeki düzeni sağlamalıydı³¹.

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE MAHALLE VE KÖYLERİN İDARESİ

2.1.İkinci Mahmud'a Kadar Osmanlı Devleti'nde Mahalle ve Köy İdaresi

Osmanlı Devleti, mahalle kurumunu oluşturmada geleneksel bağlardan kopmadan Asr-ı Saadet, Emevî, Abbasî mahalle sistemini bir bütün hâline getirip kendine uygun şekilde geliştirmiş ve Osmanlı toplumuna uygun bir mahalle kimliği üretmiştir³². Mahalle oluşturulurken, mekteb, medrese, mescid, çeşme, pazar gibi toplumun sosyokültürel hayatını idame ettirdiği kendine has özellikler taşıyan imar, kurum ve kuruluşlarla bir bütünlük sağlamasına özen gösterilmiştir³³. Böylece Osmanlı hanedanı birçok noktada geleneğine ve özüne dönük olarak eski ile ilişkiler yürütmüş, yönetim şeklinde de gelenekten uzaklaşmamıştır. Millî geleneği kendi bünyesinde sindirip mahalle olgusunu ve mahalleli kimliğini üretmiştir³⁴.

Mahalle kavramı, yönetim ve idaresinin başında imamın olduğu, kendine ait gelir kaynakları olan idari yerleşim birimi olarak da tanımlanmıştır³⁵. Osmanlı Devleti'nde mahalleler, merkez konumdan başlayarak şehrin çevre hatlarına doğru bir yayılım göstermiş ve bu şekilde de mahalle birimleri oluşturulmuştur³⁶. Osmanlı Devleti'nde, mahalle, halkını belli bir bütünlük ve beraberlik duygusu içerisinde yaşatmakla kalmayan, halkı belli sistemde organize eden ve kontrol düzeni oluşturan

³¹ Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, s. 1-22.

³² Musa Şahin, Esra Işık, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, 2011, s. 221-229.

³³ Bilal Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, Bileşik Yayınları, İstanbul 1997, s. 224.

³⁴ Johannes Heindrik Kramers, “Mahalle”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s. 144.

³⁵ Şahin ve Işık, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, s. 222-225.

³⁶ Mehmet Bayartan, “Osmanlı'dan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapı Taşları: Mahalleler”, *Coğrafya Dergisi*, S. 18, 2010, s. 57-70.

yerel yönetimin çekirdeğidir. Osmanlı kent idaresinde mahalle; mektebi, medresesi, mescidi, pazarı, aşevi vs. gibi sosyal, kültürel ve dinî kurumlarıyla çoğunlukla kendisine yeten bir yapıdır. Bu bütünlük sonucu olarak kendine has özellikleri ile mahalleler, kent ve kasabaları oluşturur³⁷. Mahalle, idarede demokrasinin en etkin uygulandığı yerleşim birimi olduğu gibi, rahat ve kolay benimseme içgüdüsüne sahip olan toplumsal, siyasal ve tinsel değerlerin değişiminin süregeldiği kuruluştur³⁸. Mahalle, büyüklüğü, nüfusu, alanı değişiklik gösterse de toplumsal kontrolü ve düzeni sağlamanın başlıca aracıdır³⁹.

Başlangıçta 3-5 evden oluşan mahalleler daha sonradan yaşanan nüfus artışı ile çeşitli gereksinimler doğurmuştur. Bu ihtiyaçlar sonucunda da mahalle içerisindeki ev miktarı çoğalmış, böylece mahalle içerisindeki cadde ve sokak sayıları artmıştır⁴⁰. Osmanlı mahallesinde sınıf, statü, meslek vs. gibi ayrımlar göz önüne alınmadan herkes birbiriyle eşit bir şekilde, aynı mahallede, aynı sokakta yaşayabilmekteydi. Bu da topluluklar arasında sosyal ilişkilerin daha samimi, daha sıkı ve kalıcı olmasına sebep olmaktadır. Mahalleliler arasındaki kuvvetli bağ mahalleli kimliğinin meydana gelmesinde etkili olmuştur. Mahalleli kimliği, mahallenin bir bütün olarak dışarıya karşı kişiye referans olması avantajını doğurmuştur. Bu durum devletin mahalleden topladığı vergiyi eksiksiz ve sıkıntısız bir şekilde toplamasını da sağlamaktaydı. Çünkü mahallede yaşayan halk birbirine kefil ve vergide sıkıntı yaşayan kişilerin vergileri de mahallelinin ortak sorumluluğuydu. Ayrıca mahalleli mahallede meydana gelen herhangi bir olumsuzluk durumunda hep birlikte sorumluluk olgusu ile hareket edip yaşanan durumu kısa sürede aydınlığa çıkarıp sonuca ulaştırmaya çalışırdı. Bir olumsuzluk üzerine maddi ve manevi her türlü zararın karşılanmasında mahalleli ortaktır. Osmanlı Devleti'nde mahalle, “en az elli hânedan oluşmuş” yerleşim yeri şeklinde tanımlanmıştır⁴¹. Ayrıca 1867 tarihli vilayet nizamnamesinin 5.

³⁷ Yel ve Küçükbaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

³⁸ Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *Coğrafya Dergisi*, S. 13, 2012, s. 93-107.

³⁹ Çiğdem Aysu, “İstanbul Şehrinden Metropolen İstanbul’a Mahallelerin Mekânsal Dağılışı 1950-2001”, *İstanbul Dergisi*, 2002, s. 51-58.

⁴⁰ Ratip Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihi (1529-1990)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 12.

⁴¹ Şahin ve Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, s. 221-228, Yel ve Küçükbaşçı, “Mahalle”, s. 323-326.

maddesinde de şehir ve kasabalarda mahalleler en az elli haneden oluşmalı hükmü bulunmaktadır⁴².

Mahallelerin büyüklük konusunda taşınması gereken herhangi bir şart ve kural yoktur. Mahalle boyutu, mahalle ilişkilerine zarar vermeyecek miktarda 30-40 haneden oluşturulmuştur⁴³. Osmanlı Devleti'nde hane sayısı sınırlı tutulduğu gibi mahalleye yerleşmek de beklenen kadar kolay değildir. Çünkü bir kişinin istediği mahalleye yerleşebilmesi için mahalle sakinlerinin ve mahalle idare sorumlusu olan imamın söz konusu kişiye her türlü olumsuz duruma karşı kefil olması gerekliydi⁴⁴.

Mahalle yönetiminin başına geçen imamlar bu görevin yerine getirilmesi adına padişah tarafından verilen berat ile göreve başlamaktadır. Atanan imama görevleri ve hizmetleri karşılığında vakıflar tarafından belli bir miktarda *vazife* adı verilen ücret ödenmekteydi⁴⁵. İmam, ücret karşılığında kadıların yerine getirmesi gereken toplumsal, beledi, mülki, dinî ve ahlâkî sorumluluklara dair görevleri yerine getirir ve kadılar tarafından da teftiş edilirdi. Fakat mahallelere yönetici olarak atansa da aslî görevi olan vaktinde ezanı okumak, namazı kıldırmak ve belirli dönemlerde mahallenin çocuklarına dinî bilgiler ve kuran eğitimi dersleri yapmak zorundadır. Ayrıca imamlık mesleği haricinde mahalle yönetiminde, idari yönetim tarafından kentlere ve köylere tahsis edilen vergiyi düzenli bir şekilde mahalleliye paylaşmalı, mahallenin asayiş ve kontrolünü sağlamalı, ahlaki ve dinî eksende dine aykırı yaşayış şekillerini engellemeli ve bu kişileri mahalleden sürmeli, İslami adap içinde yaşayıp mahallelinin namazlarını aksatmaması için uğraşmalı, mahalleye girip çıkanların kontrolünü yapıp yeni gelenlerin de kayıt altına alınmasını sağlayıp kefalete bağlamalı, mahallede ikamet edenlerin ikamet yerini ve süresini belirlemeli, ölüm ve doğum vakalarını kaydetmeli, mahallede

⁴² *Düstur*, I. Tertip, C. I, İstanbul 1289, s. 608.

⁴³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev.Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayını, 5. Baskı, İstanbul 2005, s. 165.

⁴⁴ Özcan Erdagöz, "Mahalle Yönetimi ve Geleceği", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 1, 2012, s. 65-66.

⁴⁵ Ahmet Ulusoy ve Tekin Akdemir, *Mahalli İdarelerin Maliyesi*, Seçkin Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2002, s. 55-58.

nikâh kıyıp boşanma işlemlerini yapmalı ve ayrıca da mahallede yaşayan farklı milletlerin kıyafet usulüne uyup uymadıklarını kontrol etmelidir. Bunun yanı sıra imamlar merkezî idare ile halk arasındaki bağlantıyı sağlayan başlıca yetkili olması dolayısıyla ahalinin herhangi bir şikâyetini veya talebini doğrudan doğruya merkeze iletebilmekteydi. Ayrıca kent ve köy mahallelerine yazılan arzuhaller ve halkın kendi arasındaki anlaşmazlığın çözümünde bizzat imamların imza ve mühürleri bulunmaktaydı. Hükûmet tarafından mahallelere duyurulmak istenilen konular ise bizzat imamların aracılığı ile aktarılmaktaydı⁴⁶.

Mahallelerde, imamların yanı sıra mahallenin çeşitli işlerinden sorumlu olan kimseler de bulunmaktaydı. Bunlar *kethüda*, *yiğitbaşı* ve *bekçiler*di. İmamlar gibi mahallenin ileri gelen kimseleri tarafından seçilen kâhya veya kethüdalar da mahalle ile merkezî idare yani hükûmet ile halk arasındaki ilişkiyi düzenleyen idare nezdinde halkın temsilcisi konumundaydı. Bekçiler ise, güvenlik hizmeti ile bazı beledi işlerin yürütülmesinden sorumlu bulunmaktaydı⁴⁷.

Dinî görevlerinin yanında mahalle yönetiminde görev alan imamlar muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra asli görevlerine dönerken muhtara kefil olmak, yardımcı olmak gibi sorumluluklarını sürdürmüşlerdir. Tanzimat'ın ilan edildiği sıralarda imamlar mahallede belirli bir görev ve yetki sahibi olarak varlığını korumuştur⁴⁸.

Müslüman reyanın mahalle yönetimini imam sağlarken Gayrimüslim mahallelerin sorumluluğunu da haham veya papazlar yürütmekteydi⁴⁹. Müslümanların yaşadığı mahalle yönetimini sağlayan kadının beledi mülki temsilcisi imam berat ile beraber Padişah tarafından

⁴⁶ Ulusoy ve Akdemir, *Mahalli İdarelerin Maliyesi*, s. 55-58.

⁴⁷ Veysel Atasoy, *Türkiye'de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1992, s. 16.

⁴⁸ Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 173, İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Turhan Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 2000, s. 108.

⁴⁹ Hüseyin Bal, Hüseyin Aygül ve Meryem Tuna Uysal, Nuran Oğuz, "Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2012, s. 19.

tayin edilirken, Gayrimüslim halkın yaşadığı mahallenin yöneticileri olan hahamlar hahambaşına, papazlar ise patrikhaneye bağlıdır⁵⁰.

“Kuy” ve “Ku” kökenli kelimelerden türeyen Köy kelimesi köken olarak Farsça bir terimdir. Köy terimi ile mahalle, semt, civar gibi anlamları ifade edecek şekilde kullanılarak yerleşim biriminin en küçük çekirdeğini oluşturan idari birim kastedilmektedir. Köy başka bir ifade ile “yaşadıkları toprak parçasıyla organik bir bütünlük oluşturan, insanların sakin olduğu bir iskân merkezi” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Osmanlı resmî belgelerinde köy tabiri yerine Arapça *karye* kelimesi kullanılmıştır⁵¹.

Osmanlı Devleti’nde köy hayatı da kentlerdeki mahalle yerleşmesi gibi camilerin etrafında gelişmiştir. Müslüman köylerde imam ile köy kethüdası idaresi altında *yiğit başılar*, güvenlik işleri ile sorumlu olan *köy subaşı* bulunmaktaydı. Gayrimüslim köylerin idaresi *din adamları* ile *kocabaşılar* tarafından yürütülmekteydi⁵². Bu bakımdan imamlar Müslüman halkın temsilcisi ve lideri iken kocabaşılar da Hristiyan tebaanın sivil temsilcisi ve buldukları köyün lideriydiler. Kocabaşılar halkın arasındaki ileri gelenler tarafından seçilir ve yönetime getirilirdi⁵³. Göreve gelen kocabaşılar, imamlar gibi mahalledeki doğum ve ölüm vakalarının sayısını kaydedip devlete ödenecek olan vergileri tahsil ederlerdi. Ayrıca kiliseye ödenmesi gereken vergiler patrikler tarafından atanan vekiller tarafınca toplanır, bu süreçte de mahalle papazı ve köy ihtiyarları kendilerine destek olurdu⁵⁴.

⁵⁰ Tuna Emre Köklü ve Hüseyin Gül, “Türkiye’de Mahalle Muhtarlığının Dönüşümü ve Yeni Muhtarlık Algısı”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 4, 2017, s. 719-732.

⁵¹ Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, s. 412-413.

⁵² Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İçtimâ’i Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 17-31.

⁵³ Mert Özcan, “XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-407.

⁵⁴ Yaşar Güneş, “Mahalle Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*, S. 465, 2009, s. 113-131.

2.2.İkinci Mahmud'un Saltanatından İtibaren Muhtarlığın Kurulması ve Mahalle ve Köy İdaresinde Yaşanan Değişim

Osmanlı İmparatorluğu'nun 30. padişahı Sultan II. Mahmud, 28 Temmuz 1808'de tahta oturmuştur. Devletin içeride ve dışarıda yaşadığı birçok siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntıları gidermeye dönük olarak çeşitli yeniliklere ve düzenlemelere başvurmuştur. Bunlardan birisi de idari alanda merkezî otoriteyi daha da güçlendirip kontrol altına almaktır. Bu husustaki ilk girişimler arasında muhtarlık teşkilatının kurulması da vardı⁵⁵.

Ortaylı'ya göre “muhtarlık teşkilatının kurulması bir rastlantı veya sıradan bir deneme değildi. Ona göre Yeniçeri ocağı lağvedildikten sonra; şehrin güvenliğini sağlamak, vergi toplayabilmek ve mahallenin düzenini korumak gerekmektedir. Asayişin dışında diğer malî-mülkî görevlerin yerine getirilmesi için yeni bir kamu görevlisi gerekmektedir.”⁵⁶

Muhtarlığın kurulması kadılık kurumunun beledi ve yönetsel yetkilerini belirli çerçevede sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırma Gayrimüslimlerin cemaat liderlerini de kapsamıştır. 1826 yılına kadar İstanbul'un genel ve beledi kolluk hizmetleri, Yeniçeri Ocağı'na bağlı kuvvetler tarafından yürütülmekteydi⁵⁷. Bu bakımdan İstanbul'da muhtarlığın kurulması Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ortaya çıkan mahallelerdeki yönetim boşluğunun doldurulması, kolluk hizmetleri ve beledi işlerin kontrol altına alınması zorunluluğuyla da yakından alakalıdır⁵⁸.

1827'de Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'da erkek nüfus sayılmaya başlanmış ve İstanbul'u kapsayan bu sayım 1830'da tamamlanmıştır. Sayım sonuçları ortaya çıktıkça nüfusun artışı da açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu artışa bağlı olarak meydana gelen işsizliğin sebeplerinin sorgulanması ve mahallelerde asayişin sağlanması ihtiyacı merkezî idareyi yeni çözüm yolları aramaya zorlamıştır. Nüfusu belirli bir düzeyde tutma gayesiyle şehre giriş-çıkışlar daha katı kurallara tâbî olmuş;

⁵⁵ Kemal Beydilli, “Mahmud II.,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 352-357.

⁵⁶ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s.108.

⁵⁷ Şahin ve Işık, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, s. 226.

⁵⁸ Bilal Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, s. 60-65.

iç pasaport uygulaması diyebileceğimiz “Mürur tezkireleri” taşımak yaygın bir zorunluluk hâline getirilmiştir. Devletin kırsal alanlarda yaşayan reayaya koyduğu ağır vergiler sonucunda kırsal alandaki nüfus, göç hareketi ile kente gelmek zorunda kalmış; bu da kentlerde yığılmalara neden olmuştur. Kentin dönüşümüne neden olan bu göç ve nüfus hareketleri kırsal alanlarda nüfusun azalmasına, kentsel alanlarda ise nüfusun yığılmasına neden olmuştur. Kırsal alanlarda yeni koyulan vergilerle birlikte azalan nüfus başına düşen vergi yükü sorunlar oluştururken, kentsel alanlarda da mahallelerin büyümesi ve iktisadi yetersizlikler ciddi sorunlara neden olmuştur. Ne var ki bu işten sorumlu olan mahalle imamları bu görevi gereğince yerine getirmede yetersiz kalmışlar; bundan dolayı muhtarlık teşkilatı ilk olarak İstanbul’da kurulmuştur⁵⁹. Yeniçeri Ocağı’nın lağvedilmesi, şehre giriş çıkışlarda mürur tezkiresinin yetersiz kalması, artan nüfusla beraber kentte işsizlik oranının yükselmesi, vergilerin gerektiği gibi toplanılmaması, imamların görev ve sorumluluklarında yetersiz kalması gibi sosyoekonomik ve idari olumsuzluklar İstanbul’da muhtarlık teşkilatının kurulmasında etkili olan diğer önemli faktörlerdir⁶⁰.

İlk muhtar tayini 1829’da İstanbul’da Bilâd-ı Selâse (Galata, Üsküdar ve Eyüp)’deki mahallelerde gerçekleştirilmiştir. Her mahalleye iki muhtar atanmıştır. Bunlardan birincisi muhtar-ı evvel (birinci), ikincisi muhtar-ı sâni (ikinci) olarak adlandırılmıştır. İkincisi muhtarın yardımcısıdır⁶¹. Mahalle yönetiminin ve idari alandaki boşluğun doldurulabilmesi için mahalle halkı tarafından muhtar seçilip dönemin padişahı tarafından da tayin edilerek mahalle asayişini sağlama uygulaması Osmanlı Devleti’nin yıkılışına değin sürmüştür. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı’nın fiilen sona erdiği tarihlere denk gelen 24 Aralık 1918’de Dâhiliye Nezareti Danışma Kurulundan mahallelere ve köylere, muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçiminde her mahalle için bir muhtar ve onun da yanında muhtar yardımcısı veya muhtar azası olarak yedi kişi seçilmesi

⁵⁹ Şahin ve Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, s. 222-225.

⁶⁰ Ali Akyıldız, “Muhtar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 51-53.

⁶¹ Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, s. 45-52.

gerektiği bildirilmiştir⁶². Ayrıca Vilayet Nizamnamesi'nin 1867'de yayımlanan 62. maddesine göre seçilen muhtar ve ihtiyar heyetlerinin görevleri yalnızca bir yıl devam edecekti ve ikinci yıl tekrar seçime gidilecekti⁶³.

Osmanlı Devleti'ndeki bu düzenleme, Müslümanların yaşadığı mahalleler ve köyler kadar gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı mahalleler ve köyler için de uygulanmaya çalışılmıştır. Öte taraftan bir mahalle ya da köyde birden fazla dine mensup halk yaşayabilmekteydi. Böyle bir köyde ayrı dinlere mensup olanları temsil eden birden çok idareci bulunmaktaydı. Bir köy ya da mahallede muhtar belirlendikten ve halk birbirine kefil edildikten sonra muhtar, kocabaşı ve kâhyaların isimleri kadı sicillerine kaydedilirdi. Bu kayıtlar defter nazırlarına da yollanırdı. Defter nazırları bu kişileri ve buldukları mahalle ve köylerin isimlerini içeren toplu bir defter düzenlerdi. Nazırların hazırladıkları defterler, muhtar seçiminin sonuçlarını belirten ve mühürlerin gönderilmesini isteyen mahkeme kaydı (şer'i i'lâm) ile vali, mütesellim, mutasarrıf, muhassıl ve defter nazırı gibi bu işten sorumlu görevlilerden birinin dilekçesi de eklenerek Babıâli'ye gönderilirdi. İstanbul'a ulaşan defterler ilk olarak padişah onayına sunulur, onay alındıktan sonra defterler ceride nazırına havale edilir ve nazırın gerekli incelemeleri tamamlamasının ardından darphaneye ulaştırılırdı. Babıâli'ye ulaşan defterlerdeki isimler için gereken mühürler, darphanede basılırdı⁶⁴. Vilayet Nizamnamesi'nin 65. maddesinde ise her sene seçilen muhtar ve ihtiyar meclis azasının mühür ve işaret belgeleriyle kaza kaymakamlığına tebliğ edilmesi şart koşulmuştur⁶⁵.

Osmanlı Devleti, halk tarafından seçilerek mahalle ya da köy yönetimini sağlayan muhtarların asli görevleri dışında herhangi bir işle uğraşmamasını önemsemiştir. Bu meyanda 6 Şubat 1862 tarihli bir belgede muhtarlardan beklenen önemli görevlerden birisi de muhtarı oldukları mahalle ya da köye çeşitli amaçlarla gelen memurların fakir

⁶² Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul 2009 (Yüksek Lisans Tezi), s. 5-7.

⁶³ *Düstur*, I. Tertip, I, İstanbul 1289, s. 608.

⁶⁴ Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)", s. 14.

⁶⁵ *Düstur*, I. Tertip, I, İstanbul 1289, s. 608.

fukaradan karşılıksız yemek ve yatacak yer talebinde bulunmasının önlenmesi konusunda uyarılmasıdır⁶⁶. 30 Eylül 1912 tarihli başka bir belgede ise muhtarın ve imamların diğer memurlar gibi herhangi bir siyasi faaliyete karışmaması gerektiği ve ayrıca bu işlere girmemek adına kendilerinde söz alınacağı bildirilmiştir⁶⁷. Muhtarlar, gerektiğinde Meclis-i Şer'e katılmak, veraset işlerine bakmak, kazanın veya köyün her altı ayda bir gider defterinin toplanmasıyla ilgili olmak, mahalle hesap defterini tutmak gibi yükümlülüklere de sahiptir. Köy ve mahalle halkına vergi borçlarını bildirmek, sonra halk içerisinde belirli kişilerle bir defter hazırlayıp vergiyi halk arasında paylaşmak, ardından vergilerle ilgili kayıtları kaza meclisine getirip orada tutulan deftere kaydettirmek de muhtarın yapmakla yükümlü tutulduğu resmî görevlerden birisiydi⁶⁸.

Muhtarlık teşkilatı İstanbul'da Galata, Üsküdar ve Eyüp'te ihtiyaçlar doğrultusunda şekillense de taşrada hemen uygulanamamıştır. Teşkilat sancak dâhilinde yaşanan idari bir sorun sonucunda taşrada ilk olarak 1833'te Kastamonu'da vücut bulmuştur. Bu bağlamda muhtarlık teşkilatı, taşrada bir istek sonucunda değil idari yönetimde cereyan eden mahalli bir sorun nedeniyle kurulmuştur. Taşrada muhtarlık teşkilatı kurulmasındaki faktörler İstanbul'dan farklıydı. Taşrada muhtarlığın kurulması ve yayılmasında başlıca faktör ayanların halka yaptığı zulüm ve yolsuzlukların ortadan kaldırılmasına olan gereksinimdi. Kastamonu sancağının Taşköprü kazasında yaşayan halkın kazanın ayanı Hacı Ömer'den şikâyetçi olması üzerine sancak mütesellimi Dede Mustafa Ağa, ayanı huzuruna çağırtmıştır. Bu davete isyan ile karşılık veren ayanın üzerine gönderilen askerler tarafından öldürülmesinden sonra Taşköprü'ye yeni bir ayan atamayan Mustafa Ağa, Dersaadet'te uygulanmakta olan muhtarlık teşkilatını hayata geçirmeyi tercih etmiş, ayrıca ahaliyi birbirine kefil ettirmiş ve durumu Babıâli'ye bildirmiştir.

⁶⁶ *Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.MKT. UM, 538. 89. 2

⁶⁷ *BOA*, DH. MTV, 17/ 43.

⁶⁸ *Düstur*, I. Tertip, I, İstanbul 1289, s. 618-620.

İstanbul'da uygulanan mahalle muhtarlığı böylece ilk olarak 1833'te taşrada uygulanmaya başlanmıştır⁶⁹.

Kurumun Kastamonu üzerinde olumlu sonuçlar doğurmaya başladığının haberini alan Padişah, muhtarlık kurumunun bütün eyaletlerde uygulanması adına fermanlar göndertmiştir⁷⁰. Uygulama sonucunda taşrada da bu tarihe kadar mahalle yönetim sorumluluğunu yürüten imamların bütün görev ve yetkileri mahallelerdeki muhtarlara devredilmiştir. Ayrıca muhtara dönemin padişahı uygun gördüğünde darphane tarafından hazırlanan mühür gönderilmiş ve o mühürle işlerini görmesi istenmiştir⁷¹.

II. Mahmud, taşradaki idarecilere gönderdiği emirlerle her eyalet, sancak ve kasabada halkın rahatı ve güvenliğini temin için her mahalle ve köye deneyimli kişilerden evvel ve sâni olarak ikişer muhtar seçilmesini; muhtarların halka, imamların ahali ve muhtarlara, vilayet ileri gelenlerinin de birbirine kefil edilerek yeni usulün uygulanmasını buyurmuştur. Padişahın emirlerinde muhtarların halk arasında hükmü sözü geçen ve doğru kişiler içerisinde seçilmelerine de işaret edilmiştir. Kastamonu'dan sonra Sivas, Hüdavendigâr, Saruhan, Manastır, İzmir, Aydın, Ankara, Kocaeli, Kütahya, Kırşehir, Bolu, Bozok, Tırhala, Karahisar-ı Sahip, Biga, Teke ve Suğla sancakları, Karaman vilayeti ile buraya bağlı Konya, Akşehir, Beyşehir, Niğde sancakları, Silistre vilayeti, Gelibolu sancağı, Arnavutluk'ta Premedi kazası, Paşa ve Hamid sancaklarında da kısa zaman içerisinde muhtar seçimleri gerçekleştirilmiştir. Muhtarlık, 16 Mayıs 1839'da Kıbrıs'ta da hayata geçirilmiştir⁷².

Muhtarlık, ilk önceleri yalnızca tamamı Müslümanlardan oluşan mahalleler ile Müslümanların çoğunluğunu oluşturdukları mahallerde kurulmuştur. Müslüman olmayan tebaanın yaşadığı mahallelerde

⁶⁹ Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)", s. 26.

⁷⁰ Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", s. 412-412.

⁷¹ Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, s. 108-109.

⁷² Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)", s. 27-28.

muhtarlık kurumunun kurulması zaman almış, 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar kocabaşılar görev yapmaya devam etmişlerdir⁷³.

Muhtarlık teşkilâtının taşraya da yaygınlaşmasıyla beraber mahallelere ve köylere seçilecek olan muhtarın gerekli niteliklere sahip olması ve de muhtarlığın seçilmeye uygun olmayan kişilerin eline geçmemesi için muhtar seçilecek kişide belirli şartlarda aranmıştır. Bu şartlar da muhtar seçimi yapılacak olan yerlere bildirilmiştir.

Zaman içerisinde taşrada muhtar seçimlerinde uyulacak usul ve esaslar da ortaya çıkmıştır. Bu usul ve esaslardan birisi muhtar seçilme yaşıdır. Vilayet Kanunnamesi'nin 64. maddesine göre muhtar ve ihtiyar meclisi azası seçilebilmek için Osmanlı tebaasından en az 30 yaşında olma koşulu getirilmiştir⁷⁴. Ayrıca muhtar seçilebilmenin şartları arasında devlete en az 100 kuruş vergi ödeme şartı da konmuştur. Bunun yanı sıra seçilen muhtar ve ihtiyar heyetine makul bir miktarda ücret veya belirli bir maaş ödenmesi de gündeme getirilmiştir⁷⁵. Muhtar ve ihtiyar heyetine seçilecek olanların Osmanlı vatandaşı olması, 20 yaşından büyük olması, okuma yazma bilmesi, cinayet gibi suçlardan hüküm giymemesi hakkında Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğinden yazılan bir yazı dikkati çekmektedir⁷⁶.

Halk tarafından seçilecek olan muhtarın, muhtarlığa uygun ve ahali arasında itibar gören kişi olması en başta gelen şartlardandır. Ayrıca ikinci temel şart ise seçilecek olan adayın yüzer kuruş vergi veren ahali içerisinden olmasıdır. Muhtar adayının herhangi bir cinayette bulunmamış olması da önemlidir. Her yüz hane başına bir muhtar seçilmesi de şartlar arasındadır. Kazalarda ve bağlı köylerinde o köyün tahammülüne göre yirmi haneden elli haneye dek bir muhtar seçilecek bu seçim konusunda müdür, hâkim ve müftü efendiler birlikte olacakları gibi ahali Hristiyan olan köylerde metropolit vekili de beraber bulunacaktır. Kaza itibarıyla o kazanın müdürü, sancak itibarıyla o sancağın kaymakamı ve eyaletçe o

⁷³ Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)*, Cem Ofset Yayınları, Ankara 1987, s. 20.

⁷⁴ *Düstur*, I. Tertip, I, İstanbul 1289, s. 618-620

⁷⁵ *BOA*, Y. PRK. MK, 18 /7.

⁷⁶ *BOA*, DH. HMs, 1/ 2.

vilâyetin valisi demek olduğundan kendi kazasının muhtarlarının seçiminde adı geçen zevat ile on ya da beş köyden birisi merkez belirlenerek köy be köy muhtarları seçeceklerdir. Muhtarların daimî surette muhtar kalması da zararlı olacağından her iki senede bir değiştirilecektir. Değiştirilen muhtarlar üç sene geçmeyince tekrar seçilemeyecektir⁷⁷.

Muhtar seçimleri devam ederken bazen sorunlarla da karşılaşmıştır. 24 Şubat 1904 tarihinde Selanik Vilayetinden mahalle ve köylere telgrafla gönderilen bir genelgede mahalle ve köylerdeki ihtiyar heyetinin bazı jandarma ve memurlar tarafından hor görüldüğü, bunun sonucu olarak da bazı mahallelerde ihtiyar heyeti seçimi esnasında sıkıntılar yaşandığı ve jandarma ve memurların bu tutumundan rahatsız olan hatırı sayılır kişilerin vazifeyi kabul etmekte tereddüt ettiği belirtilmiştir. Telgrafın devamında bilhassa ihtiyar heyeti azalıklarının liyakatsiz kişilere geçtiği, bu durumun halk ile hükûmeti karşı karşıya getirdiği ifade edilmiştir. Bu nedenle telgrafın son kısmında, ahâlinin iş ve isteklerini gerçekleştirme konusunda sorumlu olmaları nedeniyle, hükûmetin genel kanaatinin, muhtar ve azaların haysiyetli kişilerden seçilmesi yönünde olduğu dile getirilmiş, bundan dolayı da muhtar ve ihtiyar heyeti seçiminde gerekli niteliklere sahip kişilerin seçilmesine dikkat gösterilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud dönemi ile yaşanmaya başlanan Batılılaşma, Tazimat Fermanı'nın ilanı ile büyük ivme kazanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yapılan yeniliklerle devlet içerisinde çeşitli yolsuzluklar, halk ile devlet arasında yaşanan gerginlikler önlemeye çalışılmış; ayrıca ülke, eyalet, liva veya sancak, kaza ve köylere ayrılmıştır. Bu dönemde yapılan diğer bir idari düzenleme 1864'teki Vilâyet Nizamnamesi'nde yer almıştır. Valiler ve diğer idarecilerin rollerini yeniden düzenleyen bu nizamname mahalle ve köylerin statüsüne dair düzenlemeler de içermiştir. Bu nizamnameyle köy ve şehirdeki en az elli haneye sahip olan yerleşmelerin mahalle ve her mahalle bir karye (köy) olarak kabul edilmiştir. Nizamnamede muhtar ve ihtiyar seçme hakkı yalnız 18 yaşını doldurmuş ve yılda en az elli kuruş vergi veren

⁷⁷ BOA, MVL, 974/ 29.

⁷⁸ BOA, TFR. I. UM, 4/ 365.

erkeklerle tanınmıştır. Köy muhtarlarının görevleri arasında vergi tahsil edilmesinde idarecilere yardımcı olmak, dinî kurumların her türlü bakım ve hizmetinde bulunmak, köyün asayişinde kolluk kuvveti görevi gören bekçi, korucu ve köy zabıtasını yönlendirmek sıralanmıştır. İhtiyar heyetinin görevi ise, ahaliye düşen vergilerin toplanmasına nezaret etmek, köylerin gelişmesine ve kalkınmasına yönelik çeşitli taleplerde bulunmak ve diğer bazı hususlara bakmak olarak belirtilmiştir⁷⁹. 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin tüm ülkede uygulanmasını sağlamak için neşredilen 1867 tarihli Vilayet Nizamnamesi köylerin idaresi başlığının 5. babında her köy için iki muhtar seçileceği, fakat köy 20 haneden aşağı ise bu yerleşim yerinin sadece tek bir muhtarı olması gerektiği bildirilmiştir. Muhtarların seçilmesinin ardından bir de muhtara yardımcı olacak en fazla 12, en az üç kişiden oluşan⁸⁰ ihtiyar meclisi seçileceği de dile getirilmiştir⁸¹.

Seçilen muhtarlar görevlendirildikleri mahallelerde şu görevleri yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardır:

*İlmühaber belgesi vermek,

*Mahalleye sonradan yerleşenlerin kimliklerini saptamak, bu kişileri kendilerine kefil olan mahalleli ile deftere kaydetmek,

*Vergilerin toplanmasında aktif olarak görev almak,

*Evlilik ve askerlik işlemlerini halletmek,

*Doğan, ölen, kaybolan ve göçenlerin kayıtlarını tutmak,

*Mahalleli ile merkezî hükûmet arasındaki ilişkileri sağlamak,

*Sakıncalı kimselerin mahalleye yerleşmelerini önlemek⁸².

1871 senesindeki İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'nin 65. maddesi muhtarların vazifelerini içermektedir. Bu maddede muhtarların vazifeleri şöyle sıralanmaktadır:

⁷⁹ Bilal Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, s. 208.

⁸⁰ *Düstur*, I. Tertip, I, İstanbul 1289, s. 608.

⁸¹ Eryılmaz, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, s. 208.

⁸² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, 12. Baskı. İstanbul 2010, s. 109.

*Nahiye müdürü tarafından kendilerine tebliğ edilen kanun, nizamname ve hükümet emirlerinin mensup oldukları köylerde ilanı ve köy sakinlerine tarh edilen vergilerin ihtiyar meclisleri kararı ve nahiye müdürünün göndereceği tevzi pusulaları gereğince toplanması,

*Hükümet marifetiyle celb ve ihzar olunacak kimseler hakkında gönderilen celb pusulalarının tebliğ edilmesi,

*Hangi gün hükümete gideceklerinin, getiren her kim ise ona ifadesi ve hükümet tarafından emr olunan kimselerin kefile bağlanması, köy ve çiftliklerde yaşanan doğum ve ölümler, ölenlerin miras işlemleri, herhangi bir yaralama ve katl edilme durumu nahiye müdürlerine acilen bildirilmesi devamında suçluların teslim edilmesi,

*Bekçi ve korucu ve diğer adlarla köy zabıtasında bulunmak üzere ihtiyar meclisleri tarafından tayin edilecek adamlara nezaretle kendilerine havale olunan diğer işlerin görülmesi⁸³.

Merkezî yönetim, muhtarlar üzerinde belli bir denetim sistemi kurmaya çalışıp, onların bu kurallar ekseninde görevlerini yapmalarını istemiştir. Bu denetim sadece muhtarlarla sınırlı kalmamış; memur ve yönetici kesimlere de uygulanmıştır. Bunun üzerine, Tanzimat Fermanının ilanı ile devlet memurlarının göreve başlamadan önce yemin etme mecburiyeti getirilmiştir. Bu bağlamda devletin yüksek mevkilerinde çeşitli görevlerde bulunan devlet ricali; sadrazam, ulema; şeyhülislam, ümera ve zabitler, serasker; maliye memurları, Darphane-i Âmire müşiri, Babiâli memurları da Hariciye Nâzırının huzurunda yemin ederek göreve başlayacaklardı. Sancaklardaki memurlar ise halkın önünde yemin ederek görevlerine başlamışlardır⁸⁴. Devlet içerisinde uygulanan bu yemin merasiminin başlatılmasında çeşitli sebepler bulunmakta ama en önemlilerinden biri devlet içerisindeki rüşveti engellemektir. Devlet içerisindeki yolsuzluklara çare bulmak adına 1840 yılında memurların yetki ve sorumluluklarını belirleyen bir “Talimat-ı Umumiye” de yayınlamıştır. 1849 yılında yine rüşveti önlemek adına bir mazbata hazırlanarak Sultan Abdülmecid’in huzurunda okunmuştur Daha sonra da insanlara örnek olmak adına ilk olarak padişahla başlamak üzere devlet

⁸³ *Düstur*, I. Tertip, I, 1289, s. 638-639.

⁸⁴ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 256-258.

ricali içerisinde Kur'an-ı Kerim üzerine yeminler edilmiştir. Aynı şekilde taşrada da uygulanması için emirler gönderilmiştir. Bu yemin uygulaması muhtarlar için de geçerli kılınmıştır. Muhtarlar, dönemin padişahına sadık olacaklarına, halka ve devlete adil ve doğru olacaklarına, zimmetlerine hakları olmayan parayı geçirmeyeceklerine, rüşvet almayacaklarına, gelirleri eksiksiz teslim edeceklerine dair yemin etmişlerdir. Muhtarlar yemin etmeleri yanında bir de her türlü olumsuz davranışa karşı olarak kefil işlemi de yapmışlardır⁸⁵.

Kefalet usulü, ülke genelinde uygulanmaz, halkın şikâyetçi olması durumunda muhtar kefile bağlanırdı. Örnek olarak, Kastamonu eyaleti ve civarındaki köylerin muhtarları kefil usulüne bağlanmamış, toplanan vergilerden kendi zimmetlerine pay geçirmişlerdir. Şikâyetler üzerine toplanan vergilerde herhangi bir sıkıntı yaşanmaması adına korunma altına alınmıştır⁸⁶. 21 Rebiü'l-evvel 1268 (14 Ocak 1852) tarihli belgede de benzer bir şekilde muhtarlardan da kaza müdürleri gibi kefalet istenmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir⁸⁷.

Osmanlı Devleti'nde 1838 yılına kadar devletin herhangi bir kurumunda herhangi bir memura nakit olarak hazineden bir maaş ödemesi yapılmazdı. Memurun görev ve sorumluluğuna karşılık olarak, konum derecesi üzerinden üst düzey memurlara hediye, atıye ve mevkularla; diğer memurlar ise yaptıkları işler karşılığında maslahat sahiplerinden aldıkları harç, kâğıt ve ilâm ücretleriyle kendilerine tahsis edilen tımar ve zeamet gelirleriyle geçimlerini sağlar, çalışmalarının karşılığını alırlardı. II. Mahmud, 1838 yılında bir hatt-ı hümayun yayımlayarak rüşveti önlemek ve işleri garazsız yürütmek için memurlara maaş bağlandığını açıkladı ve ardından maaş ödenmesine başlandı. Tanzimat fermanı ilan edildikten sonra maaş uygulamasının kapsamı daha da genişletildi⁸⁸. Tanzimat'tan önce muhtar, kocabaşı ve imamlar köy idaresi için herhangi

⁸⁵ Gülden Sarıyıldız, “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 1, 2013, s. 251-268.

⁸⁶ Güneş, “Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)”, s. 32.

⁸⁷ BOA, A.MKT. UM, 91/63.

⁸⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *OTAM*, S. 3, 1992, s. 326-330.

bir ücret almaz ve köyün önemli işleri (umûr-ı mühimme) sebebiyle her ay iki üç defa kaza meclisine giderlerdi. Bu hizmetleri karşılığında hanelerine düşen masrafı, her altı ayda bir köyün masrafına ilave eder; vergi de ödemezlerdi. Bunun yanı sıra köy halkı onların ziraat, harman ve özel işlerine yardım eder ayrıca adı geçen idareciler, vergi muafiyetlerinin yanı sıra yıllık 500 ile 2.000 kuruş arasında gelir sağlardı. Bu bağlamda Tanzimat Dönemi'nde muhtarların vergi muafiyetine son verilmiş; maaşa bağlanmaları kararlaştırılmıştır⁸⁹.

Sonuç olarak muhtarlık teşkilatı yıllar öncesinden planlanıp zamanı geldiğinde kurulması istenen bir kurum değildi, bu teşkilat dönemin ihtiyaçları doğrultusunda mevcut işleyişin aksaklık yaşaması üzerine bu aksaklığın da çözümü için üretilmiş olan kurumdur. Aynı zamanda ülkede yaşanan olumsuzluk durumları sonucunda imamların görev ve yetkilerinde yetersiz kalmaları idari anlamda boşluk yaratmıştır. Bu kurum da idari işleyişteki boşluğu doldurma niteliğindedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Muhtarlık teşkilatı her ne kadar II. Mahmud zamanından itibaren Osmanlı geneline yayılmış olsa da başlangıçta bu teşkilatın belirli bir kanunnamesi bulunmamaktaydı. Bundan dolayı da, ilk zamanlarda, seçimlerde adaylar ve seçmenler hakkında gerekli hususlar padişah fermanı ve hükümleri aracılığı ile seçim yapılacak yerlere bildirilirdi. Muhtarlar mahalle ve köylerde en yetkili kişi konumundaydı. Mahallenin her türlü sorun, sıkıntı, asayiş ve kontrolünden muhtar sorumlu bulunmaktaydı. Muhtarlar, teşkilâtın kurulması ile hem imamların hem de yeniçerilerin yürüttüğü görev ve sorumlulukların kontrolünü ele almıştı. Bu görev ve sorumluluklar arasında mahallelere giriş çıkışın kontrol edilmesi, nüfus sayımına yardımcı olunması, askere alım işlemlerinin takip edilmesi, ahalinin kefile bağlanması, vergi tahsisine nezaret edilmesi bulunmaktaydı. Tanzimat Dönemi'nde muhtarlara maaş bağlanması kararlaştırıldı. Ancak hazineye yük olduğu gerekçesi ile maaş uygulamasından kısa sürede vazgeçildi.

İlk olarak Osmanlı Devleti'nin başlattığı muhtarlık uygulaması, günümüzde en az eskisi kadar önemini sürdürmektedir. Ayrıca son

⁸⁹ Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)", s. 19-20.

senelerde alınan kararlarla muhtarlar tatmin edici bir maaş ödenmesi de söz konusudur. Muhtarlar demokratik sitemin bir parçası olarak, gerek iktidar gerekse muhalefetin seçmene ve halka inme konusunda önemli bir aracı işlevini korumaktadır. Yine muhtarlar mahalleli açısından da çeşitli sorunların yerel ve merkezî idarecilere iletilmesinde önemli bir temsilci olarak görünmektedirler. Muhtarların bu misyonu gelecekte de süreceğe benzemektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Başkanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubî Kalemi, Umum Vilayat: BOA, A.MKT. UM, 91/ 63, H-21-03-1268/ 14 Ocak 1852; BOA, A.MKT. UM, 538/ 89, 6 Şaban 1278/ 6 Şubat 1862.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Mütenevvia: BOA, DH. MTV, 17/ 43, 18 Şevval 1330/ 30 Eylül 1912.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı: BOA, Y.PRK. MK, 18 /7, H 08-12-1321/ 25 Şubat 1904.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği): BOA, TFR. I.UM, 4/ 365, H-24-12-1321/ 12 Mart 1904.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Hukuk Müşavirliği: BOA, DH. HMS, D: 1/ 2, 22-05-1334/ 27 Mart 1916.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Valâ: BOA, MVL, D: 974, G: 29, 9 C. 1280/21 Kasım 1863.

Araştırma ve Başvuru Eserleri

Ahmed Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1293.

AKŞİT, Ahmet, “Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 1, Aralık 2014, s. 67-88.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

AKYILDIZ, Ali, “Muhtar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 51-53.

ALİAĞAOĞLU, Alpaslan, UĞUR, Abdullah, “Osmanlı Şehri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 38, Ağustos 2016, s. 1-24.

ATASOY, Veysel, *Türkiye’de Mahalli İdarelerin Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1992.

BAL, Hüseyin-AYGÜL, Hüseyin, UYSAL, Meryem Tuna, OĞUZ, Nuran, “Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, Haziran 2012. s. 17-40.

BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *Coğrafya Dergisi*, S.13, Mayıs 2005, s. 93-107.

BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı’dan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapı Taşları: Mahalleler”, *Coğrafya Dergisi*, S. 18, Aralık 2010, s. 57-70.

BAYKARA, Tuncer, “Selçuklular Devrinde İğdişlik Kurumu”, *Belleten*, C. 60 Sayı: 229, Aralık 1996, s. 681-694.

BAYRAM Mikail, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2005.

BEYDİLLİ, Kemal, “Mahmud II.”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 352-357.

ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, C. 34, S. 135, Temmuz 1970, s. 409-420.

ÇİĞDEM, Aysu, “İstanbul Şehrinden Metropolitan İstanbul’a Mahallelerin Mekânsal Dağılışı 1950-2001”, *İstanbul Dergisi*, Ocak 2002, s. 51-58.

DEMİR, Kemal-ÇABUK, Suat, *Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2013.

Düstur, I. Tertip, C. I, İstanbul 1289.

ERDAGÖZ, Özcan, “Mahalle Yönetimi ve Geleceği”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 1, Ocak 2012, s. 59-101.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 4, S. 4, Aralık 1984, s. 69-78.

ERYILMAZ, Bilal, *Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması*, Bileşik Yayınları, İstanbul 1997.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev.Elif Kılıç) Tarih Vakfı Yurt Yayını, 5. Baskı, İstanbul 2005.

Hüseyin Remzi, *Lugat-ı Remzi*, C. II, Hüseyin Remzi Matbaası, İstanbul 1305.

GÜMÜŞÇÜ, Osman-KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Köy”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019, s. 85-87.

GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul 2009 (Yüksek Lisans Tezi).

GÜNEŞ, Yaşar, “Mahalle Yönetimi”, *Türk İdare Dergisi*, S. 465, Aralık 2009, s. 113-131.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *Tesam Akademi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ağustos 2014, s. 41-51.

İNALCIK, Halil, “İstanbul: Bir İslam Şehri”, (çev. İbrahim Kalın), *İstanbul Tetkikleri Dergisi*, C. 9, Aralık 2010, s. 243-268.

KAVRUK, Hikmet, *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetimi Birimi*, Odak Yayınevi, Ankara 2004.

KAZANCIGİL, Ratip, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi (1529-1990)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul 1992.

KELEŞ, Rifat, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge kitabevi, Ankara 2021.

KÖKLÜ, Tuna Emre, GÜL, Hüseyin, “Türkiye’de Mahalle Muhtarlığının Dönüşümü ve Yeni Muhtarlık Algısı”, *Van Yüzüncü Yıl*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 4, 2017, s. 719-732.

KRAMERS, Johannes Heindrik, “Mahalle”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s. 144.

Mehmed Salahi Bey, *Kamus-ı Osmani*, C. IV, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1313.

MERT, Özcan, “XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Kocabaşı Deyimi, Seçimleri ve Kocabaşılık İddiaları”, *Prof Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 401-407.

Muallim Naci, *Lugat-i Naci*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1317.

OĞUZ, Süleyman, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)*, Cem Ofset Yayınları, Ankara 1987.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2000.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2010.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

PEKMAN, Yavuz, “Türk Tiyatrosunda “Başrol” Olarak Mahalle”, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Dergisi*, S. 10, Mayıs 2012, s. 28-61.

SARIYILDIZ, Gülden, “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 1, Şubat 2013, s. 251-268.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *OTAM*, C. 3, S. 3, 1992, s. 323-332.

ŞAHİN, Musa, IŞIK, Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Ağustos 2011, s. 221-229.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Der-saadet 1317.

ŞENGÜN, Hayriye, “Mahalle, Mahalle Yönetimi ve Bir Dayanışma Mekânı Olarak Bayburt Mahalle Odaları”, *Yerel Yönetimlerde Teknoloji ve Katılım*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 315-336.

TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı İçtimâî Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 17-31.

TANYELİ, Uğur, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.

Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, “Mahalle”, <https://sozluk.gov.tr/?ara=mahalle>.

ULUSOY, Ahmet-AKDEMİR, Tekin, *Mahalli İdarelerin Maliyesi*, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2002.

YEL, Ali Murat- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Mahalle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 323-326.

Extended Abstract

In the Ottoman Empire, the mukhtar organisation was first established in 1829. The organisation was transferred to the Republic of Turkey and has survived to the present day with some changes. Mukhtarship has always maintained its popularity and value in the eyes of the public from the moment it was first implemented until now. The concept of mukhtar is among the important subjects of popular culture. Written and oral literary works, proverbs, idioms and even many folk songs and some TV series have attributed importance to mukhtars. Mukhtars have become one of the important details of the audio-visual media.

Interesting events have taken place after every mukhtar election from past to present. Problems experienced because of mukhtarship have always existed in these lands. In mukhtar elections, the fact that the voters and the elected ones know each other closely has been the main reason for the problems. Consequently, voters and elected ones could be offended and resent each other according to the election results. There have even

been many incidents resulting in injury or death after the elections. As long as the popularity of the mukhtarate continues, these incidents will continue to occur.

In the Ottoman Empire, Mukhtar Office was first implemented in 1829 in the towns of Fatih, Üsküdar, Eyüpsultan, which the state characterised as Bilad-ı Selase (Three Towns). The dictionary meaning of the word mukhtar is 'elected', 'elected person'. As a term, 'mukhtar' means 'an administrator who has been appointed/elected to manage the affairs of the neighbourhood or village in which he was elected'. However, the word mukhtar can also be defined as a person who is free in his/her actions, who freely chooses what he wishes, and who takes responsibility for all administrative affairs of the village or city where he is elected.

At first, mukhtar offices were established only in neighbourhoods or villages where Muslims constituted the majority or all of the population. The establishment of mukhtar offices in neighbourhoods inhabited by non-Muslim subjects took time. In Christian neighbourhoods, 'kocabaşıs' continued to serve until the 1864 Provincial Regulation. As the mukhtarate organisation became widespread in the provinces, various regulations were made to ensure that the mukhtars to be elected to neighbourhoods and villages had the necessary qualifications. In order to prevent the office of mukhtar from falling into the hands of people who were not eligible to be elected, certain conditions were sought for the person to be elected as mukhtar.

In this study, firstly, the neighbourhood and neighbourhood administration were explained throughout history. The administrators who were in charge of the neighbourhood administration over time were focused on. Secondly, the administration of neighbourhoods before the establishment of the mukhtarate organisation under the Ottoman Empire was examined and the establishment process of the mukhtarate was examined. Third and finally, the change and transformation of the organisation until the collapse of the Ottoman Empire is tried to be clarified. The article also focuses on the rules regarding the implementation of mukhtar elections, various qualifications that mukhtar candidates should have, and the responsibilities expected from mukhtars. The ultimate aim of the article is to determine the place of the mukhtarate, which has recently regained its popularity, in Ottoman history. The

sources of the study are archival materials, düstur and published research works on the mukhtar organisation. In conclusion, the mukhtarate is an institution that was created in line with the needs of the period in order to solve the problems in the current functioning. This institution is an organisation that was needed due to the inadequacy of imams in their duties and powers in the face of some negativities experienced in the Ottoman lands in the 19th century.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE HATAY'DA SOSYO-EKONOMİK HAYAT*

*Socio-Economic Life in Hatay During the Democrat Party
Period*

Bilim Uzmanı Ahmet GÜLEÇ**
Doç. Dr. İsa KALAYCI***

Özet

Türk siyasi tarihinin en tartışmalı ve en önemli partilerinden biri olan Demokrat Parti'nin iktidarda bulunduğu 1950 ile 1960 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik alana yönelik icraatlarının Hatay'a özgü yansımaları bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır. Sahip olduğu coğrafi, tarihî ve kültürel özelliklerinden dolayı Hatay, birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu çalışmayla Hatay'ın DP iktidarlarındaki sosyo-ekonomik yapısı ortaya konmuştur. Böylece daha önce bilimsel manada bu yönde eksik bırakılmış olan bir hususun tamamlanması amaçlanmıştır.

Araştırmada, dönemin sosyal ve ekonomik yapısını güncel olarak yansıtmaları bakımından yerel gazetelerden azami derecede istifade edilmiştir. Periyodik olarak çıkan yerel gazetelerin incelenmesi neticesinde sosyal ve ekonomik alana dair gelişmelerin seyri tespit ve tahlil edilmiştir. Zira kaynak çeşitliliği tarihî olayların aydınlatılmasında muhakeme ve mukayese mefhumlarını artıran bir unsurdur.

Söz konusu dönemde bölgeye sanayileşme konusunda çok önemli yatırımlar yapılmış, devlet-vatandaş iş birliği neticesinde tekstil, elektrik ve maden sanayi tesisleri kurulmuştur. Tarımda modern tekniklerin

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 15.04.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: GÜLEÇ, Ahmet – KALAYCI, İsa, "Demokrat Parti Dönemi'nde Hatay'da Sosyo-Ekonomik Hayat", *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S. 1, Haziran 2024, s. 33-61.

* Bu çalışma 2016 yılında tamamlanan Ahmet Güleç'in Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Hatay Millî Eğitim Müdürlüğü. E-posta: ahmetgulec84@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9188-3675.

*** Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E-posta: dodurga46@gmail.com ORCID: 0000-0003-2043-5127.

kullanılması ve Amik Gölü'nün planlı bir şekilde kurutulup tarıma açılması ile tarımsal üretimde artış sağlanmıştır. Bölgenin en önemli ticaret limanı durumundaki İskenderun Limanı'nın kapasitesinin arttırılmasıyla ilin ticari hacmi genişletilmiştir. Yine bu dönemde eğitimin yaygınlaşması yanında spor ve sanat faaliyetlerinin geniş halk kitlelerine ulaşması için çaba gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amik Gölü, Antakya, Demokrat Parti, Hatay, Menderes.

Abstract

The main subject of the article is the peculiar reflections of Hatay, of the social and economical activities of the most controversial and important party of the Turkish political history, the Democrat Party's (DP) supremacy between 1950-1960s.

Because of its geographical, historical and cultural features, Hatay has been the subject of several investigations. With this work, the socio-economic structure of Hatay has been tried to put forward in every aspect during the period of the DP, which marked the Turkish political history and carried out rapid development spurt across the country. In this way, it has been considered to be served to complete the purpose of the issue that in scientific sense was left incomplete in that direction. Because of the lack of research reflects that period in a holistic way but in private of Hatay reveals the importance of the work.

In this study, in terms of reflecting of social and economic structure of that period, local newspapers has maximally been used. As a result of the investigation of the periodical local newspaper the course of developments in the social and economic fields determined and analyzed. During this process as much as possible from different sources, especially from the newspapers have been utilized. Because the diversity of sources is a factor boosting the clarification of historical events and comparison. It has also tried to clarify the issue through local organizations such as the Chamber of Commerce archives.

In this period, it has been significantly invested in industrialization in this region, as a result of state-citizen cooperation the textile, electrical and mining industry have been established. The use of modern techniques in agriculture and the opening of Lake Amik by drying it have been achieved in crease in agricultural production. It has been expanded the volume of trade capacity of the province by increasing capacity of the region's most important commercial port of Iskenderun Port. Yet in this

period, the spread of education, sports and arts activities as well have been made efforts to reach the great masses. Besides, it has accelerated the establishment of non-governmental organizations; especially the great interest in immigrants coming as a result of Bulgarian migration it has contributed significantly to the social integration.

Keywords: Amik Lake, Antioch, Democrat Party, Hatay, Menderes.

Giriş

Türkiye'de demokrasinin en önemli argümanlarından olan çok partili hayat, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşebilmiştir. Çok partili düzenin en önemli hamlesi olarak değerlendirilen Demokrat Parti (DP), Türk parlamenter sistemine damgasını vurmuştur. 1945 yılında Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde bir muhalefet grubu oluşturmuşlardır. Bu kişiler CHP'nin bazı uygulamalarına karşı gelerek, demokratik kaygılarla bazı isteklerde bulunmuşlardır. Bu isteklerin hazırlandığı belge tarihte "*Dörtlü Takrir*" olarak adlandırılmış olup, bu takrirden kısa bir süre sonra 1946 yılında Demokrat Parti kurulmuştur.¹ DP'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye'de genel seçimler yapılmış, fakat bu seçimlere yeterince hazırlanamamış olan parti, beklediği başarıyı yakalayamamıştır. DP asıl başarısını 1950 genel seçimlerinde elde etmiştir.²

DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren uygulamış olduğu sosyo-ekonomik politikaların da etkisiyle Türkiye, hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. Partinin siyasi kriterleri, değerleri ve liberal ekonomi politikaları 2000'li yıllarda dahi siyasi partiler ve seçmenler açısından prototip olmuştur. Öyle ki DP iktidarı sonrasında ve hatta günümüzde birçok parti, DP'nin halka mal olmuş politikalarına ve değerlerine sahip çıktıkları iddialarında bulunmaktadır.

DP'nin genel politikalarının yanında yerel düzeydeki göstergeleri araştırmacılara fikir vermesi bakımından değerlidir. DP döneminin önemli kalkınma hamlelerinin yapıldığı illerden biri olan Hatay, coğrafi konumdan dolayı tarih boyunca askerî, ekonomik ve idari açıdan önemini korumuştur. İl, ticari hayatın canlılığının yanında sebze,

¹ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, Ankara 1970, s. 22.

² Fikret Başkaya, *Az Gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Yayınları, Ankara 1994, s. 106.

narenciye ve endüstri bitkilerinin üretildiği mühim bir tarım bölgesidir. Ayrıca inanç ve kültür turizmi konusunda önde gelen şehirlerinden biri olması bu vilayeti adeta Türkiye'nin dünyaya açılan yüzü haline getirmiştir. Ancak 06 Şubat 2023 tarihinde yaşanan vahim deprem hadisesi nedeniyle durum biraz karmaşıklaşmış görünmektedir.

Geçmişten günümüze kadar süregelen belirgin özellikleri dolayısıyla Hatay, birçok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. Bununla birlikte Türk siyasi hayatının en çok konuşulan dönemlerinden birini teşkil eden DP'nin Hatay ölçeğindeki politikalarını yansıtan müstakil bir çalışmanın bulunmaması bu araştırmanın gerekçesini oluşturmuştur. Bu çalışmada, 1950-1960 yılları arasındaki resmî ve özel kurum-kuruluşların yayınlarından, yerel gazetelerden, tetkik eserlerden, yayınlanmamış tezlerden istifade edilmiştir.

1. Tarihte Hatay

Makedonya Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılında ölmesi üzerine, imparatorluğun yönetimi İskender'in generallerinden Antigonos Monoftalmus ve Selevkos Nikator I arasında paylaşılmıştır. Ancak bu iki general arasında hâkimiyet mücadeleleri başlamıştır. Nitekim M.Ö. 301 yılının ağustos ayında yapılan İpsus Savaşı'nda Selevkos'un Antigonos'u mağlup etmesi üzerine, Ege'den Fırat'a kadar olan topraklarda "Selevkos Krallığı" kurulmuştur.³

Nikator, Seleucia Pierra'nın uygun bir başkent olmadığına kani olarak imparatorluk merkezi için yeni bir yer aramaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda bir dönem General Antigonos'un yönetim merkezliğini yapmış olan ve Seleucia'ya yalnız 8 km uzaklıkta bulunan Antigonos'un elverişli olacağı düşünülmüştür.⁴ Böylece Selevkos Nikator I, M.Ö. Mayıs 300'de Antigonos kentini yıkarak, kentin kalıntılarıyla Antioch (Antakya) şehrini kurdukmaya girişmiştir. Nikator hayattayken bitirilemeyen Antakya şehrinin yapımını, ölümünden sonra oğlu Antiochus I. Soter sürdürmüş ve tamamlamıştır.⁵ Zamanla Antakya olağanüstü bir şekilde büyümüş, imarlı bir şehir haline gelmiş ve nüfusu

³ Gürhan Bahadır, *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)*, Antakya Belediyesi Yayınları, Antakya 2010, s. 23.

⁴ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 21.

⁵ Bahadır, *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)*, s. 24.

700.000'i aşmıştır. Selevkos Krallığı'nın başkenti olan kent kısa zamanda gelişmiş ve Doğu uygarlığı ile Hellenizm arasında bir sentez görevi yapmıştır.⁶

M.Ö.162 yılında Persler, sürekli saldırılarıyla Selevkos Krallığı'nı sarsmaya başlamış ve M.Ö. 130 yılında Selevkos Krallığı Mezopotamya'da bulunan bütün topraklarını Perslere bırakmak zorunda kalmıştır.⁷ Çok geniş topraklara sahip olan Selevkos Krallığı'nı elde tutamayacaklarını anlayan Romalılar, Selevkos Krallığı'nı bir müddet daha ayakta tutmuşlar fakat Roma'nın siyasi baskıları, iç ve dış savaşlar nedeniyle yıkılan devlet Romalılara tabi bir beylik olan Ermeni Kralı Tigranes tarafından alınmıştır. Tigranes, tarihte ilk defa Antakya ismini kullanan kişi olarak bilinmektedir (M.Ö. 69).⁸

Havarilerin Hristiyanlığı yaydığı 3 ana merkezden (Antakya, Roma, İskenderiye) en önemlisinin Antakya olduğu söylenebilir. Kudüs'e olan yakın konumu ve Anadolu-Yunanistan arasında uzanan yolun kavşak noktasında olması nedeniyle Hristiyanlar için önemli bir yere sahip olan kent, IV.-V. yüzyıllarda önce metropolitlik, sonra da patriklik merkezi olmuştur.⁹

M.S. 638'de İslam hâkimiyetine giren Antakya'da sırasıyla Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidler ve Hamdaniler hâkim olmuş, bu süre zarfında bölgede İslam Devleti-Bizans çekişmesi yaşanmıştır.¹⁰ İslamiyet'in doğuşunu müteakiben Suriye, Mısır, Filistin, İskenderiye ve Libya'yı Sasaniler ele geçirmişlerdir. Sasaniler ele geçirdikleri yerlerdeki patrikleri görevden almışlar ve bölgedeki Bizans yanlısı Hristiyanlara zulmetmişlerdir. Bu nedenle Yakubi, Nasturi ve Süryani Hristiyanlar, ilk İslâm fetihlerinden hemen önce Bizans ve Sasani yönetiminden gördükleri

⁶ George Haddad, *Aspect of Social life in Antioch in Hellenistic-Roman Period*, University of Chicago, Chicago 1949, s. 2.

⁷ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, s. 453.

⁸ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 508.

⁹ Cengiz Eroğlu vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2012, s. 25.

¹⁰ Muammer Türk, *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'in (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset, İskenderun 2012, s. 116.

zulümlerden dolayı Müslümanlara kurtarıcı gözüyle bakmaya başlamışlardır.¹¹

İslam Ordusu, 635 yılında Şam'ı almış, daha sonra bölgenin kuzeyindeki Kınnesrin'e oradan da Halep'e ilerlemiştir. İslam Ordusu, Ortadoğu'da belirli bir hâkimiyet sağladıktan sonra Antakya'ya ulaşmıştır. İslam Ordusu'nun Şam Bölgesi'ni kısa bir sürede fethetmesinden dolayı, Antakya halkı şehri savunmak yerine anlaşma yapmayı tercih etmiştir. Bu olay Antakya'da 9 asırdır süren Roma İmparatorluğu hâkimiyetinin sona ermesi ve önemli askerî, kültürel ve ticaret merkezi olan Antakya tarihinde bir dönemin kapanması anlamına geliyordu.¹²

XI. yüzyılın başlarında Türkmenlerin Büyük Selçuklu Devleti ile Anadolu'ya gelmesiyle Bizans'ı tehdit eden yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya girişi ile Antakya ve çevresi yeni bir görünüme bürünmüştür.¹³ Bizans valisinin yönetimi altında baskı gören Antakya halkı, Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'ı Antakya'ya çağırarak şehri ona teslim etmiştir. Selçuklu hâkimiyeti 1098 yılında Haçlıların Antakya'yı zorlu bir kuşatma sonunda ele geçirmesiyle sona ermiştir.¹⁴ Haçlı hâkimiyetine son veren Memlük padişahı Melik Zahir Rukneddin Baybars El-Bundukdari 1268 yılında Antakya'yı Haçlılardan almıştır. Sonraki yıllarda bölgedeki Dulkadiroğulları-Memluklu çekişmesine Osmanlılar da katılmış ve en sonunda Antakya, 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır.¹⁵ Böylece Antakya'da çok uzun bir dönem sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Antakya-İskenderun Bölgesi'ni önce İngiltere, ardından Fransa işgal etmiştir. 27 Kasım 1918'de merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud, bir kararname yayınlarak *İskenderun Sancağı*'ni resmen kurmuştur. Artık Sancak, merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Harim ve Belen

¹¹ Levent Öztürk, *Asrı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İz Yayınevi, İstanbul 1998, s. 476.

¹² Bahadır, *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)*, s. 260.

¹³ Eroğlu vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, s. 26.

¹⁴ Gürhan Bahadır, "Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamalarına Örnek Olarak Antakya", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/38, 2011, s. 418.

¹⁵ Eroğlu vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, s. 26.

kazalarını da içine alan bir bölge olmuştur. Halep'ten ayrı bir idari birim olarak askerî bir vali tarafından yönetilmiştir.¹⁶ 1 Eylül 1920'de Halep'e bağlanan Sancak, idari özerkliğini kaybetmemekle birlikte Halep valisinin emrindeki bir mutasarrıf tarafından yönetilmeye başlamıştır.¹⁷

Sancak, idari olarak 2 Eylül 1938'e kadar Suriye'ye bağlı olarak özerk bir yapıda varlığını sürdürmüştür. 2 Eylül 1938'de Hatay bağımsızlığını ilan ederek devlet statüsüne kavuşmuş, 9 ay süren bu statüsünün ardından 29 Haziran 1939 tarihinde Hatay Meclisi verdiği kararla Türkiye Devleti'ne bağlanma yönünde bir irade ortaya koymuştur.¹⁸ Nihayet 23 Temmuz 1939'da da Türkiye'ye dahil olmuştur.¹⁹

2. Demokrat Parti İktidarı ve Hatay

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hem iç hem de dış siyasi, sosyal, askerî ve iktisadi faktörlerin etkisiyle Türkiye'de çok partili sisteme geçiş süreci başlamıştır. CHP'ye mensup İzmir Milletvekili Celal Bayar, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes 1946'da partilerinden istifa ya da ihraç yoluyla ayrılmışlardır. Nitekim 7 Ocak 1946'da "Demokrat Parti" olarak isimlendirdikleri yeni partiyi kurmuşlardır.²⁰

1945-1946 yıllarında Türkiye'de 15 yeni siyasi parti kurulmuş ancak DP ana muhalefet partisi olarak gelişmiştir. Demokratlar 1946-1950 arasında kısa sayılabilecek bir sürede çok büyük başarı elde etmişlerdir. 14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarına göre DP, toplam oyların %53.35'ünü alarak 408 milletvekili çıkarmıştır. Buna mukabil CHP %39.78 oy oranıyla ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Diğer taraftan %3.02 oy

¹⁶ Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2001, s. 33-34; Nergis Savcı, "*Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 33.

¹⁷ Serhan Ada, *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 83.

¹⁸ Süleyman Hatipoğlu, "Hatay'ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri", *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, ATAM Yayınları, Ankara 2001, s. 60-67.

¹⁹ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 232.

²⁰ Cihat Göktepe, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler*, (Ed.: Hasan Celal vd.), C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 901.

oranıyla Millet Partisi ancak 1 milletvekili çıkarabilmiş, bağımsızlar ise 9 kişiyle mecliste temsil imkânı yakalamıştır.

DP'liler 22 Mayıs 1950'de iktidarı CHP'lilerden devralmıştır. Aynı tarihte meclis, Atatürk'ün de yakın arkadaşı olan ve ılımlı bir devlet adamı olarak da bilinen Celal Bayar'ı Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı seçmiştir. Refik Koraltan ise meclis başkanlığına seçilmiştir. Menderes'e de hükûmeti kurma görevi verilmiştir. 3. Cumhurbaşkanı seçilen Bayar, Parti Genel Başkanlığı'nı da bırakmıştır. DP dönemindeki bu yeni anlayış, Cumhurbaşkanı'nın hukuken tarafsız olması durumunu pekiştirmiştir. 22 Mayıs 1950'de başlayan ve 27 Mayıs 1960 hükûmet darbesine kadar sürecek olan bu dönem Demokrat Parti dönemi diye değerlendirilmekle beraber, Adnan Menderes'in hem DP Genel Başkanı ve hem de ülkenin başbakanı olmasından dolayı "Menderes Dönemi" olarak da tanımlanmaktadır.²¹

DP döneminin özellikle ilk yarısındaki en önemli gelişme ve değişimin ekonomik alanda olduğu söyleneğelmektedir. Türkiye'nin o vakte kadar görülmemiş bir gelişme hamlesi yaşadığı konusunda tarihçiler mutabıktırlar. Tarımsal üretimin artması ve ürünün pazarlara daha kolay ulaşabilmesi için hükûmet, ulaşım imkânlarını geliştirmiştir. 1950 öncesinde toplam 1.600 km yol mevcutken, 1960'ta bu sayı 7.000 km'yi bulmuştur. Bunlara ilaveten elektrik santralleri yapımına da başlanılmıştır. Bu yatırımlar genelde dış borç ya da yardımlarla yapılmıştır. Dış borçlar da esas itibarıyla ABD'den sağlanmıştır. Menderes döneminde ABD'den 994.000.000 dolar ekonomik yardım almıştır. ABD'den sağlanan bu desteğin yaklaşık %70'i tarımsal modernizasyon için harcanmıştır.²²

DP'nin tarımsal yatırımlarına bağlı olarak 1950-1960 yılları arasında Hatay Vilâyetine bakıldığında, nüfus miktarında önemli bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bunda tarımın doğrudan etkisinin yanında, uygulanan tarım politikalarının da büyük payı olmuştur. Ülkenin genel ekonomi politikasının tarıma dayalı olması, destekleme alımlarıyla birlikte ürün fiyatlarına yansıdığı gibi, elverişli görülen alanların tarıma

²¹ Göktepe, "Menderes Dönemi (1950-1960)", s. 901.

²² Göktepe, "Menderes Dönemi (1950-1960)", s. 904.

açılmasını da sağlamıştır. Nitekim Amik Ovası'nda pamuk tarımı 1940 yılından sonra başlamış ve 1950'lerden itibaren oldukça yaygınlaşmıştır.²³

Pamuk tarımının ova ve çevresinde başlattığı sosyo-ekonomik değişim, Amik Ovası'nın tarımsal potansiyelini artırmaya dönük bazı çabaların başlangıcını oluşturmuştur. Sıtma hastalığının yok edilmesinin yanında, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak ve dolayısıyla ovanın tarım potansiyelini yükseltmek amacıyla gerçekleştirilen Amik Gölü'nü kurutma çabaları bunun en somut yansımasıdır. Kırıkhan ve Reyhanlı gibi Amik Ovası çevresindeki yerleşim yerleri pamuk tarımı merkezli olarak gelişme kaydederken, Asi Deltası ve kıyıda ise kentleşme turuncgiller başta olmak üzere meyve-sebze tarımına dayalı bir gelişme göstermiştir.²⁴

Özellikle pamuk tarımında işçiye duyulan ihtiyaç, komşu illerle birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden de mevsimlik ve kalıcı göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Göçler ilerleyen süreçte ovada yeni yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, çevresindeki Kırıkhan ve Reyhanlı gibi bazı yerleşmelerin daha da büyüyerek tarım kentlerine dönüşmesinde etkili olmuştur.²⁵

1950'den sonra başlayan ekonomik kalkınma ve buna paralel olarak iyileşen hayat şartları neticesinde nüfus artışı 1950-1955 döneminde hızla sürmüştür. Bu artışta hizmet birimlerinin kentte oluşturduğu istihdam, artan okullaşma oranı ve özellikle karayolu başta olmak üzere ulaşım imkânlarının gelişmesi de etkili olmuştur.²⁶ İlin 1950 yılındaki verilere göre nüfus yoğunluğu 52 kişi, yüzölçümü ise 5.710 km² olarak hesaplanmıştır. 1955 yılında yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre; ilin nüfus yoğunluğu 65 kişi, yüzölçümü ise 5.541 km²dir.²⁷ 1960 yılındaki nüfus sayım sonuçlarına göre ise ilin nüfus yoğunluğu 83 kişi, yüzölçümü

²³ Vedat Çalışkan, "Amik Ovası ve Amik Gölü: Bir Sulak Alanı Kurutma Deneyiminin Günümüze Ulaşan Etkileri", *Türk Coğrafya Dergisi*, 41, 2003, s. 97-125.

²⁴ İbrahim Fevzi Şahin, *Erzin İlçesinin Coğrafyası*, Akif Yayınları, Erzurum 2006, s. 196; Zeki Boyraz, "Erzin'in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1, 2009, s. 151-175.

²⁵ Boyraz, "Erzin'in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri", s. 151-175.

²⁶ Bayram Çetin, "Antakya (Hatay) Nüfusunun 1940-2008 Yılları Arasındaki Gelişimi ve Temel Özellikleri", *Hatay Araştırmaları I*, (Ed.: Ahmet Gündüz-Selim Kaya), Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay 2010, s. 179-225.

²⁷ İstatistik Genel Müdürlüğü, *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*, İGM, İstanbul 1961, s. 9.

de 5.311 km² olarak ölçülmüştür.²⁸ Yani 10 yıllık periyotta ilin idari bakımdan 399 km² küçüldüğü, buna mukabil nüfus yoğunluğunun 31 kişi arttığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle; il nüfus yoğunluğu 10 yıl zarfında yaklaşık olarak % 60 oranında artmıştır. İl nüfusundaki bu artış, doğum veya il dışından gelen göçle açıklanabilir.

3. Göç ve İskân

1950’li yıllarda Türkiye’ye göç eden Bulgar Türklerinin iskân edildiği yerlerden biri de Hatay olmuştur. Hatay’a tahsis edilen 3 bin göçmenin yerleştirilmesi ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir duruma gelinceye kadar yeme, içme ve barınma gereksinimlerinin temini için ilk iş olarak Hatay Valisi Hikmet Kümbetlioğlu’nun başkanlığında il makamında bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya CHP ve DP il başkanları, belediye başkanı, il jandarma komutanı, defterdar, ziraat müdürü ve Kızılay başkanı katılmışlardır. Durum gözden geçirilmiş ve köylere yerleştirilecek göçmenlerle şehir ve kasabalarda iskân edilecek olanların miktarı tespit edilmiştir. Şehirde iskân işinin cami veya medreselerde yapılması kararlaştırılmıştır. Medreseleri tespit etmek üzere 3 kişilik komisyon işe başlamıştır.²⁹

Hatay’da iskân edilen Bulgar göçmenlerinden ilk kfile 7 Ocak 1951 tarihinde İskenderun’a gelmiştir. İstasyonda karşılanan bu 60 kişilik 13 aile derhal İskenderun Hastanesi’ne yerleştirilmiş ve ihtiyaçları temin edilmiştir.³⁰ Daha sonra bu 60 kişilik 13 aile Türkiye Yardım Komitesi ve Kaymakam’ın yardımı ile Arsuz bucağına yerleştirilmiştir. Sonradan gelen 64 kişilik 14 aile bir süre hastanede müşahede altında tutulmuştur.³¹ Bu ilk gelen göçmen kafilesi Bulgaristan’ın Koşi Kavak ahalisinden olup hepsi çok iyi birer tütün uzmanıdır. Bu kıymetli tütün üreticilerinin Hatay’ın ve belki de Türkiye’nin en güzide tütün ve tömbeki istihsal sahası olan Arsuz’a yerleştirilmeleri, yörede yaşayanları memnun etmiş, göçmen tütüncülerin tecrübelerinden istifade etme imkânı doğurmuştur.³² İskenderun Kaymakamlığı, yaptığı bir duyuruda Arsuz’a yerleştirilen

²⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Turizm İstatistikleri 1954-1963*, Ankara 1964, s. 10.

²⁹ *Atayolu*, 04 Ocak 1951.

³⁰ *Atayolu*, 08 Ocak 1951.

³¹ *Atayolu*, 10 Ocak 1951.

³² *Ayyıldız*, 08 Ocak 1951.

tütün uzmanı bu göçmenlerin tecrübelerinden yararlanmak isteyen vatandaşların, kaymakamlık makamına müracaat etmelerini ve ne miktar göçmen talep ettiklerini bildirmelerini istemiştir.³³

26 Şubat 1951 tarihinde İzmir vapuru ile saat 22:00'de gelen bir başka göçmen kafilesi ise bizzat Kaymakam Hadi Sağanak başkanlığında, Göçmen Kardeşleri İskân ve İaşe Komisyonu tarafından karşılanmıştır. Bu göçmenlerin her türlü ihtiyaçları giderilmiştir. Bunlardan 98 kişi Reyhanlı devlet çiftliğine, 60 kişi de Dört Yol'a yerleştirilmiştir.³⁴

1 Mart 1951 tarihinde de 20 göçmen trenle İskenderun'a gelmiştir. İlk etapta misafirhanelerde kalan bu göçmenlerin nereye yerleştirileceği ile ilgili nihai tespit için ilgili makamlar çalışma başlatmıştır.³⁵ 13 Mart 1951 tarihinde İskenderun'a gelen 30 kişilik göçmen kafilesi de Kırıkhan'ın Yalangoz bucağına iskân edilmişlerdir. Topboğazı'nda 2 davul 10 otomobil tarafından karşılanan göçmenler Kırıkhan'ın dış mahallelerinde tezahüratlarla karşılanmışlar ve doğruca daha önceden temizlenen kiliseye yerleştirilmişlerdir. Akşam yemekleri belediye tarafından, ertesi günkü öğle yemekleri de Kırıkhan'ın tanınmış tüccarlarından Tefvik Ökten tarafından temin edilmiştir. Göçmenler 15 Mart günü öğleden sonra yerleşecekleri mahallelere sevk edilmişlerdir.³⁶

2 Nisan 1951 tarihinde Erzurum vapuru ile İskenderun Limanı'na 400 kişilik bir göçmen kafilesi daha gelmiştir. Bu kafiye de coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmış ve Amik Ovası havalisine yerleştirilmişlerdir.³⁷ Daha önce Dört Yol'a yerleştirilmiş olan göçmenler, Kırıkhan'da kendileri için inşa edilen 51 göçmen evinin her türlü noksanlıklarının giderilmesinin ardından buraya gelerek yerleşmişlerdir.³⁸

Bu dönemde Hatay bölgesinde göçmenleri müstahsil hâle getirmek için toprak dağıtılmıştır. Bu kapsamda 5.812 aile topraklandırılmıştır. Dağıtılan toplam arazi miktarı 142.410 dönümdür. Yani ortalama olarak aile başına 24-25 dönüm arazi verilmiştir. En çok arazi dağıtılan yer,

³³ *Ayyıldız*, 06 Ocak 1951.

³⁴ *Ayyıldız*, 27 Şubat 1951.

³⁵ *Atayolu*, 01 Mart 1951.

³⁶ *Atayolu*, 15 Mart 1951.

³⁷ *Atayolu*, 02 Nisan 1951.

³⁸ *Ayyıldız*, 02 Haziran 1952.

60.676 dönüm ile Kırıkhan, en az ise 2.910 dönüm ile Samandağ olmuştur.³⁹

Göçmenlerin iskân edildiği yerlerden biri olan Hatay bölgesinin yerli halkı, göçmenleri adeta bağrına basmış, göçmenler gelmeden önce başlatmış oldukları yardım kampanyalarıyla yardımseverliklerini göstermişlerdir. Göçmenler gelmeden Antakya’da bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda 2.615 lira bağış toplanmıştır. Aynı şekilde Reyhanlı 17.000, Kırıkhan 9.000, İskenderun 30.000 lira bağışta bulunmuştur.⁴⁰

İl yüksek makamından alınan emirler gereğince Antakya’nın yardımsever kadınları tarafından da Göçmen ve Mültecilere Yardım Birliği Hatay Kadınlar Kolu kurulmuştur. 22 Şubat 1951 tarihinde ilk toplantısı saat 16:30’da Antakya Kız Enstitüsünde, enstitü müdiresi ve kol başkanı Neriman Gülmen’in başkanlığında yapılmış ve alınması gereken tedbirler konusunda müzakerede bulunulmuştur.⁴¹

4. Sağlık

DP iktidarında da CHP yönetiminden devralınan sağlık anlayışı devam ettirilmiş ve bu dönemde gerek Hatay’da gerekse yurt çapında önemli adımlar atılmıştır. DP hazırlamış olduğu parti tüzüğünde sağlık konusuna verdiği ehemmiyeti belirterek bu konudaki hedeflerini ve konuya bakış açısını ortaya koymuştur. Bunun yanında sıtma hastalığı başta olmak üzere millî varlığa zarar veren diğer bütün hastalıklarla esaslî surette mücadeleyle ve bu maksatla ilgili bakanlıklarla iş birliği yapmayı memleketin bir ihtiyacı olarak görmüştür.⁴²

Fransız manda yönetiminden DP iktidarına kadar Hatay’da biri Antakya’da diğeri İskenderun’da olmak üzere iki hastane bulunmaktaydı.⁴³ DP iktidarında bu hastanelerin kapasiteleri artırılıp daha işlevsel hâle gelmeleri sağlanmış, Antakya Devlet Hastanesi’nin tesisatı 107.126 liralık bir bedelle yenilenmiştir. İskenderun Devlet Hastanesi’ne

³⁹ İsa Kalaycı, *Ortadoğu’dan Türkiye’ye Yapılan Göçler 1923-2000*, Lambert Academic Publishing, Mauritius 2018, s. 311; T.C. Köyişleri Bakanlığı, *Köy Envanter Etütlerine Göre Hatay*, Ankara 1965, s. 57.

⁴⁰ *Atayolu*, 04 Ocak 1951.

⁴¹ *Atayolu*, 22 Şubat 1951.

⁴² *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, 1949, s. 73.

⁴³ *1967 Hatay İl Yıllığı*, 1968, s. 73-76.

ise 56.025 lira bedelle kalorifer tesisatı döşenmiştir.⁴⁴ 1951 yılında İskenderun'da bulunan 40 yataklı hastaneye Sağlık Bakanlığı tarafından görülen lüzum üzerine 10 yatak daha ilave edilerek hastanenin yatak kapasitesi artırılmıştır.⁴⁵ Hâlihazırda Hatay'da mevcut olan Verem Hastanesi'nin yatak kapasitesi de 20 yataktan 30 yatağa yükseltilmiştir.⁴⁶ Yine aynı yıl içerisinde İskenderun'un tanınmış mütehassıslarından Dr. Emin Baykam tarafından İskenderun'da bir doğumevi ve kadın hastalıkları cerrahi kliniği açılarak şehrin mühim bir ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunulmuştur.⁴⁷

7 Mayıs 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca Hatay Halkevi binası Doğumevi olarak kullanılmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına tahsis edilmiştir.⁴⁸ Hastane 14 Kasım 1953 tarihinde Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı Sosyal İşleri Genel Müdürü Seyfi Okan, Hatay Valisi Rebiî Karatekin ile mülki ve askerî erkânın hazır bulunduğu bir törenle hizmete açılmıştır.⁴⁹

Zührevi hastalıkların tedavisine yönelik yapılan çalışmalar kapsamında 1952 yılında İskenderun'da bir Deri ve Tenasül Hastalıkları Dispanseri hizmete girmiştir.⁵⁰ Bununla birlikte yıllardır göz mütehassısının eksikliğini hisseden İskenderun'un bu ihtiyacı 1954 yılında karşılanmıştır. Trahom Dispanserliğine göz hastalıkları mütehassısı Dr. Araf Dönmez tayin edilmiştir. Ayrıca haftanın iki günü de memleket hastanesinde hizmet verecek olan göz mütehassısının tayiniyle sağlık konusunda mühim bir eksikliğin giderilmesi sağlanmıştır.⁵¹

1957 yılına gelindiğinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından Antakya'da Verem Mücadele Dispanseri açılmıştır. Dispanserde pazar günleri hariç her gün hizmet verilmekte, hastalar ücretsiz muayene edilmekte, ücretsiz tedavi olmaktadır ve ilaçları karşılanmaktadır.⁵²

⁴⁴ *Ayyıldız*, 18 Kasım 1957.

⁴⁵ *Ayyıldız*, 29 Mayıs 1951.

⁴⁶ *Atayolu*, 05 Mart 1951.

⁴⁷ *Ayyıldız*, 18 Ağustos 1951.

⁴⁸ *BCA*, 030.18.01.02.128.36.17.

⁴⁹ *Atayolu*, 14 Kasım 1953.

⁵⁰ *Atayolu*, 07 Temmuz 1952.

⁵¹ *Körfez*, 07 Kasım 1954.

⁵² *Ayyıldız*, 08 Haziran 1957.

DP döneminde Hatay’da özel hastane kurma teşebbüslerinin de olduğu görülmüştür. Nitekim 1958 yılında İskenderun’da İnal Cerrahi Hastanesi adında bir özel hastane hizmete girmiştir. Operatör İbrahim İnal ve İşçi Sigortaları Başhekimisi Mehmet Karadayı’nın özel girişimleriyle kurulan hastane 4 Mayıs 1958 tarihinde açılmıştır.⁵³

1956 yılında Hatay’da 7 sağlık müessesesi mevcut olup toplam yatak kapasitesi 345, yatak başına düşen nüfus miktarı ise 1085’tir. 1957 yılında müessese ve yatak miktarında bir değişiklik olmadığı gibi, yatak başına düşen nüfus 1125’e yükselmiştir. Başka bir ifade ile yatak başına düşen nüfus bir önceki yıla göre 40 kişi artmıştır. 1958 yılına gelindiğinde müessese adedi 8, yatak sayısı da 355 olmuştur. Yatak başına düşen nüfus miktarı da 1157’yi bulmuştur. DP iktidarının son dönemlerine denk gelen 1959 yılına bakıldığında ise müessese adedi 8 iken yatak sayısı artırılarak 365’i bulmuş, yatak başına düşen nüfus sayısı 1138’e inmiştir.⁵⁴ Bu durum Hatay’daki hızlı nüfus artış oranıyla izah edilebilir.

5. Sosyal Yardımlaşma

Hatay halkının gerek il gerekse ülke ölçeğinde göstermiş olduğu dayanışma örneği dikkate değerdir. Yer yer hükümetçe de desteklenen yardım faaliyetleri sayesinde doğal afetlerde zarara uğramış olanların veya sosyo-ekonomik açıdan yardıma muhtaç olanların sıkıntıları kısa sürede giderilmeye çalışılmıştır.

Yardım ve dayanışma faaliyetlerinin yürütülmesi adına atılan adımlardan birisi merkezi Antakya’da olan Hatay Hayırsever Cemiyeti adlı bir derneğin kurulmasıdır. Ali Zerevend, Abdüsselam Ekmekçi, Süleyman Kavvas, Sabri Seyfettin, Zekeriya Kavvas ve İzzettin Katrancı’dan müteşekkil kurucu heyet yaptığı faaliyetlerle adından söz ettirmiştir.⁵⁵ Örneğin 1952 yılı kışının sert geçmesi nedeniyle cemiyet tarafından fakir halka kömür dağıtımı yapılmış, bu sayede yoksul kesimin bir nebze de olsa rahatlaması sağlanmıştır.⁵⁶

⁵³ *Ayyıldız*, 05 Mayıs 1958.

⁵⁴ Yusuf Tunca (Haz.), *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1961, s. 195.

⁵⁵ *Atayolu*, 03 Mart 1951.

⁵⁶ *Atayolu*, 15 Ocak 1952.

Hatay halkı Kore'ye savaşmaya giden Türk askerlerini unutmamış, yaptıkları yardımlarla yalnız olmadıklarını hatırlatmışlardır. İskenderun Ortaokulu 1. sınıfında okuyan öğrenciler aralarında topladıkları 45 lira ile aldıkları kuruyemiş ve sigarayı, Kore'de savaşan Türk askerlerine gönderilmek üzere ilgili makamlara teslim etmişlerdir. Öğrencilerin bu hareketleri takdirle karşılanmıştır.⁵⁷ Yine İskenderun'da bulunan şoförler ve otomobil sahipleri 4.500 paket sigara ile bu miktarda kâğıt zarfı Kore'ye yollamışlardır. Bunun yanında Kore'de gazete ve mecmua bulmakta zorlanan askerlerin yaşadıkları bu zorluğu göz önünde bulundurarak, İstanbul ve Ankara'da bulunan bütün basılı yayın organlarından büyük miktarda paketleri de Kore'ye göndermişlerdir.⁵⁸

Hatay halkının fedakârlıklarından biri de doğal afetlerde zarara uğramış afetzedelere sahip çıkmalarıdır. 3 Ocak 1952 tarihinde Erzurum'un Pasinler ilçesinde meydana gelen deprem Hatay halkını harekete geçirmiş ve deprem bölgesine yardımlar yapmışlardır. Depremde zarar görenlere yapılacak yardımı koordine etmek üzere bir yardım toplama komitesi kurulmuş ve Antakya halkından toplanan 2.500 lira hemen Erzurum Valiliği emrine gönderilmiştir.⁵⁹

Hükûmetçe yapılan yardım faaliyetleriyle Hatay halkı DP iktidarına gösterdiği teveccühün karşılığını bulmuştur. Hatay'da 1951 yılında su baskını felaketine uğrayan ve muhtaç durumda buldukları anlaşılın 40 kişiye, evlerini tamir ettirebilmeleri ve yeniden yaptırabilmeleri için devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç verilmesi Bakanlar Kurulunca uygun görülmüştür.⁶⁰ 1952 yılındaki yağışlarda Amik Gölü'nün taşması neticesinde mahsulü hasara uğrayan Hatay merkez ilçesinin 12 ve Reyhanlı ilçesinin 11 köyündeki muhtaç çiftçilerin tohumluk ihtiyaçlarını karşılamak üzere faizsiz olarak verilmek suretiyle 150 ton akdari tohumluğunun Ziraat Bankası aracılığıyla temin edilebilmesi Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır.⁶¹ Aynı yıl Hassa ilçesinin Aktepe bucağına bağlı Güvenç köyünde heyelana maruz kaldıklarından Akbayır mevkiine nakledilecek olan ve muhtaç durumda

⁵⁷ *Ayyıldız*, 04 Ocak 1951.

⁵⁸ *Ayyıldız*, 15 Şubat 1951.

⁵⁹ *Atayolu*, 22 Ocak 1952.

⁶⁰ *BCA*. 030.18.01.127.87.13.

⁶¹ *BCA*. 030.18.01.129.43.8.

oldukları anlaşılan 22 aile reisine devlet ormanlarından, yapacakları evler için toplamda 126,962 m³ kereste veya tomruğun verilmesi uygun bulunmuştur.⁶²

6. Eğitim, Kültür ve Spor Faaliyetleri

DP iktidarı döneminde Türkiye’de okullaşmanın artırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Hatay ölçeğinde bakıldığında ise okullaşma noktasında, ivmenin aynı şekilde yukarı doğru bir seyir izlediği görülmektedir. 1950 yılına kadar Hatay’da 1939 yılında 73 okul varken, 1950’ye kadar 68 tane ilkokul daha yapılmıştır. DP iktidarının ilk 5 yılına denk gelen 1950-1955 yılları arasında buna 58 okul daha ilave edilerek Hatay genelindeki toplam ilkokul sayısı 199, öğretmen sayısı 497 ve öğrenci sayısı 20.099’a yükseltilmiştir. İktidarının son 5 yılına denk gelen 1955-1960 yılları arasında ise ilkokul sayısı 223’e ulaşmıştır.⁶³ Özellikle sadece 1957 yılında yapılan 23 köy okulu için 1.000.000 liralık bütçenin ayrılması okullaşmaya verilen önemi ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.⁶⁴

Türk sanat müziğinin önemli seslerinden biri olan Safiye Ayla 1951 yılında Antakya’da 2 gün süren bir konser etkinliğine katılmıştır. 4 Nisan 1951 tarihinde Gündüz Sineması’nda Hüseyin Coşkuner ve Mehmet Kavalalı refakatinde ilk konserini ifa etmiştir.⁶⁵ İkinci konserini de bir gün sonra yine Gündüz Sineması’nda Marangozlar Derneği yararına vermiştir.⁶⁶ Yine aynı yıl büyük ses sanatçılarından Zati Sungur da konserler vermek üzere Antakya’ya gelmiştir. Konserler için belirlenen mekân, dönemin önemli kültürel faaliyet merkezlerinden biri olan Gündüz Sineması olmuştur.⁶⁷ İskenderun’da Terziler Cemiyeti yararına Ahmet Üstün tarafından bir konser verilmiştir.⁶⁸ Kültürel etkinliklere büyük önemin verildiği Hatay’da Münir Nurettin Selçuk 1952 yılında THK yararına verdiği konserle büyük beğeni toplamıştır.⁶⁹ 1959 yılında Halk

⁶² BCA. 030.18.01.129.63.13.

⁶³ 1973 *Hatay İl Yıllığı*, 1974, s. 103.

⁶⁴ *Hatay Postası*, 09 Nisan 1957.

⁶⁵ *Atayolu*, 05 Mayıs 1951.

⁶⁶ *Atayolu*, 06 Nisan 1951.

⁶⁷ *Atayolu*, 04 Haziran 1951.

⁶⁸ *Ayyıldız*, 14 Kasım 1951.

⁶⁹ *Ayyıldız*, 14 Kasım 1951.

Eğitim Merkezi'nin öncülüğünde İskenderun Lisesi müzik kolu tarafından, 100 kişilik koro kadrosuyla Antakya İnönü İlkokulu'nda konser verilmiştir. Kalabalık bir kitle tarafından izlenen konser takdirle karşılanmıştır.⁷⁰

Antakya'da futbol müsabakalarının yanında çeşitli sportif etkinliklerin düzenlendiği stat 1950 yılında 10.000 kişi kapasiteyle hizmete girmiştir.⁷¹ “Antakya Şehir Stadi” adıyla açılan stat, 1954 yılında isminin değiştirilmesi yönünde yapılan bir anket sonucunda “Atatürk Stadyumu” adını almıştır.⁷² İskenderun'da ise Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından şehre bir stat yapılmasına 1952 yılında karar verilmiştir.⁷³

Hatay'da en çok ilgi gören spor dallarının başında futbol gelmektedir. 1950-1960 yılları arasında da bu ilginin üst düzeyde olduğu futbol branşında zaman zaman önemli başarıların elde edildiği gözlenmiştir. 1955 yılında Mersin'de yapılan genç karmalar grup birinciliğini kazanarak gruplar arası birinciliğine katılmak üzere Eskişehir'e giden Hatay genç karması, Erzurum genç karması ile yaptığı final müsabakasını kazanarak Türkiye şampiyonu olmuştur.⁷⁴ Şampiyonluk maçının ardından Hatay'a dönen takım şerefine Kristal Kulüp'te bir ziyafet verilmiş, kazanılan ilk şampiyonluk doyasıya kutlanmıştır.⁷⁵

7. Devlet Erkânının Hatay'ı Ziyaretleri

DP döneminde Hatay, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve hükûmetin diğer bakanları tarafından sık sık ziyaret edilmiş, bu suretle Hatay'a verdikleri önemi ortaya koymuşlardır. Bu dönemde Hatay'a ilk ziyaretini gerçekleştiren Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu olmuştur. 4 Mayıs 1951 tarihinde beraberinde Burdur Milletvekili Mehmet Özbek, İstanbul Milletvekili Dr. Mükerrerem Sarol, Su İşleri Reisi Hikmet Turat, Karayolları Genel Müdür Yardımcısı Aziz

⁷⁰ *Atayolu*, 28 Nisan 1959.

⁷¹ *1973 Hatay İl Yıllığı*, 1974, s.135.

⁷² *Körfez*, 27 Ocak 1954.

⁷³ Stadin yapılmasına her ne kadar 1952 yılında karar verilmiş olsa da stat ancak 1971 yılında 20.000 kişi kapasiteyle açılabilmiştir. Bkz.: *Atayolu*, 06.02.1952; *1973 Hatay İl Yıllığı*, 1974, s. 135.

⁷⁴ *Atayolu*, 25 Temmuz 1955.

⁷⁵ *Atayolu*, 29 Temmuz 1955.

Torun, Mersin Milletvekili Halil Atalay, Sular İdaresi Altıncı Şube Müdürü Adnan Sancar olduğu halde İskenderun'a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bakan Zeytinoğlu, gezi esnasında Kırıkhan, Reyhanlı ve Antakya'yı da ziyaret etmiştir.⁷⁶

Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Hatay'ı ziyaret etmiştir. 21 Mayıs 1951 tarihinde ilk olarak İskenderun'a gelen Bayar, ardından Antakya'ya geçerek vali konağında bir müddet istirahat etmiş ve akşam saatlerinde tekrar İskenderun'a dönmüştür.⁷⁷ Cumhurbaşkanı'nın ziyaretinden birkaç gün sonra, güney illerinde bir geziye çıkmış olan İçişleri Bakanı Halil Özyörük Maraş'ın ardından Hatay'a geçmiştir. 28 Mayıs'ta gerçekleşen bu ziyaret bir gün sürmüş, ertesi gün Bakan Özyörük Hatay'dan ayrılmıştır.⁷⁸ 10 Haziran Pazar günü de Tarım Bakanı Nedim Ökmen önce İskenderun'a, ardından Antakya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁷⁹ Tarım Bakanı Nedim Ökmen Hatay'a ikinci ziyaretini 18 Eylül 1952 tarihinde gerçekleştirmiştir. Bir yıl önceki ziyaretinde olduğu gibi önce İskenderun'a uğrayan Bakan, Antakya'ya geçerek tetkik gezilerinde bulunmuş, Hatay'ın tarım durumu hakkında ilgililerle görüşmeler yapmıştır.⁸⁰

TBMM Başkanı Refik Koraltan da 1953 yılında Hatay'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İki gün süren ziyareti süresince Reyhanlı ve İskenderun'a da uğramıştır.⁸¹ Aynı yıl içinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hatay'a önemli bir ziyarette bulunmuştur. 18 Nisan 1953 tarihinde İskenderun'a, oradan da Antakya'ya geçen Bayar, Hatay için büyük önem arz eden Akiş İplik ve Dokuma fabrikasının açılış törenini gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler açılışın ardından fabrikayı gezmiş, fabrika hakkında bilgilendirilmişlerdir. Fabrikanın kuruluşundan ve mükemmeliyetinden duyduğu memnuniyeti ifade eden Cumhurbaşkanı, fabrikanın iftihar edilebilecek bir eser olduğunu dile

⁷⁶ *Ayyıldız*, 05 Mayıs 1951.

⁷⁷ *Atayolu*, 22 Mayıs 1951.

⁷⁸ *Atayolu*, 29 Mayıs 1951.

⁷⁹ *Atayolu*, 11 Haziran 1951.

⁸⁰ *Atayolu*, 19 Eylül 1952.

⁸¹ *Atayolu*, 21 Mart 1953.

getirmiştir. Açılış töreninden sonra Antakya Kız Enstitüsü'ne geçen Cumhurbaşkanı burada öğrencilerle bir araya gelmiştir.⁸²

Eski cumhurbaşkanlarından ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de DP döneminde Hatay'ı ziyaret eden devlet adamlarından biridir. 19 Nisan 1954 tarihinde gerçekleşen bu ziyarette İnönü, lise meydanında halka hitap etmiştir.⁸³

Başbakan Adnan Menderes Hatay'a ilk ziyaretini 1956 yılında gerçekleştirmiştir. Gilliland Oil Corporation şirketinin sahiplerinden olan Mr. Jos. Gilliland, petrol kanununa göre kendisine verilmiş olan ruhsat çerçevesinde İskenderun-Arsuz sahasında, Türkiye'de yabancı eliyle açılacak olan ilk petrol arama kuyusunun açılış törenine katılması için bizzat kendisi Başbakan'a davetiye yollamıştır.⁸⁴ Bu davet üzerine 3 Ekim 1956 tarihinde Hatay'a gelen Başbakan'ı İskenderun Havaalanı'nda mülki ve askerî erkan ile yaklaşık 10.000 kişilik kalabalık bir halk topluluğu karşılamıştır. Havaalanından itibaren yol boyunca toplanan halkın tezahüratları arasında 50'den fazla otomobille İskenderun'a gelen Başbakan, burada yarım saat süren bir konuşma yapmıştır. Belediyenin Saray Lokantası'nda kendisi adına düzenlenen 300 kişilik öğle yemeğinin ardından Arsuz-İskenderun sahasında bulunan petrol sondaj tesisinin açılış törenine katılmak üzere İskenderun'dan ayrılmıştır. Beraberinde bulunan Ethem Menderes, Samet Ağaoğlu, Namık Gedik ve diğer kişilerle birlikte sondaj tesisinin açılış töreninin ardından Antakya'ya geçmiştir. Kırıkhan ve Reyhanlı ilçelerine gerçekleştirdiği ziyaretlerin ardından Hatay'dan ayrılmıştır.⁸⁵

TBMM Başkanı Refik Koraltan 13 Ocak 1957 tarihinde gerçekleştirdiği ziyaretle DP döneminde Hatay'a üçüncü kez gelmiştir. İskenderun'da ve Arsuz'daki petrol sondaj tesislerindeki incelemelerinin ardından Antakya'ya geçen Koraltan ziyaretini noktalamıştır.⁸⁶ İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik aynı yıl gerçekleştirdiği ziyarette Hatay'ın bütün ilçelerini gezerek kendi bakanlığını ilgilendiren hususlar hakkında

⁸² *Atayolu*, 20 Nisan 1953.

⁸³ *Atayolu*, 20 Nisan 1954.

⁸⁴ *BCA*. 030.01.20.115.8.

⁸⁵ *Ayyıldız*, 04 Ekim 1956.

⁸⁶ *Ayyıldız*, 15 Ocak 1957.

incelemelerde bulunmuştur.⁸⁷ 16 Ekim 1957 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Fevzi Mengüç askerî tesislerde incelemelerde bulunmak üzere İskenderun'a gelmiştir. Havaalanında mülki ve askerî erkân tarafından karşılanan Org. Fevzi Mengüç tetkiklerinin ardından şehirden ayrılmıştır.⁸⁸ Başbakan Adnan Menderes 19 Ekim 1957 tarihinde İskenderun'a gelerek başbakanlığı döneminde Hatay'a ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir.⁸⁹

DP döneminde Hatay'a dördüncü ve son ziyaretini 1957 yılında gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bu dönemde Hatay'ı en fazla ziyaret eden devlet adamı olmuştur. 22 Ekim 1957 tarihinde İskenderun'a gelen Bayar, coşkulu bir kalabalığa hitap etmiş, İskenderun'un 10 yıl önceki hâliyle bugünkü hali arasındaki farka dikkat çekerek, şehrin gösterdiği gelişime dikkat çekmiştir.⁹⁰

8. Tarım ve Hayvancılık

Tarımsal üretim anlamında Türkiye'nin bir minyatürü olan Hatay'da ülke çapında yetişen mahsullerin hemen hemen hepsine tesadüf edilmektedir. Çok kısa mesafeler dâhilinde yayla, ova ve sahil iklimlerine ev sahipliği yapan Hatay'da yetişen başlıca mahsuller pamuk, zeytin, narenciye, çeşitli meyve ve sebze, tütün ve hububattır.⁹¹

1944 yılından itibaren ziraat sahaları çok genişlemiş ve tarımsal araçların artışı sayesinde hem ürün çeşitleri çoğalmış hem de üretimde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. 1944 yılında Hatay ilinde yalnız 4 traktör varken DP iktidarının henüz ikinci yılı olan 1952'de bu sayı 400'e ulaşmıştır. Bunların 209 adedi Marshall yardımlarından temin edilmiştir. Ekilen toprak miktarı ise 1948-1949 döneminde 105.653 hektar iken 1949-1950 döneminde 117.600, 1950-1951 döneminde ise 129.178 hektara ulaşmıştır.⁹²

Özellikle pamuk üretimine hız verilen Hatay'da pamuk ekimi 1943 yılında 657 hektar iken 1950'de 24.123 hektara, 1951 yılında 40.000

⁸⁷ *Ayyıldız*, 03 Haziran 1957.

⁸⁸ *Ayyıldız*, 17 Ekim 1957.

⁸⁹ *Ayyıldız*, 20 Ekim 1957.

⁹⁰ *Ayyıldız*, 23 Ekim 1957.

⁹¹ *1967 Hatay İl Yıllığı*, 1968, s. 141.

⁹² *Atayolu*, 11 Haziran 1951.

hektara,⁹³ 1959 yılında ise 43.000 hektara yükselmiştir.⁹⁴ Üretim miktarı da aynı oranda artış göstermiş, 1943 yılında 280 ton olan pamuk mahsulü 1950'de 24.778 ton olarak gerçekleşmiştir.⁹⁵ Devam eden üretim neticesinde 1952 yılındaki pamuk mahsulü 16.030 ton olmuştur.⁹⁶ 1959 yılı üretim miktarının ise 13.072 ton olduğu görülmüştür.⁹⁷ Pamuk çiftçisinin önemli ihtiyaçlarından birini giderme adına 1950 yılında Adana'nın tanınmış çiftçilerinden Mahmut Ağa tarafından Kırıkhan'da bir de çırçır fabrikası kurulmuştur.⁹⁸

7 Ağustos 1952 tarihinde merkezi Antakya'da olmak üzere, pamuk, iplik ve dokuma, yağ ve sabun sanayisi için lüzumlu fabrika ve tesisleri kurmak, ithalat, ihracat, komisyonculuk ve temsilcilik işleriyle uğraşmak amacıyla 25 yıl süre ve 3 milyon Türk lirası sermaye ile Akiş Pamuk, İplik, Dokuma ve Yağ Sanayi Anonim Ortaklığının kurulmasına Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilmiştir.⁹⁹ Resmi açılışı 1953 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından gerçekleştirilen bu kuruluşla pamuk ziraatının Hatay genelinde daha verimli hâle gelmesi sağlanmıştır.¹⁰⁰

Tarımsal kalkınmada önemli mesafeler kat eden Hatay'ın hayvancılık konusunda da önemli bir ivme yakaladığı söylenebilir. Hatay'da hayvan mevcudu Türkiye'ye dâhil olduğu dönemde 440.741 iken, 1960'ta 681.642 adet olmuştur. Et istihali açısından da oldukça önemli bir konumda bulunan İskenderun mezbahanesinde 1955 yılında 30.000 baş, 1956 yılında 35.000 baş ve 1957 yılında da 40.000 baş kasaplık hayvan kesilmiştir.¹⁰¹ 1959 yılında ise il genelinde 21.931 adet sığır ve dana, 8.913 adet kıl keçisi, 44.028 adet koyun olmak üzere 74.873 baş hayvan kesilmiştir.¹⁰² Ancak DP iktidarının son bulmasının ardından özellikle kültür ziraatının gelişmesiyle otlaklar sonuna dek sürülmüş,

⁹³ *Atayolu*, 17 Haziran 1951.

⁹⁴ *Atayolu*, 13 Haziran 1959.

⁹⁵ *Atayolu*, 17 Haziran 1951.

⁹⁶ *Atayolu*, 29 Ocak 1952.

⁹⁷ *Atayolu*, 13 Haziran 1959.

⁹⁸ *Atayolu*, 16 Kasım 1950.

⁹⁹ *BCA*. 030.18.01.129.60.5.

¹⁰⁰ *Atayolu*, 20 Nisan 1953.

¹⁰¹ *Atayolu*, 14 Mart 1957.

¹⁰² *Atayolu*, 11 Şubat 1960.

tüketim ve kaçakçılık gibi nedenlerle hayvancılıkta belirgin bir düşüş gözlenmiştir.¹⁰³

9. Sanayi, Ticaret ve Finans

Coğrafi şartları gereği ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayalı olan Hatay'ın endüstriyel gelişimi, DP iktidarında gözle görülür bir ivme kazanmıştır. Sanayi hammaddesi olan pamuk tarımının kısa sürede gelişmesiyle birlikte sermaye akımı hız kazanmış, Antakya'da bir iplik-dokuma fabrikası ile çok sayıda çırçır, yağ ve sabun fabrikaları kurularak Hatay ekonomisine canlılık kazandırılmıştır.¹⁰⁴ DP iktidarına kadar olan dönemde sanayi kuruluşları bakımından pek ileri seviyede olmayan İskenderun'da da önemli adımlar atılmıştır. 1952 ve 1957 yıllarında olmak üzere 2 adet iplik dokuma fabrikası, 1954 yılında da İskenderun Gübre Fabrikası Süper Fosfat Tesisleri kurulmuştur.¹⁰⁵ Senede 100.000 ton gübre üretmek üzere kurulan Gübre Fabrikası %51 Amerikan, %49 yerli sermaye ile kurulmuştur.¹⁰⁶ 24 Nisan 1954 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katılımıyla fabrika açılarak üretime başlamıştır.¹⁰⁷

1952 yılında Ağır Bakım ve Tamir Fabrikası kurularak orduda kullanılan her cins ateşli silahlar ile motorlu vasıtaların tamir ve bakımının yapılması sağlanmıştır.¹⁰⁸ 1955 yılından sonra da kentte faaliyet gösteren küçük sanayi kuruluşlarının sayısı giderek artmıştır. Bunlar daha çok yedek parça, inşaat malzemesi, kamyon damperi, plastik örtü gibi dallarda toplanmışlardır.¹⁰⁹

İlin ekonomik gelişimine yönelik atılan önemli adımlardan biri de 1957 yılında Serbest Bölge'nin İskenderun Limanı'nda kurulmasıdır. 11.10.1956 tarihli ve 4/8160 sayılı kararname ile kurulan İskenderun Serbest Bölgesi, 15.05.1957 tarihinde işletmeye açılmıştır.¹¹⁰ İlin ticari

¹⁰³ 1973 *Hatay İl Yıllığı*, 1974, s. 244.

¹⁰⁴ 1967 *Hatay İl Yıllığı*, 1968, s. 121.

¹⁰⁵ Mehmet Musraloğlu vd., *Cumhuriyet'in 80. Yılında İskenderun*, Seçil Ofset, İstanbul 2003, s. 61.

¹⁰⁶ *Atayolu*, 16 Aralık 1952.

¹⁰⁷ *Atayolu*, 26 Nisan 1954.

¹⁰⁸ *Atayolu*, 13 Kasım 1952.

¹⁰⁹ Refik Kireççi, *İskenderun*, [y.y.], İskenderun 1994, s. 128.

¹¹⁰ *Atayolu*, 18 Mayıs 1957.

canlılığının artmasına büyük katkı sağlayan bu kararın alınmasında, İskenderun Ticaret ve Sanayi Odası'nın da öncü bir rolü olmuştur.¹¹¹

DP iktidarında Hatay genelinde mevcut olan banka şubelerine, 1950-1960 yılları arasında ihtiyaca binaen yenileri eklenmiştir. 1950 yılından itibaren ilin ticari, sınai ve zirai hayatının canlanması ile mevcut banka şubelerinin binaları yenilenmiş, yeni banka şubeleri de açılmıştır. 1952 yılında İskenderun'a İş Bankasının yeni bir şubesi açılarak mevcut olan şubeye bir yenisi eklenmiştir.¹¹² Yine 1952 yılında Antakya'da Osmanlı Bankası bir şube açarak hizmete başlamıştır.¹¹³ Ziraat Bankası'nın 1953 yılında Samandağ'da açtığı bir şubeyle ilçenin önemli bir ihtiyacı giderilmiştir.¹¹⁴ İş Bankasının Antakya'daki ilk şubesi 17 Mart 1954 tarihinde, Antakya Şehir Kulübü binasının alt katında Vali Celal İzgi'nin de katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır.¹¹⁵ İş Bankasının açılışının ardından aynı yıl Halk Bankası da Antakya'da bir şube açmıştır. Kurtuluş Caddesi'nde açılan banka 25 Nisan günü hizmete girmiştir.¹¹⁶

İnşaat çalışmalarında sağladığı kredilerle hizmet sunan Türkiye Emlak Kredi Bankası, İskenderun'da 1954 yılında şube açarak ilin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur.¹¹⁷ Açılan bu bankayla birlikte İskenderun'daki banka şubelerinin sayısı 9'a yükselmiştir.

1953 yılında Hatay'da ilk hidroelektrik tesisi Batıayaz'da kurulmuştur. Hatay'ın önemli turizm noktalarından biri olan Batıayaz yaylasında 30.000 lira masrafla kurulan bu santral için Almanya'dan tesisat getirilmiş ve ilk denemelerin ardından alınan olumlu sonuçlarla birlikte devamlı surette elektrik verilmeye başlanmıştır.¹¹⁸

Harbiye'de bulunan Defne Hidroelektrik Santrali projesi, dönemin dikkate değer bir diğer enerji yatırımlarından biridir. İlin enerji ihtiyacını önemli ölçüde karşılayan santralin yapımına 1950 yılında başlanmıştır.¹¹⁹

¹¹¹ Kireççi, *İskenderun*, s. 109.

¹¹² *Atayolu*, 23 Temmuz 1957.

¹¹³ Bülent Nakip, *Eski Antakya'dan Görünümler: Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya 2012, s. 237.

¹¹⁴ *Atayolu*, 14 Eylül 1953.

¹¹⁵ *Atayolu*, 18 Mart 1954.

¹¹⁶ *Atayolu*, 26 Nisan 1954.

¹¹⁷ *Körfez*, 17 Nisan 1954.

¹¹⁸ *Atayolu*, 07 Nisan 1953.

¹¹⁹ *Atayolu*, 13 Haziran 1950.

1952 yılında olumsuz hava şartları nedeniyle çalışmalar bir süre durdurulsa da havaların düzelmesinin ardından yeniden başlamıştır.¹²⁰ Yapımı yaklaşık 3 yıl süren Defne Hidroelektrik Santrali'nden ilk olarak 1953 yılında deneme amaçlı olarak elektrik verilmiştir. 110 volt üzerinden verilen elektrik olumlu sonuçlar vermiştir.¹²¹

Ortadoğu ve Akdeniz hinterlandı içerisinde sayılı limanlardan biri olan İskenderun Limanı'nın bölge için olduğu kadar, Hatay için de çok büyük bir önemi vardır. Çukurova ve İç Anadolu bölgeleri dışında Ortadoğu ülkelerine de hitap eden ve bu anlamda bölgenin ticari nabzının attığı limanın temelleri 1927 yılında atılmıştır.¹²² DP iktidarında limanın kapasitesinin geliştirilmesi ve gelirinin artırılması yönünde adımlar atılmıştır.

Sonuç

Türkiye çok partili sisteme geçişle birlikte temsil kabiliyeti daha geniş olan bir meclis yapısına kavuşmuştur. Bu geniş temsil olanağına sahip olan meclis yapısı içinde 1950'den itibaren çoğunluğu ve iktidarı elinde bulunduran DP, uygulamış olduğu sosyal ve ekonomik politikalarla Türkiye'yi çok kısa bir zaman zarfında hızlı büyüme imkânına ulaştırmıştır. Türkiye'de cereyan eden bu gelişmeler, diğer illerde olduğu gibi Hatay'da da hissedilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Hatay'da sosyal, kültürel ve ekonomik alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak DP döneminde yaşanan gelişmeler eskiyle mukayese edilemeyecek kadar bariz bir farklılık yaratmıştır. Çünkü Türkiye'de uzun bir savaş döneminden sonra kurulmuş devlet vardır. Üstelik yeni devlet Dünya ekonomik bunalımını ve akabinde de ikinci dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarını yaşamıştır. DP döneminde bu olumsuzluklarla karşılaşılmalıdır. Bu vesileyle DP dönemindeki çalışmalar neticesinde Hatay'ın, kalkınma ve gelişmesinde bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir.

DP iktidarı döneminde Hatay'ın verimli topraklarının sulanması için birtakım projeler hazırlanmış ve bunlar hayata geçirilmiştir. Tarımsal

¹²⁰ *Atayolu*, 15 Mart 1952.

¹²¹ *Atayolu*, 27 Ekim 1953.

¹²² Kireççi, *İskenderun*, s. 92.

üretimde zarar veren unsurlarla mücadeleye büyük önem verilerek hem ürün kalitesi hem de miktarı artırılmıştır. Tarımda modern tekniklerin kullanılması ve Amik Gölü'nün planlı bir şekilde kurutulup tarıma açılmasıyla da tarımsal üretimde ciddi bir artış sağlanmıştır.

İncelenen dönemde bölgeye sanayileşme konusunda önemli yatırımlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Devlet-vatandaş iş birliğiyle tekstil, elektrik ve maden sanayi tesisleri kurulmuştur. Bahsedilen dönemde tarımsal verimliliği arttırmak amacıyla İskenderun'da kurulmuş olan Süper Fosfat Tesisleri faaliyetlerine hâlen devam etmektedir. Ayrıca bölgenin âdeta dünyaya açılan kapısı durumundaki İskenderun Limanı'nın kapasitesi arttırılmıştır. Böylece ilin ticari hacmi genişletilmiştir. Ancak havaalanının aktif olmaması günümüzde İskenderun'un ticari potansiyelini olumsuz etkilemektedir.

DP döneminde Türkiye'de esen liberal havanın etkisiyle, Hatay'da da birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan bu kuruluşlar Hatay'da çeşitli sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmişlerdir. Yaptıkları faaliyetlerle Hatay halkı toplumsal meseleler karşısında ne kadar duyarlı olduklarını ortaya koymuşlardır. Zorunlu göçlerle Hatay'a yerleşen göçmenlere yerli halkın gösterdiği ilgi takdire şayandır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. 030.01.20.115.8

BCA. 030.18.01.127.87.13

BCA. 030.18.01.129.43.8

BCA. 030.18.01.129.60.5

BCA. 030.18.01.129.63.13

Sürelî Yayınlar

ATAYOLU: 13 Haziran 1950; 16 Kasım 1950; 04 Ocak 1951; 08 Ocak 1951; 10 Ocak 1951; 22 Şubat 1951; 01 Mart 1951; 03 Mart 1951; 05 Mart 1951; 15 Mart 1951; 02 Nisan 1951; 06 Nisan 1951; 05 Mayıs 1951; 22 Mayıs 1951; 29 Mayıs 1951; 04 Haziran 1951; 17 Haziran 1951;

11 Haziran 1951; 15 Ocak 1952; 22 Ocak 1952; 29 Ocak 1952; 06 Şubat 1952; 15 Mart 1952; 07 Temmuz 1952; 19 Eylül 1952; 13 Kasım 1952; 16 Aralık 1952; 21 Mart 1953; 07 Nisan 1953; 20 Nisan 1953; 14 Eylül 1953; 27 Ekim 1953; 14 Kasım 1953; 18 Mart 1954; 20 Nisan 1954; 26 Nisan 1954; 25 Temmuz 1955; 29 Temmuz 1955; 14 Mart 1957; 18 Mayıs 1957; 23 Temmuz 1957; 28 Nisan 1959; 13 Haziran 1959; 11 Şubat 1960.

AYYILDIZ: 04 Ocak 1951; 06 Ocak 1951; 08 Ocak 1951; 15 Şubat 1951; 27 Şubat 1951; 05 Mayıs 1951; 29 Mayıs 1951; 18 Ağustos 1951; 14 Kasım 1951; 02 Haziran 1952; 04 Ekim 1956; 15 Ocak 1957; 03 Haziran 1957; 08 Haziran 1957; 17 Ekim 1957; 20 Ekim 1957; 23 Ekim 1957; 18 Kasım 1957; 05 Mayıs 1958.

HATAY POSTASI, 09 Nisan 1957.

KÖRFEZ: 27 Ocak 1954; 17 Nisan 1954; 07 Kasım 1954.

Telif ve Tetkik Eserler

1967 Hatay İl Yıllığı, 1968.

1973 Hatay İl Yıllığı, 1974.

ADA, Serhan, *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

BAHADIR, Gürhan, *İslâm Fethinden Haçlılara Kadar Antakya (M.S. 636-1100)*, Antakya Belediyesi Yayınları, Antakya 2010.

BAHADIR, Gürhan, “Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamaya Örnek Olarak Antakya”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/38, 2011, s. 397-422.

BAŞKAYA, Fikret, *Az Gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Yayınları, Ankara 1994.

BOYRAZ, Zeki, “Erzin’in Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1, 2009, s. 151-175.

ÇALIŞKAN, Vedat, “Amik Ovası ve Amik Gölü: Bir Sulak Alanı Kurutma Deneyiminin Günümüze Ulaşan Etkileri”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 41, 2003, s. 97-125.

ÇETİN, Bayram, “Antakya (Hatay) Nüfusunun 1940-2008 Yılları Arasındaki Gelişimi ve Temel Özellikleri”, *Hatay Araştırmaları I*, (Ed.:

Ahmet Gündüz-Selim Kaya), Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay 2010, s. 179-225.

DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1998.

Demokrat Parti Tüzük ve Program, 1949.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Turizm İstatistikleri 1954-1963*, Ankara 1964.

EROĞLU, Cengiz vd., *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2012.

GÖKTEPE, Cihat, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler*, (Ed.: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 901-910.

HADDAD, George, *Aspect of Social life in Antioch in Hellenistic-Roman Period*, University of Chicago, Chicago 1949.

HATİPOĞLU, Süleyman, “Hatay’ın Kurtuluşunun Fikri Temelleri”, *Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay*, ATAM Yayınları, Ankara 2001, s. 41-67.

İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı*, İGM, İstanbul 1961.

KALAYCI, İsa, *Ortadoğu’dan Türkiye’ye Yapılan Göçler 1923-2000*, Lambert Academic Publishing, Mauritius 2018.

KİREÇÇİ, Refik, *İskenderun*, [y.y.], İskenderun 1994.

MANSEL, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

MUSRALOĞLU, Mehmet vd., *Cumhuriyet’in 80. Yılında İskenderun*, Seçil Ofset, İstanbul 2003.

NAKİP, Bülent, *Eski Antakya’dan Görünümler: Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya 2012.

ÖZTÜRK, Levent, *Asrı Saadet’ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hristiyanlar*, İz Yayınevi, İstanbul 1998.

PEHLİVANLI, Hamit vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara 2001.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Antakya”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 228-232.

SAVCI, Nergis, “Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı”, İstanbul Üniversitesi, *Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü*, İstanbul 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞAHİN, İbrahim Fevzi, *Erzin İlçesinin Coğrafyası*, Akif Yayınları, Erzurum 2006.

T.C. KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, *Köy Envanter Etütlerine Göre Hatay*, Ankara 1965.

TOKER, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, Ankara 1970.

TUNCA, Yusuf (Haz.), *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1961.

TÜRK, Muammer, *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'in (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset, İskenderun 2012.

Extended Abstract

Multi-party life, which is one of the most important arguments of democracy in Turkey, it was realized after World War II. The Democrat Party (DP), which is considered the most important move of the multi-party system, left its mark on the Turkish parliamentary system. In 1945, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Koprulu and Celal Bayar formed an opposition group within the Republican People's Party (RPP). These people opposed some practices of the RPP and made some requests out of democratic concerns. The document in which these demands were prepared was called the "Quadruple Approval" in history, and shortly after this ratification, the Democrat Party was established in 1946. Shortly after the establishment of DP, general elections were held in Turkey, but the party, which was not adequately prepared for these elections, could not achieve the success it expected. DP achieved its real success in the 1950 general elections.

Turkey has entered a rapid development process with the influence of the socio-economic policies it has implemented since 1950, when it came to power. The party's political criteria, values and liberal economic

policies became the prototype for political parties and voters even in the 2000s. So much so that, after the DP government and even today, many parties claim that they protect the popular policies and values of the DP.

In addition to the general policies of the DP, its local level indicators are valuable in giving ideas to researchers. Hatay, one of the provinces where important development moves were made during the DP period, has maintained its importance in military, economic and administrative terms throughout history due to its geographical location. In addition to the liveliness of commercial life, the province is an important agricultural region where vegetables, citrus fruits and industrial plants are produced. In addition, being one of the leading cities in religious and cultural tourism has made this province the face of Turkey opening to the world. However, the situation seems to have become a little complicated due to the ominous earthquake that occurred on February 6, 2023.

Hatay has been the subject of many scientific studies due to its distinguished features from past to present. However, the lack of an independent study reflecting the Hatay-scale policies of DP, which constitutes one of the most talked about periods of Turkish political life, constituted the justification for this research. In this study, the period of Turkey between 1950 and 1960, publications of public and private institutions and organizations, local newspapers, research works and unpublished theses were used.

During the research in this period, it has been significantly invested in industrialization in this region, as a result of state-citizen cooperation the textile, electrical and mining industry have been established. The use of modern techniques in agriculture and the opening of Lake Amik by drying it have been achieved in crease in agricultural production. It has been expanded the volume of trade capacity of the province by increasing capacity of the region's most important commercial port of Iskenderun Port. Yet in this period, the spread of education, sports and arts activities as well have been made efforts to reach the great masses. Besides, it has accelerated the establishment of non-governmental organizations; especially the great interest in immigrants coming as a result of Bulgarian migration it has contributed significantly to the social integration.

TÜRK DÜŞÜNÇESİNDE AHLAK VE AHLAK FELSEFESİ ÇALIŞMALARI: HİLMİ ZİYA ÜLKEN ÖRNEĞİ

*Ethics and Moral Philosophy Studies in Turkish Thought: The
Example of Hilmi Ziya Ülken*

Doç. Dr. Recep Batu GÜNÖR*

Özet

İnsanların hangi neden veya nedenlerle olursa olsun bir arada yaşamalarının zorunlu olduğu kabul edilmektedir. Bu zorunluluğun neticesinde ise pek çok soru ve sorun ortaya çıkmıştır. İşte bu soru ve sorunlarla uğraşan en önemli felsefi disiplinler arasında ahlak felsefesi gelmektedir. Ahlak kavramını felsefi açıdan inceleyen ahlak felsefesi ile ilgili olarak düşünce tarihinin her aşamasında farklı fikirler ortaya atılmıştır. Felsefenin özellikle pratik boyutu ile ilgilenen ahlak felsefesi, günlük hayattaki sorunlarla alakalıdır. Ahlak felsefesi günlük hayattan kaynaklandığı için de direkt olarak onunla ilgilidir. Günlük hayatta aklını kullanan ve bazı sıkıntılı durumlarla karşılaşan herkes bu soru ve sorunlarla bir şekilde muhatap olmak zorundadır. Bu düşünceye göre her insan toplum içinde hayatını düzenlemek ister. Buna göre diğer insanlarla etkileşimde bulunur ve bu etkileşim sonucunda eylemler gerçekleştirir. İnsanlar, hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında farklı tutumlar gösterirler. Örneğin onları kabullenebilirler veya düzeltmek için uğraşabilirler. İşte insanların bu tutumları, onların ahlak felsefesi ile ilgili teorilerini belirler. Cumhuriyet dönemi düşünürleri de doğal olarak ahlak ve ahlak felsefesi ile ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Burada Hilmi Ziya Ülken'in adı ön plana çıkar. Hilmi Ziya Ülken, tutkusu felsefe olan,

Makale Geliş Tarihi: 15.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 20.05.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: GÜNÖR, Recep Batu, "Türk Düşüncesinde Ahlak ve Ahlak Felsefesi Çalışmaları: Hilmi Ziya Ülken Örneği", *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S. 1, Haziran 2024, s. 63-75.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. E-posta: b.gunor@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-4791-4059.

Cumhuriyet tarihimizin fikir ve düşünce hayatının elli yılını neredeyse tek başına doldurmuş bir düşünürümüzdür. Onun geliştirmiş olduğu Aşk Ahlakı, bir bireyin gerek kendi hayatında gerekse toplum hayatında izlemesi gereken aşamaları önerdiği bir öğretisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Aşk, Ahlak, Toplum, Birey.

Abstract

It is accepted that it is necessary for people to live together, regardless of the reason or reasons. As a result of this obligation, many questions and problems have arisen. Moral philosophy is among the most important philosophical disciplines that deal with these questions and problems. Different ideas have been put forward at every stage of the history of thought regarding moral philosophy, which examines the concept of morality from a philosophical perspective. Moral philosophy, which is particularly interested in the practical dimension of philosophy, is related to problems in daily life. Moral philosophy arises from everyday life. Everyone who uses their minds and encounters some troublesome situations in daily life must somehow deal with these questions and problems. According to this idea, every person wants to organize his life in society. Accordingly, he interacts with other people and performs actions as a result of this interaction. People show different attitudes towards the difficulties they encounter in life. For example, they may accept them or try to fix them. These attitudes of people determine their theories about moral philosophy. The thinkers of the Republican period naturally had to deal with morality and moral philosophy. Here, Hilmi Ziya Ülken's name comes to the fore. Hilmi Ziya Ülken is a thinker whose passion is philosophy and who has almost single-handedly completed fifty years of the intellectual life of our Republic's history. The Ethics of Love that he developed has become a teaching in which he recommends the steps that an individual should follow both in his own life and in social life.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Love, Morality, Society, Individual.

Giriş

Ahlak kavramı, gerek bugün gerekse geçmişte her zaman insanları birinci dereceden ilgilendiren bir kavram olmuştur. Bunun nedeni, hayatın insanın karşısına sürekli olarak bu kavramlarla ilgili soru ve sorunları

çıkarmasıdır. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için diğer insanlarla birlikte karşılıklı bir şekilde iletişime ve etkileşime geçmişlerdir. İnsanlar arasındaki bu iletişim ve etkileşim temel olarak uzun bir süreçtir. Bu uzun süreçte insanlar sürekli olarak bazı problemler ile karşılaşır ve bu problemleri çözmek için çeşitli eylemlerde bulunurlar. İşte bu eylemleri iyi veya kötü olarak değerlendirebilme imkânını bize "ahlak anlayışı" kavramı verir. Biz, her gün gerek akraba veya arkadaşlarımızla konuşurken gerekse gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarında insanların bazı eylemlerini iyi, bazı eylemlerini ise kötü olarak değerlendiririz. Ailesine saygısızlık yapan bir kimseyi kötü olarak değerlendirirken, yaşlılara yardım eden ve fedakârca davranışta bulunan bir kişiyi iyi olarak değerlendiririz. Bize bu değerlendirme imkânını veren şey, ahlak ilkeleridir.

Ahlak, insanın varlığını şekillendiren bir düşünce ve hatta varoluş tarzı olarak ortaya çıkmaktadır. Ontolojik olarak ahlaksal bir varlık olan insanın pratik hayatla ilişkisini belirleyen temel bağ, ahlak olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bir değerler sistemi olarak ortaya çıkan ahlak, toplum hâlinde yaşamak zorunda olan her insanın mutlaka yaşamının içinde ve ona bir yol gösterici olarak yer alır. “İnsan yaşayışının bir uzantısı olan ahlaki yaşayışta, insanın tavır ve davranışları ahlaki ölçütlerle kontrol edilir ve değerlendirilir.”¹ İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak düşünen, akıl sahibi varlıklardır. Bu farklılığın en önemli sonuçlarından birisi de insanların iradi eylemler gerçekleştirmesidir. Ahlaki ilkelerin neler olduğu konusunda tarih boyunca birçok fikir yürütülmüştür. Bir bitkinin ışığa yönelmesi veya bir hayvanın avının peşinden koşması gibi davranışlar genel olarak ahlaki olarak değerlendirmez. “Sadece insana özgü bir davranış şekli vardır ki buna eylem adının verilmesi gerekir. Eylem, bir ilke, norm, inanç, değere vd. bağlı iradi bir davranıştır.”² İşte ahlaki olarak değerlendirilebilen eylemler, kişinin özgür bir biçimde seçme iradesi göstererek belirlediği davranışlar yani iradi davranışlardır.

¹ Nurten Gökalp, *Duygu ve Etik*, Ebabel Yayınları, Ankara 2010, s. 22.

² Doğan Özlem, *Etik*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004, s. 13.

1. Ahlak Nedir?

İnsan, ahlaki bir varlıktır. İnsanın Tanrı'yla, evrenle, canlılarla ve diğer insanlarla kurduğu bağ, ahlakı doğurur. Böylece insan, ahlaki süreçle bağlantılı olarak kendisini bilebilir. Aynı şekilde insan toplumsal yanını da ahlak ilkesiyle birlikte şekillendirebilir. Görülmektedir ki ahlak kavramı, insanın ilk var olduğu andan itibaren insanlar ve toplumlar arasında tartışılmalı bir kavramdır. “Kelime anlamı ile ahlak; huy, karakter, gelenek, hayat tarzı ile ilgili olan anlamına gelmektedir.”³ Bu anlamda, ahlak, insanın karakteri ve davranış biçimlerini kapsar. Kavramın etimolojik anlamı da insanın varlıksal yapısıyla değerler yapısının bütünlüğüne ve bunun eylemde ortaya çıkan yönüne vurgu yapılmaktadır. Ayrıca ahlak, insanların davranışlarını şekillendiren ve belirleyen genel kurallar ve ilkeler ile ilgilidir ki bu da ahlakın soyut ve idealleştirilmiş yönünü bize gösterir.

Ahlak bu anlamda ulaşmak istenilen ortak insan olma idealini ve yaşam şeklini bize sunar. Bu kurallar ve ilkeler ile ilgili olan ahlak kavramına genel olarak bakıldığında öncelikle insanın karakter yapısına, yapıp etmelerine, bunlarla ilgili değerlendirmelerine ve eylemlerini düzenleyen genel kurallara işaret ettiği görülür. Ahlak, öncelikle insanın eylemlerini kendisine konu edindir. Bu bağlamda beliren önemli bir husus ahlaki bir eylemin olabilmesi için insanın gerçekleştirilen eylemde aktif olarak yer alması gerekliliğidir. Görülmektedir ki ahlaki bir eylemin iradi bir eylem olması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Yani o eylemi yapan kişinin, kendi isteğiyle ve o eylemin sonuçlarına katlanarak eylemi gerçekleştirmiş olması gereklidir. Özgür iradeyle gerçekleşmeyen eylemlerden, o eylemi yapan kişi ahlaki açıdan sorumlu tutulamaz.

Ahlak, teori ile pratiği birleştiren bir yapıdadır. Ahlak, insanların hayatında çok önemli bir rol oynar. İnsanları belli kurallara uymaya ve belli hareketlerden kaçınmaya zorlar. Yani ahlak, teoride olduğu kadar pratik alanda da etkindir. Ahlakın insan için bu kadar önemli olmasının nedeni daha önce değinildiği gibi insanın ahlaki bir varlık olmasıdır. İnsan, ahlaka göre kendisini şekillendiren bir varlık olarak, tıpkı siyaset gibi, ahlaktan da kaçamaz. Her insan, aksini iddia etse bile, ahlaki

³ Alan Robert Lacey, *A Dictionary of Philosophy*, Routledge, New York 1996, s. 221.

değerlendirmelerde ve ahlaki yargılarında bulunur. Bu yargılarda bulunurken ahlaki ilkelerden hareket eder. Felsefe ile onun temel süjesi olan insan arasındaki doğrudan ilişkide karşımıza çıkan önemli bir felsefi disiplin ahlak felsefesidir. Ahlak felsefesinin ne anlama geldiğini ve temel problemlerinin neler olduğunu bilmek, ahlak felsefesinin kavramlara ve ahlaki teorilere nasıl yaklaştığının anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2. Ahlak Felsefesi Nedir?

Ahlak felsefesi, ahlaki kendisine konu edinen felsefe disiplini dir. Buna göre ahlak felsefesi, pratik alandaki ahlak uygulamalarını teorik açıdan inceleyerek sorgular. Ahlak terimi ile ahlak felsefesi çoğu zaman birbirine karıştırılan kavramlardır. Bu iki kavram günlük yaşamda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bunlar birbirinden farklı kavramlardır. “Ahlak, her yanda yaşayışımızın içerisinde dir. Yani felsefeden önce ahlak vardır. Ahlak felsefesi ise ahlak üzerinde felsefe yapmaktır.”⁴ Ahlak, kişilerin kendi iradeleriyle ve sorumluluk duygusuyla yaptıkları hareketlerini konu edinir. Ahlak felsefesinin konusu ise, ahlak alanına sahip olan ilkeleri, iyi ve kötünün ne olduğunu, ahlakiliğin ne anlama geldiğini araştırmaktır. Ayrıca ahlakın sadece betimleyici bir tarafı varken, ahlak felsefesi ise hem betimleyici hem de kural koyucu yani normatif bir özelliğe sahiptir.

Ahlak felsefesi, tıpkı diğer felsefe disiplinlerinde olduğu gibi, eleştirel bakış açısının ahlak kavramına uyarlanmasıdır. Başka bir deyişle ahlak felsefesi, ahlakın temel problemlerini, temel iddialarını eleştirel yöntemle inceleyerek, bu problemler üzerinde çözümler yaparak bunları dile getirir. Ahlaki yargılar, ahlaki değerler ve ahlaki olgular gibi konular üzerinde sistematik bir şekilde düşünmeyi hedefleyen ahlak felsefesi, özellikle iyi ve kötünün ne olduğu, vicdanın eylemler üzerindeki etkisi, özgürlük-sorumluluk ilişkisi, evrensel bir ahlak anlayışının mümkünlüğü, ahlaki güdülerde akıl-duygu etkisi gibi birçok problem alanı ile ilgilenir.

3. Ahlak Felsefesinin Temel Problemleri

En temel düzeyde ahlak felsefesi, hayatını belli ilkeler ve değerler üzerine inşa eden insanın, bu değerlerin mahiyetini sorgulamaya başlaması ile şekillenir. Yani sorgulayan, eleştiren bireylerin, hayatlarının

⁴ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 2.

içinde var olan değerleri ve ilkeleri sorgulama, onların özünü araştırma çabalarıyla ahlak felsefesi var olur. İnsanlar gündelik hayatta kullandıkları ahlaki kavramları sorgulamaya, onların kaynağını araştırmaya, değerlerin gerçek anlamının ne olduğunu bulmaya çalışırlar. İşte ahlak felsefesinin temeli bu çalışmalardır. Ahlak felsefesi, insanın ahlaki olarak bir değer taşıyan davranışlarını konu edinir. Bu bağlamda ahlak felsefesinin konuları arasında ahlaki bir eylemin amacı, sorumluluk özgürlük ilişkisi, iyi ve kötü ayrımı, evrensel ahlak yasasının imkânı, insan ve vicdan ilişkisi, insanın eylemlerindeki sorumluluk kavramı gibi konular sayılabilir.

Ahlak felsefesinin “İnsan ahlaki eylemde bulunurken gerçekten özgür müdür?, Kişi vicdanı karşısında evrensel ahlak yasası var mıdır?, Ahlaki eylemin amacı nedir?, Ahlaki yargılar ile diğer yargılar arasında ne gibi farklar veya benzerlikler vardır? İnsan doğası gereği egoist mi yoksa özgeci olarak mı eylemde bulunur? gibi sorulara cevap aradığı söylenebilir. Ahlak felsefesi ile ilgili düşünceler, “insan nasıl davranmalı?”, “İnsan için iyi bir hayat nedir?” gibi sorulara cevap arayan düşüncelerdir.

Bu gibi sorular, bütün insanları ilgilendirdiği için, hayatta karşılaştığı sorunlarla uğraşan insanlar bunu ahlak felsefesi sayesinde gerçekleştirmektedir. Ahlak felsefesini, insanların, davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir kurallar bütünü olarak kabul edersek, insanların meslek hayatlarında, gerek diğer iş arkadaşlarıyla gerekse müşteriler ile ilişkilerini düzenleyen ve belirleyen bir "meslek ahlakından" söz edebiliriz. Görüldüğü gibi ahlak kavramı insanın olduğu yerde var olan bir kavram olduğu için düşünce tarihinin her döneminde bir sorgulama alanı yaratmıştır. Genel olarak Tanzimat Fermanından erken dönem cumhuriyet dönemine kadar olan dönemi kapsayan çağdaş Türk düşüncesi de doğal olarak bu alandan etkilenmiştir. Bu dönemde farklı ahlak felsefeleri geliştirilmiş ve savunulmuş olsa da temel olarak üç farklı ahlak tasavvurunun ön plana çıktığı söylenebilir. Bunlar; Hilmi Ziya Ülken'in “Aşk Ahlakı”, Nurettin Topçu'nun “İsyan Ahlakı” ve Takiyettin Mengüşoğlu ve İoanna Kuçurudi'nin görüşlerini yansıtan “Antropolojik Ahlak”tır. Bu önemli görüşlerin arasında tarihsel olarak önde geleni ise Hilmi Ziya Ülken'in aşk ahlakıdır.

4. Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Tasavvuru

Çok üretken bir kişi olan Hilmi Ziya Ülken, İslam felsefesi, sosyoloji, düşünce tarihi gibi birçok alanda tüm yaşamı boyunca çalışmalar kaleme almış, bir düşünürdür. Yetmiş beş tanesi özgün olmak üzere yaklaşık elli beş dergide tespit edilebildiği kadarıyla 730'un üzerinde makale yayınlamıştır. Eğer gazetelere yazdıklarını da eklersek 1300'e varan bir rakama ulaşılmaktadır. Pek çok uluslararası kongre katılımı mevcut olan Ülken, birçok felsefe ve sosyoloji dergisinin çıkmasına da ön ayak olmuştur.

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Hilmi Ziya Ülken ahlakı, gerek insani gerekse de toplumsal anlamda çok merkezi bir yere koyar. Ona göre ahlâk, "bir sosyal kurumlar sisteminde, kişiler-arası münasebetlere ait aşkın inanma alanı"⁵ dir. Ülken'in bu tanımı, ahlaki toplumsal alan için vazgeçilmez bir öge ine getirmektedir. Bundan dolayı da ahlâkın, sosyal gelişme sonunda değerlerin farklılaşmasından meydana çıkmak şöyle dursun, her toplumda bütün sosyal faaliyetlerde hazır, zaruri bir dayanak olduğunu iddia edilebilir. Yine Ülken'in kendi ifadesine göre; her nerede kişiler arası münasebetler varsa orada mutlaka ahlâki fiil vardır⁶. Bu cümleleri ile ahlakın sosyal ve toplumsal yönüne vurgu yapan düşünür, buradan hareketle bir yanlış anlaşılmanın da olmamasına dikkat çeker. Bu yanlış anlaşılma ise ahlakın sadece sosyal bir yapısının olduğunu iddia etmektir. Ülken'e göre sosyal ahlâk bütün ahlâk değildir. Ahlâki hayatın doğuşunda olduğu kadar, gelişmesinde sosyal olguya hazırlık olan veya onu takip eden bir hür fiil vardır ki, onu, toplum içinde cereyan etmesine rağmen sosyal hayata mal etmek mümkün değildir.

Ülken'in ahlak anlayışında, ahlak insana içkin olmasının yanında, pratik bir alanda da var olmaktadır. İnsanların yaşadıkları ve sahip oldukları kültürlerden bağımsız olarak geliştirdikleri ahlaki ilkeler, aynı zamanda ortaya bir bütün olarak insanlığı da çıkarmaktadır⁷. Yani Ülken'in insanlık olarak adlandırdığı durum aslında insanın içsel olarak iyi olabilmesi ile oluşmaktadır. Bununla birlikte bazı ahlaki eylemler,

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 22.

⁶ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 22.

⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 837.

kültürel farklılığa bağlı olmadan gerçekleştirilebilmektedir. Bu ahlaki eylemler insanın, insan olmanın gereği olarak var olmaktadır. Aynı zamanda insanın toplumsal ilişkilerini sürdürebilmesi için bazı normlara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim gerek toplumsal yaşamın insana yaraşır biçimde devamı gerekse toplumun kendi var oluşu için bu ahlaki kuralların ortaya çıkması zorunludur. Bunlar, aynı zamanda toplumsal olanın insanı tabi tuttuğu birtakım zorunluluklardır. Bu gerekliliklerden en önemlisi ise şüphesiz güven duygusudur. Güven duygusu ile birbirine bağlanan insanlar, sağlıklı bir toplumu oluşturabilmektedir. Bunun yanında insanların birbirlerine güven duyabilmeleri ancak kendilerinden üstün, manevi bir varlığı kabulleriyle mümkündür.⁸ Bu anlamda manevi olan aşkın varlık, düşünce yahut bilme alanının değil inanma alanının bir konusudur.

Felsefesini genellikle pratik problemlerden oluşturan Ülken, ahlak felsefesini önemli bir konuma yerleştirmiştir. O, ahlak ile ilgili yazmış olduğu eserlerinde öncelikle diğer ahlak anlayışlarını anlayıp özümsemiştir. Ardından ahlak ile ilgili en temel eserleri olan “Aşk Ahlakı” (1931) ve “Ahlâk” (1946) eserlerinde, inceleyip anladığı ahlak anlayışlarının neden geçerli olamayacağını açıklamış, kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Bu eleştirilerden en önemlisi kendisinin de Ziya Gökalp’in düşüncelerinden etkilendiği dönemde savunmuş olduğu toplumcu ahlak anlayışı hakkındadır.

Hilmi Ziya Ülken’in ahlak anlayışına göre toplumcu bir ahlak doğru olmayacaktır. Çünkü toplumun durağan bir yapısı yoktur. Zamanla toplumdaki birçok unsurun değiştiği gibi ahlak kuralları da değişime uğrayacaktır. Mevcut durumda doğru gelen bir ahlaki eylem, toplumun dinamik yapısı nedeniyle değişime uğrayabilmektedir. Ülken’e göre, “toplum ahlakı da bize hiçbir hâlde, hiçbir durumda bir kanun öneremez. Çünkü dün doğru olan bugün yanlıştır. Bir toplum için doğru olan başka bir toplum için yanlış olabilir.”⁹ Toplumun ahlakının olmamasının temel sebebi, ahlakın bir otonomi, bilinç, irade ve insana dair özellikler barındırması gerektirdiğindedir. Toplumdaki her bireyin tek tek ahlakın

⁸ Ülken, *Felsefeye Giriş II*, s. 839.

⁹ Mehmet Vural, *Hilmi Ziya Ülken*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019, s. 92.

bilincine ulaşması ve eylemlerini ahlaki doğrularla gerçekleştirmesi sonucu toplumun ahlaki ortaya çıkacaktır.

5. Aşk Ahlakı

Hilmi Ziya Ülken'in "Aşk Ahlakı" fikri onun, insan tasavvurundan temellenmektedir. Aşk Ahlakı, insanı daha ahlaklı hâle getirmeyi amaçlayarak aslında insanın bir başkası ile kuracağı iletişimi de daha sağlıklı hâle getirecektir. Nitekim insan tek başına kaldığı anlarda bile ahlaklı olabilmeyi sağladığında, kişi olmayı başarmış olacaktır.

Ülken öncelikle işe diğer ahlak anlayışlarını eleştirel bakış açısıyla incelemek ile başlamıştır. Devamında sistemli olarak insanı temele almış ve Aşk Ahlakı eserinin adından da anlaşılacağı üzere Hilmi Ziya Ülken, ahlak anlayışını aşk kavramı üzerinden açıklamıştır. Onun isimlendirdiği şekliyle bir ahlak ile ilgilenilecekse bu aşk ahlakı olmalıdır. İnsanı âlemin odağı olarak gören Ülken, insanı çevresiyle bütüncül olarak ele alarak, insanın en önemli vasfı olarak ahlakı kabul etmektedir. Ülken'e göre işe insanın varlığını anlayarak başlamak gereklidir. Çünkü onun ahlak sistemi içerisinde bahsettiği tüm değerler, insanı yapılandırmak ve tamamlamak içindir. İnsanın teşekkül edişini yani meydana gelişini de Allah ile tabiatın ilintisiyle ortaya koyar. Aynı zamanda ona göre "ahlak felsefesi, pratik felsefenin bir kısmıdır ve insan bunun icra ettiricisidir."¹⁰ Görüldüğü üzere Ülken için insan, sadece edilgin mahiyette değil tersine etkin bir şekilde ele alınır. Hilmi Ziya Ülken, ahlakı pratik anlamda ele alırken aynı zamanda bu görevlerinden dolayı önemli bir konuma yerleştirmektedir. "Klasik felsefede bilmek, etmek ve yapmak şeklinde ayrılan üç davranış tarzından hareketle Ülken, ahlak felsefesinin etmek üzerinde yer alan pratik felsefenin bir kısmı olduğunu ortaya koyar."¹¹

Ülken'e göre insan ruhu oluş hâlindeki varlığın bir parçası olduğundan bir gerçektir ve iç ve dış tecrübemizin konusudur. İnsan ruhunda hazlar, kuruntular ve değerler gibi tatminle sona ermeyen, kalıcı ve sürekli olan, zamanla ve mekânla değişikliğe uğramayan; devirlere, dillere, medeniyetlere, modalar, fikirler ve ihtiyaçların değişmelerine rağmen her zaman aynı kalan bir güç vardır. O, bu güce yüksek ve insani

¹⁰ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 3.

¹¹ Nurten Kiriş Yılmaz, "Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı", *Electronic Turkish Studies*, 2018, C.13, S.26, s. 817.

konulara çevrildiği, yükseldiği ve yüceldiği zaman “aşk” adını verir. Ülken, aşkın ruhun kendiliğinden ve sonsuza dönük gücü olduğuna işaret ederek ahlâkın yalnızca ihtiras ve aşk üzerine inşa edilmesi gerektiğini ifade eder.¹²

Ülken’e göre, aşk ahlâkının hâkim olduğu bir toplumda ya aşk ahlâkına ermiş kâmil insanlar ya da bu ahlâka erme yolunda olan insanlar olacaktır. Ülken böyle bir toplumun beş temel hedef etrafında birleşeceğini savunmuştur. Ona göre bu hedeflerin ilki “birlik”, ikincisi “kendine yetmek”, üçüncüsü “sükûn” dördüncüsü “mertebeler” ve beşincisi ise “adalet” tir.¹³ Ülken’e göre birliğe ulaşma için gerekli olan vatan sevgisi, ancak tüm insanlığı sevmekle, bencilliklerden kurtulmakla mümkün olur. Kendi vatanlarıyla ilgisi olmayanların insanlık sevgisi, ikiyüzlünün yoksula acıması gibidir; o, bencilliğini asla terk edemeyecek, insanlık için parlak vaatlerde bulunduğu sırada, yanı başındaki insanların sefaletten öldüğünü görmeyecektir. Ülken’e göre vatan sevgisi bağımsızlık, özgürlük duygularını da birlikte getirir ki, bu ancak özgürlüğü tatmış olan ruhlarla kazanılabilir.

Ülken’e göre her toplum içinde bilimsel, iktisadi ve askerî bakımlardan sınıflar ve mertebeler olduğu gibi, ötekilerinde olduğu gibi dıştan görülmeyen, ancak ince bir görüşten de saklanmasına imkân olmayan bir de ahlâki mertebeler düzeni vardır. Mertebeler, ruh ve eylem kudretine göre insanların derecelere ayrılmasıdır. Kişi bu dereceleri ancak ruhsal çabalarıyla aşabilir.¹⁴ O, insanın aşk ahlâkına erebilmesi için üç aşamadan geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu aşamalar korku, ümit ve gururdur. Kişi eğer kendi içinde sırasıyla bu üç aşamayı geçebilirse dördüncü ve son mertebeye olan aşk boyutuna da ulaşmış olur. Bu mertebeler aşk ahlâkına ulaşma yolunda aşılması gereken aşamalardır.

Mertebeler, toplumla başlayan oluşun kişiliğe varmasıdır. Ülken mertebeler sayesinde şahsiyeti olmayan, özgürlüğe izin vermeyen toplum yapısı içinde yolculuğa başlayan insanın, nihayet toplumu aşarak ama ondan nefret etmeden ve uzaklaşmadan kâmil insan seviyesine

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s. 62.

¹³ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 89.

¹⁴ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 93.

ulaşabileceği savunmaktadır.¹⁵ Ülken'e göre bu uzun ve yorucu yolculukta dört büyük aşama aşmak ve dört aşamada konaklamak gerektirir. Bu menzillerin ilki halk menzilidir, ikincisi vatandaş, üçüncüsü vatansever, dördüncüsü ise insani vatansever menzilleridir.¹⁶ Böylelikle Ülken, aşka ahlaki ile birey ve toplum arasında bir bağ kurmaktadır.

Sonuç

Hilmi Ziya Ülken 1901-1974 yılları arasında yaşamış en önemli düşünürlerimizden bir tanesidir. Yaşamı boyunca tek bir alan da kalmayıp kendisini çeşitli alanlarda da geliştirmiştir. Felsefeden sosyolojiye, psikolojiden resme, eğitimden siyasete birçok alan ile yakından ilgilenmiştir. Aşk Ahlakı temelini aşktan, yani insanın özünde yer alan en saf manevi duygudan almaktadır. Bir başka ifadeyle Aşk Ahlakı, insanın manevi özüne içkindir. Bunun yanında Ülken, bu manevi özü yani insanın en saf manevi unsurunu, toplumu ulaştırabileceği en yüksek ahlaki seviyeye ulaştırabilmek için bir araç olarak kullanmaktadır. Aşk Ahlakının doğasına uygun bir biçimde tecelli ettiği noktada ise insan, toplumda bir kişi hâline gelecektir.

Şüphesiz bu kişi, en saf manevi duygusu olan aşkı ahlaki bir mahiyette toplumsal yaşamında kullanacak ve Aşk Ahlakının topluma yayılmasını sağlayacaktır. Böylece kişi olabilen insan, ahlaki tatmine erişecek ve daima daha iyiye ulaşma güdüsüne sahip olacaktır. Dolayısıyla hayatını ahlaki bir varlık olarak sürdürecektir ve bu ahlak anlayışı da nesilden nesle aktarılacaktır. Hilmi Ziya Ülken'in ahlak anlayışının adında da yer alan bu kavram, onun felsefesinde çok önemli bir yere sahiptir. Aşk, olgunlaşmış, gelişmiş bir ihtirastır ve ruhun en saf hâlidir.

Hilmi Ziya Ülken, Aşk Ahlakı adlı eserinde insanın ahlaki anlamda en iyiye ve en doğruya ulaşabilmesi için uygulaması gereken bazı kuralları ele almaktadır. Cumhuriyet dönemine uygun olacak şekilde tasarlanmış bu ahlak fikri insanların özgürleştirilmesi adına da önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu eserin, sonraki ahlak anlayışlarını da etkileyecek olması önemlidir. Sonuç olarak Hilmi Ziya Ülken özgün ve ahlaki eylemlerinde insanı daha özgür kılacak bir ahlak anlayışı sunmak istemiş ve buna göre

¹⁵ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 94.

¹⁶ Ülken, *Aşk Ahlakı*, s. 94.

ahlak anlayışını hem sistematik bir biçimde ele almış hem de mertebelerden geçilebilmesi için gerekli koşulları incelemiştir.

KAYNAKÇA

GÖKALP, Nurten, *Duygu ve Etik*, Ebabel Yayınları, Ankara 2010.

KILIÇ, Recep, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.

LACEY, Alan Robert, *A Dictionary of Philosophy*, Routledge. New York 1996.

ÖZLEM, Doğan, *Etik*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Ahlâk*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

VURAL, Mehmet, *Hilmi Ziya Ülken*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

YILMAZ, Nurten Kiriş, "Hilmi Ziya Ülken'in Ahlak Görüşü: Aşk Ahlakı", *Turkish Studies*, 2018, C.13, S.26, ss. 811-827.

Extended Abstract

The concept of morality has always been a concept that primarily concerns people, both today and in the past. The reason for this is that life constantly presents people with questions and problems related to these concepts. People communicate and interact with other people in order to continue their lives. This communication and interaction between people is basically a long process. During this long process, people constantly encounter some problems and take various actions to solve these problems. The concept of "morality" gives us the opportunity to evaluate these actions as good or bad. Man is a moral being. The bond that humans establish with God, the universe, living things and other people gives rise to morality. Thus, man can know himself in relation to the moral process. Likewise, a person can shape his social side with the moral principle. It can be seen that the concept of morality is a concept that has been

discussed among people and societies since the moment humans first existed. Literally, morality means that which is related to temperament, character, tradition and lifestyle. The etymological meaning of the concept emphasizes the integrity of human being's existential structure and value structure and the aspect of this that emerges in action. In addition, morality is about general rules and principles that shape and determine people's behavior, which shows us the abstract and idealized side of morality.

Hilmi Ziya Ülken, the main subject of our study, lived between 1901-1974 and is one of the important names in the history of Turkish thought. When we look at the history of Turkish thought, the most important thinker who stands out for creating an ocean on his own rather than a drop of water is Hilmi Ziya Ülken. Ülken, who has spent 55 years of his 73-year life publishing, has been interested in different fields from sociology to philosophy, literature to art, psychology to education, morality to politics and has produced works.

Morality must have a universal character that includes certainty and is valid for all humanity. For this reason, Ülken compares moralities based on pleasure, fear, hope, benefit, endurance and endurance to the most primitive state of mind, far from universality. According to him, although the moral system based on reason is the most general and sound of all moralities, it does not satisfy people when analyzed. Because the mind, like many other things, is open to change and cannot remain constant.

Ülken, who describes the human being as a whole consisting of soul and body as the subject of morality, emphasizes the need to handle both of them together and educate them together. Since the soul is capable of continuous progress, it is necessary to first train the soul and then base the body on this trained soul. Man is ignorant in his natural state, and it is his passions that guide him in the process of becoming informed. Even though passions are dominant and jealous tendencies, the important thing is to overcome these tendencies and rise above them. Only in this way can love and morality be achieved. Because love is the matured form of passion. According to Ülken, the world is an order of levels, and it is necessary to pass through these levels in order to reach the ideal morality of love from the morality of ordinary people. The last level is love.

HAYVANDIŞILAŞTIRMA: SOKAK KÖPEKLERİ SORUNU ÜZERİNDEN BİR POSTMODERN MEVZİ KAZANMA STRATEJİSİ

*Deanimalization: A Postmodern Strategy for Gaining Ground
Through the Stray Dogs Issue*

Doç. Dr. İlhan KARACA*

Özet

Sokak köpekleri sorunu, Türkiye’de en çok tartışılan konular arasında yer almasına rağmen 2024 itibarıyla henüz çözüme kavuşturulamamaktadır. Kanun koyucu tarafından çeşitli stratejilerin denenmesinin önündeki önemli bir engeli, sokak köpeklerinin sahiplenilmesi dışında, onlara herhangi bir müdahaleyi kabul etmeyen ve bu yönde propaganda çalışmaları yürüten “yetenekli azınlık” oluşturmaktadır. Bir doküman analizi olan çalışmada hayvan hakları söylemi etrafında birleşen bu azınlığın “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” ifadeleri üzerinden kullandıkları dilsel manipülasyon stratejisi ve bu stratejinin ulusal medya ve belediyelere etkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, yetenekli azınlığın “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” kavramları üzerinden dilsel manipülasyon stratejisine rahatlıkla başvurabildiğini göstermiştir. Hayvandışılaştırma kavramsallaştırması ile ifade edilen bu stratejinin gerek medyanın gerekse belediyelerin üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Zira incelenen haber başlıklarından, esasen Türk toplumunun köpeklere sevgisinin ve bağlılığının bir ifadesi olan “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini, güçlü bir şekilde hayvanların gerçek isimlerinin yerine kullanma eğilimde oldukları anlaşılmıştır. Bu bağlamda medya, bu yeni isimleri yaygınlaştırma ya da halka benimsetme işlevini görürken, belediyelerin de buna ek olarak

Makale Geliş Tarihi: 28.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 15.05.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: KARACA, İlhan, “Hayvandışılaştırma: Sokak Köpekleri Sorunu Üzerinden Bir Postmodern Mevzi Kazanma Stratejisi”, *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, s. 1, Haziran 2024, s. 77-102.

* Bayburt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-posta: ilhankaraca@bayburt.edu.tr ORCID: 0000-0001-7491-732X.

meşrulaştırma işlevini yerine getirdiği saptanmıştır. Medyanın aracılık ettiğini, belediyelerin de baskı altında olduğunu gösteren bu sonuca, aynı zamanda postmodernizmin ikilik dışı anlayışı zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'deki insan-hayvan ikiliği tartışmalarının postmodern çevrelerinin diğer ikilik dışı arayışlarının bir uzantısı ya da yeni bir cephesi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sokak köpekleri, Patili Dostlar, Sokaktaki Canlar, Postmodernizm, Dilsel Manipülasyon

Abstract

The issue of stray dogs, despite being one of the most debated topics in Turkey, remains unresolved. A significant obstacle to the various strategies attempted by lawmakers is the "talented minority," which, aside from advocating for the adoption of stray dogs, opposes any other form of intervention and conducts propaganda efforts to this end. This study, which employs document analysis, investigates the linguistic manipulation strategies used by this minority through expressions such as "pawed friends," "street lives," and "dear friends," and examines the impact of these strategies on national media and municipalities. The findings indicate that the talented minority, united around the discourse of animal rights, readily resorts to linguistic manipulation strategies through the concepts of "pawed friends," "street lives," and "dear friends." It was found that this strategy, conceptualized as de-animalization, significantly influences both the media and municipalities. The analysis of news headlines revealed a strong tendency to replace the actual names of animals with terms like "pawed friends," "street lives," and "dear friends," which are essentially expressions of the Turkish society's love and attachment to dogs. In this context, the media has been found to function in popularizing or making these new names accepted by the public, while municipalities, in addition, perform a legitimizing role. This outcome, indicating that the media acts as a tool and municipalities are under pressure, is also facilitated by the non-binary understanding of postmodernism. In this context, it has been determined that the human-animal duality debates in Turkey are an extension or a new front of the non-binary searches of postmodern circles.

Keywords: Stray dogs, Pawed Friends, Street Souls, Soul Friends, Linguistic Manipulation.

Giriş

2020 sonrasında Türkiye'de sık tartişılan konulardan biri haline gelen sahipsiz köpek, başıboş köpek ya da bir diğer adıyla sokak köpekleri sorunu, sadece hayvanların yaşam koşullarını değil, aynı zamanda toplum sağlığını, güvenliğini ve bazı etik meseleleri de kapsamaktadır. Zira sokak köpekleri hem insanlar hem kendileri hem de diğer hayvanlar için bir sağlık ve güvenlik riski oluşturmaktadır. Kuduz gibi hastalıklar, ölümler ve yaralanmalar ile sonuçlanan köpek saldırıları, bu risklerin sadece görünen kısmıdır¹. Bu sorunların üstesinden gelinebilmesi için kanun koyucu tarafından çeşitli stratejilerin denendiğini, bu stratejiler içinde de daha ziyade “yakala, kısırlaştır, sal” politikasının uygulandığını, ancak bu politikanın uygulanabilirliğinin, köpek sayısının artık çok fazla olması nedeniyle azaldıęı² görülmektedir. Diğer taraftan özellikle yerel yönetimler, sokak köpekleri sorununu ozmek için barınak oluşturma, kısırlaştırma, aşılama ve sahiplendirme kampanyaları yürütmektedir ancak kaynak yetersizliği ve koordinasyon eksikliği, bu çabaların etkisini sınırlamaktadır³. Her ne kadar sokak hayvanlarının sayısı -herhangi bir istatistik bulunmadığından- net olarak tespit edilemese de,⁴ Tarım Bakanlığı ve veterinerliklerden gelen bilgiler, bu rakamın tahminen 10 milyonu bulduğunu ve kontrolsüz bir şekilde arttığını göstermektedir. Bu nedenle bazı otoriteler ve halkın önemli bir kesimi, sokak köpeği sorununun uyutma yoluyla oz leceği g r şindedir. Ancak bu görüş gerek toplum içindeki diğer insanlar, gerekse hayvan hakları savunucuları ve dernekleri tarafından şiddetle reddedilmektedir. Hayvanlara bu şekilde müdahale edilmesini istemeyen bu gruptan insanlar, oz m olarak daha çok toplumsal farkındalığın artırılması üzerinde durmaktadırlar. Bu

¹ Bu riskler için bkz. Murat Aydoğdu ve Oğuzhan Meral, “Sahipsiz Köpeklerin Popülasyonunun Kontrol Altına Alınması ve Buna İlişkin Hukuki Altyapının Oluşturulması”, *D.E. . Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C. 21,  zel Sayı, 2019, s. 2131.

² Aydoğdu ve Meral, “Sahipsiz Köpeklerin Popülasyonunun Kontrol Altına Alınması ve Buna İlişkin Hukuki Altyapının Oluşturulması”, s. 2131.

³ Belediye ve mahalli idarelerin diğer yükümlülükleri için bkz. Hüsniye Akıllı, “Belediyelerin Sokak Hayvanlarına Yönelik Görev ve Sorumluluklarının Değerlendirilmesi”, *ağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 27, s. 3, Temmuz 2018, s. 95-118.

⁴ Okşan Tandoğan, “Kentleşme Bağlamında Sokak Hayvanlarının Değişen Statüsü”, *Kent Akademisi*, 15(4), 1884-1905, 2022 s. 1890.

nedenle kanun koyucudan ve yerel yönetimlerden beklentileri, sokak köpeklerinin öldürülmesi değil, hayvan sevgisi ve sorumluluğu konusunda halkın eğitilmesi, sokak köpeklerine yönelik daha insancıl yaklaşımlar geliştirilmesi, onlarla ilgili mevcut yasaların etkin olarak uygulanması ve güncellenmesidir. Sokak köpeklerine müdahale edilmesini istemeyen grubun bu yaklaşımından, sorununun kaynağının tamamen insanda ve onun farkındalık eksikliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Tüm meydana gelen köpek saldırıları vb. de bu eksiklikten kaynaklanmaktadır. Bu gruptan insanlar, toplumdaki farkındalık eksikliğinin bir başka boyutunu ise, Türk halkının Batılı ülkelerdeki gibi evcil hayvan edinme bilincine sahip olmadığına görmektedir ve insanları bu yönde eleştirmektedir. Onlara göre sokak köpeği sorununun çözüm adresi tam da burasıdır. Ne var ki, bu eleştiri, evcil hayvan sahiplenme davranışının, bilinçten ziyade kültürle ilgili bir konu olduğunu gözden kaçırmaktadır. Bu duruma Türkiye’de evcil hayvan sahiplenme kültürüne toplumun yalnızca küçük bir kesiminin sahip olduğu işaret etmektedir. Dolayısıyla sokaklarda terk edilmiş ve sahipsiz bırakılmış sayısız hayvanı evcilleştirme çağrıları bir kültür dayatması olacaktır. Diğer taraftan Batı tarzı evcilleştirmenin ne derece etik olduğu da tartışmaya açık bir konudur. Kaldı ki Batılı ülkelere baktığımızda, sokak hayvanı sorununun sadece evcilleştirme ile değil, hayvan kontrol politikaları başlığı altında toplayabileceğimiz kısırlaştırma, aşılama, barınaklara yerleştirme ve uyutma yöntemleri ile çözüldüğü bilinmektedir. Dolayısıyla sokak köpeği sorununun sahiplenme yoluyla çözülemeyeceğinin, hayvanlara müdahale edilmesini istemeyen grup tarafından da biliniyor olması, bu grubun çözümsüzlük aradığı sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda sokak köpekleri sorununun, toplumu kutuplaştırıcı bir etkiye de sahip olduğu, birbirine zıt grupların sokak köpekleri meselesinde de karşı karşıya geldiği, 2024 Mayıs ayı itibarıyla Meclise sunulan sokak köpeklerinin sahiplenilmediklerinde uyutulmalarına yönelik yasa teklifi hazırlığı etrafında dönen tartışmalardan da net olarak anlaşılmaktadır.

Bu araştırma yukarıda zikredilen, sokak köpekleri için müdahale isteyen birinci kesimi ihmal ederek, hayvanları sahiplenme dışında herhangi bir müdahaleyi kabul etmeyen ve önermeyen ikinci kesime odaklanacaktır. Çalışmada bir başka sınırlama olarak özellikle hayvanlara

herhangi bir müdahale edilmesini istemeyen kesimin içindeki ‘‘yetenekli azınlığa’’ odaklanacaktır. ‘‘Yetenekli azınlık’’ kavramı Bernays’ın ilk olarak 1928 yılında yayımlanan ve modern halkla ilişkiler ve kitle iletişimi alanında önemli bir eser olarak kabul edilen Propaganda adlı kitabında geniş kitleleri etkileyebilen küçük gruplar için kullandığı bir kavramdır. Bu çalışmada yetenekli azınlık kavramından, hayvan hakları söylemi etrafında birleşen, hayvan koruma dernekleri, aktivistler ve kamuoyunda ‘‘mama lobisi’’ diye adlandırılan seçkinler anlaşılmalıdır. Bu seçkinler, yürüttükleri propaganda faaliyetlerinin yanı sıra, ekonomi, sanat, spor ve siyaset dünyasından ünlüleri ‘‘reklam yüzü’’ yapma ve geniş kitleleri etkileme ve yönlendirme gücüne sahip bulunmaktadırlar. Bu ve benzeri yumuşak ikna modellerinin yanı sıra yer yer saldırgan ve tehditk r tavırlar da geliştirebilecek potansiyele sahiptirler⁵. Yetenekli azınlığın ekonomik hedefi ise ulusal ve küresel hayvan mamaları endüstrisinin çıkarlarını korumak, ürünlerinin pazarını genişletmek ve düzenleyici kuralların oluşturulmasını veya değiştirilmesini şekillendirmek için çeşitli yöntemler kullanmaktır. Bu yöntemler arasında politik bağışlar yapmak, politikacılarla lobi faaliyetleri yürütmek ve kamuoyunu etkilemek için iletişim stratejileri kullanmak ve düzenleyici kurumlarla yakın ilişkiler kurmak gibi taktikler bulunmaktadır⁶.

Bir doküman analizi olan bu çalışmanın amacı sokak köpeklerine sahiplendirme dışında müdahale istemeyen yetenekli azınlığın bu uğurda kullandıkları stratejileri hakkında farkındalık yaratmak ve bu stratejilerin etkilerini ortaya koymaktır. Alan yazımına hayvandışılaştırma kavramını ekleyerek yapılan böyle bir katkıyla, sokak köpekleri sorunun çözümsüzlük boyutları daha görünür olacaktır. Bu amaç doğrultusunda ilgili literatür tarafından henüz gün yüzüne çıkarılmamış bir strateji ele alınarak derinlemesine analiz edilecektir. Nitekim alanda yapılan çalışmalar araştırıldığında, konuların daha çok hayvan hakları,

⁵ Bu bağlamda, gazeteci Cüneyt  zdemir’in, aşağıdaki sözlerini söz konusu agresif tavrın hangi boyutlara varabileceğini daha iyi değerlendirebilmek açısından hatırlamakta yarar var: ‘‘Bazı hayvan severin aklı yerinde değil. Bazıları uçmuş durumda. Normal insanlarla karşı karşıya değiliz. 3-5 arkadaşıyla STK kurmuş.  ylesine sıyırmış durumdalar ki ölen çocukların ailesine dava açıyorlar.’’ (<https://www.youtube.com/@cuneytozdemir>)

⁶<https://www.tierschutzpartei.de/jenseits-des-kapitalismus/> (evrimii erişim tarihi 25 Nisan 2024)

hayvanların kentlerde yol açtığı sorunlar ve hayvan kontrol politikalarına odaklandığı görülmektedir.

Çalışmada araştırılacak olan strateji, yetenekli azınlığın “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” ifadeleri üzerinden manipülatif dil kullanımınıdır. Dilsel manipülasyon, diğer insanları kontrol edebilmek amacıyla dilin bilinçli bir şekilde aldatıcı kullanımı ile ilgilidir⁷. Bu bağlamda giderek daha yaygın olarak kullanılan “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimleri, esasen Türk toplumunun köpeklerle sevgisinin ve bağlılığının bir ifadesidir. Ancak yetenekli azınlık ve onun etkiyebildiği geniş kitleler, tam da bu sevgiyi suiistimal ederek, anılan isimleri hayvanlarının gerçek isimlerinin yerine kullanmaktadırlar. Dile dayalı olan bu bilinçli tercih, hayvandışılaştırma olarak kavramsallaştıracağımız bir stratejiyi ifade etmektedir. Bu stratejinin etkileri, toplumun genelinde gözlenebilse de örneğin sıradan insanlar da “patili dostlar” “can dostlar” ve “sokaktaki canlar” ifadelerini günlük yaşamlarında kullansa da bu çalışma örneklem grubunu ulusal medya ve belediyelerin internet siteleriyle sınırlı tutacaktır. Söz konusu dilsel manipülasyonun bu iki yapıya -medya ve belediyeler- etkilerinin seçilmesinin nedenleri ise bellidir. Şöyle ki bir yandan medya, bilgi aktarma, kamuoyu oluşturma ve toplumu yönlendirme gibi pek çok işlevi yerine getirirken, onu tüketen insanların, politik, ekonomik, sosyal ve diğer olaylarla ilgili bilgilerine de aracılık etmektedir. Böylece insanlar, bu bilgileri medyanın sunduğu şekilde benimseyip anlamlandırmaktadır⁸. Öte yandan, belediyeler de resmî internet sitelerinde haber/bilgi paylaştıkları gibi, devleti temsil eden kuruluşlar olarak, bu haber ve bilgilerdeki içerikleri meşrulaştırma işlevine sahiptirler.

Çalışmanın konu ve amacına bağlı olarak ilk bölümde hayvan insan ayrımının kolaylıkla ortadan kaldırılmasına zemin hazırlayan sosyokültürel bağlama değinilecek ve bu bağlamın postmodernizmin bilgiyi ele alışı, ikilik dışı anlayışı ve tüketime dayalı gösteriş kültürü olduğu ortaya konacaktır. Bir sonraki bölümde ise kavramsal

⁷ Bertuğ Sakın-Sümeyye Büyükbirer, “Manipülatif Dil Üzerine Eleştirel Söylem Analizi”, *Anasay* (16), 2021, s. 86.

⁸ Hıdır Polat, “Geleneksel Medya Temsil Sorunu: Alternatif bir Mecra Olarak Yeni Medya”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 38/38 (2018), 45-60. 2018, s. 47.

manipülasyon ve hayvandışılaştırma kavramlarının üzerinde durularak çalışmanın bulgular bölümüne zemin hazırlanacaktır. Son bölümde ise çalışmada elde edilen bulgular tartışılacaktır.

1. Postmodernizmin İkilik Dışı Anlayışı

Günümüzde ilginç ve sıra dışı kimliklerle karşılaşmamız artık daha kolay olmaktadır. Zira postmodern toplumlarda kimlik, giderek artan bir Şekilde tkretim üzerinden inşa edilmektedir. Veblen'in gösteriş kültürü dediği Şey, bu tkretim merkezli kimlik inşasını vurgulamaktadır⁹. Postmodernizm, medya ve iletişimin toplum üzerindeki etkilerini ele alırken, gösteriş kültürü de bu medya araçlarını kullanarak kendini sergilemektedir. Özellikle sosyal medya, bu iki kavramın keşiştiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Veblen'le ifade edecek olursak, gösteriş, bireylerin ve grupların kendilerini toplumda daha st bir statüde göstermek ve takdir edilmek için lüks tkretim ve abartılı davranışlar sergilemesini ifade etmektedir¹⁰. Diğer taraftan u ve yer yer patolojik kimlik temsilleri de diğer sıra dışı kimliklerle aynı hizadaki yerini alabilmektedir: Yastıkla evlenen, doğayla cinsel ilişki yaşayan, kendini at gibi hissedeni, köpek gibi hissedeni ve hissettiği gibi yaşantısını düzenleyebilen insanlar! Tüm bunların mümkün olması, elbette ki toplumsal onayın alınmasına ve/veya görmezden gelinmesine bağlıdır ve bunu da postmodern çağımız, “anything goes!”, “her Şey gider” ilkesiyle olanaklı kılmaktadır. Anything goes, postmodernizmin epistemolojik ve ontolojik çoğulculuğunu ifade ederken aynı zamanda mutlak gerçeklerin reddedildiği ve farklı perspektiflerin eşit derecede geçerli kabul edildiği “mutlu karmakarışıklığın postmodern dünyasıdır”¹¹. Bu bağlamda ülkemizdeki kimi medya ünlülerinin ekran başlarına çıkararak, “nce beni uyutun” vb. ifadelerle hayvanları umursama ve insanla hayvanı eşitleme girişimleri, yine bu anything goes ve gösteriş kültürünün etkisiyledir. Bu kültürde sahipsiz köpeklerin açlık ve susuzluk gibi daha bir dizi sorunla karşı

⁹ Thorsten, Veblen, *Aylak Sınıf* (ev. İnci User). Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul,1995.

¹⁰ Veblen, *Aylak Sınıf*.

¹¹ Heiner Keupp, “Postmoderne Welt des frhlichen Durcheinanders?”, *Psychologie Heute* (6). 1993, s. 50-57.

karşıya kalarak yaşadıkları ve var olan sınırlı kaynaklara ulaşırken¹² insan ve diğer canlılara yaşattıkları sorunlarla ilgilenmenin yeri yoktur.

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan postmodernizm, gelişmiş bir düşünce akımı olarak modernizmin temel prensiplerine ve varsayımlarına meydan okuma girişimidir. Postmodernizmin bilgi ile ilgili modernizmden farklılaşan iddiaları, bu çalışmada araştırılan konu açısından önemlidir. Modernizmin aksine, postmodernizm, evrensel doğrular ve objektif bilgi arayışını reddederek, bilginin keşfedilebilir bir niteliğe sahip olmadığını, tek bir bilginin var olmadığını, bilginin daha ziyade iktidar ilişkileri tarafından şekillendiğini ve insanlar arasında inşa edildiğini savunmaktadır. Modernizm ise, gerçek dünyada "dışarıda" bulunan gerçek bilgiyi keşfedebilecek tek mercinin bilim olduğunu varsaymaktadır. Ancak postmodernistler, gerçek, maddi dünyanın varlığını reddetmeseler de gerçek dünyanın kendisini bize olduğu gibi gösteremeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu ileri sürmektedirler. Gerçek dünya hakkında doğrudan bilgiye ulaşmanın hiçbir yolu olmadığı için, insanlar çeşitli farklı bilgiler oluştururlar ve bu bilgilerin her biri insanın anlamlandırmasıyla "gerçek" olarak etiketlenmektedir¹³. Bu yaklaşım aynı zamanda, modern geleneğin karşıtlık olarak kabul ettiği fikirler arasındaki ayrımı sorgulayarak, gerçek/yalan, doğru/yanlış, iyi/kötü gibi klasik ikiliklerin düşünce ve varoluşun karmaşıklığını ve çeşitliliğini tam olarak ifade edemediğini öne sürmektedir¹⁴. Bu nedenle postmodernistler, klasik ikiliklerin tek ve kesin olmadığını, bunun yerine her ikiliğin içinde çeşitlilik ve çelişkilerin farkında olunması gerektiğini vurgulayarak Welsch'in ifadesiyle "radikal plüralizmi" savunurlar¹⁵. Postmodernizmin bu çoğulculuk anlayışı, farklılıklar arasındaki karmaşık ilişkileri, çatışmaları ve etkileşimleri anlamaya çalışarak tek bir doğru veya tek bir bakış açısının egemenliği yerine, farklı bakış açılarını ve deneyimleri değerli ve eşit olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla modernizmde bilim,

¹² Murat Aydoğdu ve Oğuzhan Meral, "Sahipsiz Köpeklerin Popülasyonunun Kontrol Altına Alınması ve Buna İlişkin Hukuki Altyapının Oluşturulması", *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan*, C. 21, Özel Sayı, 2019, s. 2129.

¹³ Balla Ballit, *Die Postmoderne und die Soziologie*, 2024, s. 38.

¹⁴ Wolfgang Welsch, "Unsere Postmoderne Moderne", 4. Auflage, Akademie-Verlag, Berlin 2008, s. 185-190.

¹⁵ Welsch, "Unsere Postmoderne Moderne", s. 5.

Öznel inançlar üzerine oturan bilgiden, rasyonel yollarla elde edilen bilgiye giden bir ilerlemeyi Şart koşarken, postmodernizm öznel olanı ve yorumu kutsamaktadır¹⁶. Bu anlayış, örneğin kültürel özelliklerin neredeyse değişmez görünen değerler ve normlar olarak düşünüldüğü ve belirli bir devletle veya sosyal grupla (etnik, dini vb.) ilişkili olduğu görüşünü kabul etmemektedir¹⁷. Zira kültür yalnızca bireysel devletler içinde oluşmaz; küreselleşmenin etkileri, tarihsel veya kültürlerarası değişimler nedeniyle dinî, siyasi veya sosyal gruplar gibi çeşitli kültürel topluluklarda da oluřur¹⁸. Dolayısıyla postmodernizm, her kimliğin ilk andan itibaren kültürel olarak inşa edildiğini ve ikilik dışı olduğunu savunmaktadır. Gerçek kimlikler, hiçbir büyük parçaya benzemeyecek kadar değişmiş ve akışkan hale gelmişlerdir. Günümüzde postmodernizmle birlikte, doğa ve kültür arasındaki ikili ayırımın da ortadan kalkmaya bařladıęını¹⁹ toplumsal cinsiyet tartışmaları bağlamında kadın-erkek ikiliğine müdahale edilmesinden anlamaktayız. Buna göre, bir kişinin kadın ya da erkek olarak tanınması için biyolojik cinsiyeti değil, kişinin kendisini hangi cinsiyette hissettiği esas alınmaktadır. Bu bağlamda evrimsel biyolojinin kadın ve erkek arasındaki farklılıkların tamamen çevreye ya da kültüre atfedilemeyeceği görüşü ise yok sayılmakta ya da reddedilmektedir.

Melezliği geçerli kılmak isteyen postmodern çevreler, günümüzde bu uğurda düşünce fabrikalarında ideoloji üretmeye yönelerek, toplumun tüm formel ve informel yasalarını propaganda ile dönüştürmeye çalışmaktadır. Bunun için zora dayalı araçların yetersiz olduğunu öngörerek, toplumsal rızanın üretiminin ideolojik alanda varlık göstererek ve mevzi kazanarak mümkün olacağı düşüncesiyle hareket etmektedirler. İnsan-hayvan ikiliği tartışmaları da bu mevzi kazanma sürecinin bir uzantısı ya da bir başka cephesi olarak anlaşılmalıdır. Bu cephede geniş kitlelerin de yer alması, Yurттаř'ın alanyazınına kazandırmış olduğu toplumsal kimlik okuryazarlığı kavramıyla açıklanabilmektedir. Buna göre kitleler, toplumsal kimlikleri; tanıma, anlama,  z mlleme; kimlikler arasındaki farklılıkları, uyuşmazlıkları ve benzerlikleri fark etme ve

¹⁶ Balla, *Die Postmoderne und die Soziologie*. 2024, s. 38.

¹⁷ Kostakeva, Maria, "Modern oder Postmodern? Traditionalismus, Avantgarde oder Postavantgarde?", *Muzikologija*. 2006. 10.2298/MUZ0606179K, s. 191.

¹⁸ Kostakeva, "Modern oder Postmodern? Traditionalismus, Avantgarde oder Postavantgarde?", s. 180.

¹⁹ Ali Akay, (2013). *Postmodernizmin ABC'si*, 2013, s. 27.

bunları kabullenme, diğer kimliklerle sağlıklı ilişkiler yürütebilme, bilgi ve beceri arasında bir bağ kurabilme²⁰ yetenekleri açısından sorunludurlar diyebilmekteyiz.

2. Dilsel Manipülasyon Yoluyla Hayvandılaştırma

Le Bone bir başyapıt sayılan Kitleler Psikolojisi adlı kitabında insanların bilinç dışındaki bazı etkilerin güdüsüyle nasıl davranış sergilediklerini ve yetenekli bir azınlığın, onların fikirlerini manipüle ederek onları nasıl “kalabalığa” dönüştürdüğünü araştırmıştır²¹. Bu minvalde daha önce bahsi geçen Edward Bernays’ın Propaganda adlı kitabı da kitle manipülasyonunun nasıl yapılacağına pratik yollarını göstermektedir. Bernays bu eserinde, özellikle kitle iletişim araçlarının kamuoyunu etkilemek amaçlı kullanabileceğinin altını çizerek, bu çerçevede dilin ve iletişim stratejilerinin nasıl kullanılacağına püf noktalarını göstermektedir. Zira Bernays'a göre dil ve iletişim araçları, kitlelerin düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirmek için en etkili araçlardan biridir²².

Dilin halkın düşüncelerini ve davranışlarını yönlendirme konusunda büyük bir güce sahip olduğunun bilinmesi, dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ortaya koyan, diğer bir ifadeyle, dilin düşünceyi nasıl şekillendirdiği ve düşüncenin dili nasıl etkilediği konusunu ele alan çalışmalara dayanmaktadır. Bu çalışmalar, dilbilim, psikoloji, felsefe ve antropoloji gibi birçok disiplinin kesişim noktasında yer almaktadır.

Bunlardan bazılarına baktığımızda, 19. yüzyılın başlarında dilbilimin kurucuları arasında yer alan Humboldt, Finck, Saussure ve Wittgenstein gibi isimlerin, dilin düşünceyi ve dünyayı anlama çabamızı şekillendirdiğine dair önemli çalışmalar yaptıklarını görmekteyiz. Örneğin, Saussure, dil ve düşünce arasındaki ayrılmaz ilişkiyi bir kâğıdın ön ve arka yüzüne benzetirken²³. Finck de benzer şekilde, kelime dağarcığının bir toplumun fikir stoğunu yansıttığını belirtir²⁴. Humboldt’ta,

²⁰ Süleyman Yurttaş, “Toplumsal Kimlik Okuryazarlığı”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19/3, Ekim 2019, s. 836.

²¹ Gustave Le Bone, *Kitleler Psikolojisi*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2020.

²² Edward Bernays, *Propaganda*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2023.

²³ Frederik de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, İstanbul, Multilingual, Mnotena 1998.

²⁴ Nikolaus Finck, *Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft*. 1905, s. 22.

ise dil, düşüncenin şekillendirici organıdır ve bireysel kimliğin temelini oluřturmaktadır²⁵.

Dilin sadece bir iletişim aracı olduğunu kabul etmeyen bu görüşler doğrultusunda baktığımızda, günümüzde bilgi akışının daha önce olmadığı kadar hızlı bir şekilde arttığını ve bu bilginin yorumlanması ve anlamlandırılmasının giderek daha fazla önem kazandığını görmekteyiz. Bu bilgi akışı sırasında dilin ve kavramların manipülatif bir şekilde kullanılarak, alguların yönlendirildiğine sıklıkla tanıklık etmekteyiz. Dilsel manipülasyon adı verilen bu yönteme en çok başvurulan yer medya, siyaset, reklamcılık ve diğer iletişim alanlarıdır²⁶. Örneğin, politikacılar sıklıkla belirli terimleri veya kavramları kullanarak kitlelerin algularını yönlendirmeyi ve destek kazanmayı hedeflemektedirler. Benzer şekilde, reklamcılık da tüketiciyi etkilemek için kavramları ustaca kullanarak, ürünleri cazip gösterirken gerçekleri  arpıtabilmektedirler.

Dilsel manipülasyon, bu tür yöntemlerin bilinçli olarak kullanılmasıyla ilgilidir ve genellikle belirli bir amaç doğrultusunda bilgiyi şekillendirmeyi ve kitlelerin algısını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Manipülatif dil kullanımı, bilinçli olarak belirli terimleri vurgulayarak veya belirli bir perspektifi benimseyerek bilginin sunumuyla ilgilidir ve belirli bir duygu veya tepkiyi tetiklemek, bir ürünü satın almayı teşvik etmek veya bir politikayı desteklemek gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır²⁷. Bu bağlamda Bateson'la birlikte, dilsel manipülasyonun aslında bir çerçeveleme (framing) işi olduğunu söyleyebiliriz. Bateson'a göre, belirli bir olay ya da konu hakkında halkın algısını şekillendirmek için, olayın hangi bağlamda sunulacağını dikkatlice seçmek önemlidir. Zira  er eve içeriği belirlemektedir²⁸. Bu bağlamda yetenekli azınlığın sokak köpeklerini insan çerçevesinde sunabilmek için sokak köpeklerine “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini vermektedir. Esasen Türk toplumunun köpeklere

²⁵ Von Wilhelm Humboldt, *Schriften zur Sprachphilosophie*. Edit. Flitner, A.; Giehl, K. Werke in f nf B nden, Bd. III. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1963, s. 426.

²⁶ Bertuğ Sakın ve Sümeyye B y kbirer, “Manipülatif Dil  zerine Eleştirel Söylem Analizi”, *Anasay*(16), 81-99, 2021, s. 86.

²⁷ Sakın ve B y kbirer, “Manipülatif Dil  zerine Eleştirel Söylem Analizi”, s. 86-87.

²⁸ Gregory Bateson, *Steps to An Ecology Of Mind: Collected Essays In Anthropology, Psychology, Evolution and Epistemology*. Chandler CA, San Francisco, 1972.

sevgisinin ve bağlılığının bir ifadesi olan bu kavramlar, hayvanların gerçek isimlerinin yerini alarak onları hayvandışılaştırmakta ve başıboş sokak köpekleri sorununu bu şekilde çarpıtarak masumlaştırmaktadırlar.

Hayvandışılaştırma kavramsallaştırması, bu çalışmada insandışılaştırma (*dehumanisation*) kavramından esinlenerek geliştirilmiştir. İnsandışılaştırma, psikolojide bir kişiyi veya bir grup insanı, insanlık dışı veya insana özgü olmayan niteliklerle tanımlamak veya onları insan olmaktan çıkarmak anlamına gelmektedir. Bu terim, genellikle ahlaki veya etik olmayan bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir ve insanları aşağılamak, onları değersizleştirmek veya haklarını yok saymak amacıyla kullanılmaktadır²⁹. Ancak hayvandışılaştırma kavramı daha ziyade insandışılaştırmanın bir başka boyutu olan yücelterek insandışılaştırma ile ilgilidir. Yücelterek insandışılaştırma, bir kişiyi veya bir grup insanı, normal insan yeteneklerinin ötesinde veya insanüstü bir şekilde tanımlamak anlamına gelmektedir. Bu kavram, genellikle bir kişiyi veya bir grubu olağanüstü güçlü, mükemmel veya kusursuz olarak tanımlayarak onları insanlık dışı bir seviyeye çıkarma amacıyla kullanılmaktadır³⁰. Weber'in de karizma kavramı ile açıkladığı bu psikolojik durumda, örneğin bir lider veya ünlü kişi, takipçileri tarafından olağanüstü kişi ya da kahraman olarak yüceltilerek insandışılaştırılabilmektedir. Bu durumda, yüceltilen kişi ya da grupların kusurları görmezden gelinmekte ve onlarla ilgili gerçekçi bir bakış açısı kaybolmaktadır. Aynı zamanda yüceltilen kişinin normal insan deneyimlerinden veya sınırlamalarından uzak olduğu düşünülerek, onların insanlıktan çıkarılmış gibi algılanmasıyla sonuçlanabilmektedir³¹. Sokak köpeklerine duyarlı yetenekli azınlık, hayvandışılaştırma stratejisiyle tam da bunu yapmaktadır. Ancak yücelterek insandışılaştırma, nasıl insanların gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesini engelleyerek onları gerçek insan deneyimlerinden koparmaktaysa, hayvandışılaştırma da bir sokak köpeği hakkında gerçekçi bir bakış açısı geliştirmeyi zorlaştırmakta ve köpeklerin hayvan olma hakkını ellerinden almaktadır. Aynı zamanda insanlara

²⁹ Nikolaus Haslam, "Dehumanization: An Integrative Review", *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 2006, s. 254-56.

³⁰ Halsam, "Dehumanization: An Integrative Review", s. 255.

³¹ Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie III*, J.C.B. Mohr, . Tübingen 1988.

hayvan olarak yaşattıkları sorunları da denetim dışı bırakan bu strateji, bütün zm yollarını gereksiz kılmaktadır.

3. Yöntem

Dilsel manipülasyon yoluyla hayvandışılaştırma sürecini ele alan bu çalışmada bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntem olarak araştırmada hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır³². Bu yöntemin en önemli avantajlarından biri, verilere ulaşılmasının kolay olması, araştırmacının örneklem büyüklüğüne kendisinin karar verebilmesidir. Yazar, araştırmasına çeşitli dokümanları ekleyebileceği gibi kısıtlamalara da gidebilmektedir³³.

Doküman analizi yönteminde veri analizi, dokümanın seçimi ve dokümana erişme ile başlamaktadır. Bu minvalde araştırmanın konusuna göre seçilen ve sınırlanan dokmanlar³⁴ sokak hayvanlarını konu edinen ve ağırlıklı olarak ulusal (yazılı olarak da basılan) olmak üzere, 2020-2024 yılları arasında yayınlanan toplam 11 gazete ve 12 belediye resmi haber/duyuru sitesinden elde edilmiştir. Burada tüm ulusal gazetelerden birer haber olmasına dikkat edildiği gibi, belediye internet sitelerinin de Türkiye'nin farklı bölgelerini yansıtacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Gazetelere ve belediye sitelerine genel tarama ve arşiv tarama yöntemleri ile ulaşılmıştır. İncelenen haber sayısının 23 ile sınırlı tutulmasının metodolojik nedeni gerek örneklem seçiminde gerekse değerlendirme ve kodlama sürecinde ortaya çıkan doygunluk ilkesinden kaynaklanmaktadır. Bu erevde çalışmada 23 haberle bahsi geçen doygunluğa ulaşılmıştır. Bu da araştırmacıya, "pragmatik sonlandırma" yapma iznini vermiřtir³⁵.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken bir diğer metodolojik husus, çalışmanın yazılı gazete ve duyuru haberlerinin sadece haber başlıklarının

³² Bilgen Kırıl, "Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Doküman Analizi." Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189, 2020, s. 173.

³³ Kırıl, "Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Doküman Analizi", s. 173.

³⁴ Kırıl, "Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Doküman Analizi", s. 182.

³⁵ Anselm Strauss ve Juliet Corbin, *Basics of Qualitative Research*, Newbury Park, Sage1990, s. 58.

incelenmesi ile sınırlı tutulmuş olmasıdır. Metodolojik açıdan bakıldığında başlıkların önemli metinsel ve bilişsel işlevlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Van Dijk'e göre, başlıkların ana işlevi, haber metni içindeki en önemli bilgiyi özetlemesidir. Bir başka ifadeyle, başlıklar haber metninin ana temasını ifade etmektedir. Başlıklar, genellikle ilk göze çarpan unsur olmakta ve haberin anlamlandırılması sürecinde okuyucular tarafından kullanılmaktadır. Bu süreçte, başlıklar, okuyucunun haber metnini anlamlandırmak için gereksinim duyduğu bellekteki bilgilerin etkinleştirilmesinde de kullanılmaktadır³⁶. Bu bağlamda bu yöntemin, “patili dostlar” “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” kavramlarını haber başlığı yapan kuruluşlara dikkat çekilmesi amacına yeterince hizmet ettiği düşünülmektedir.

4. Bulgular

Örneklem grubunu oluşturan ulusal yazılı basın, haber siteleri ve belediyelerin resmî internet sitelerinde “sokaktaki canlar”, “patili dostlar” ve “can dostlar” ifadelerinin sıklıkla sokak köpeklerinin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki bölümlerde bu ifadelerle ilgili tablolar oluşturulmuştur. Tablolarda ilgili haber başlıkları, bu haberlerin tarihleri ve köpek ismi yerine kullanılan isimler yer almıştır.

4.1. Ulusal Yazılı Basın ve Haber Sitelerinden Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın önceki bölümlerinde günümüz medyasının, bilgi aktarma, kamuoyu oluşturma, toplumu yönlendirme gibi işlevleri yerine getirdiği, insanların politik, ekonomik, sosyal ve diğer olaylarla ilgili bilgilere ulaşma ve bu bilgileri medyanın sunduğu şekilde benimseyip anlamlandırabildiğini belirtmiştik. Bu bilgiye dayalı olarak aşağıdaki tablo incelendiğinde, sokak köpeklerine herhangi bir müdahale istemeyen yetenekli azınlığın dilsel manipülasyon stratejisinin ana akım medyada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hayvanlarla ilgili haberlerde “sokaktaki canlar”, “patili dostlar” ve “can dostlar” ifadelerinin başlık yapılması tam da bunu göstermektedir. Bu anlamda ana akım medyanın köpeklerin

³⁶ Teun A. Van Dijk, *Racism and the Press*, Routledge, London and New York,1991, s. 51.

gerçek isimlerinin yerine bu isimleri kullanması, yaygınlaştırıcı bir işlevi yerine getirdiği sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 1. Ulusal Gazeteler ve Haber Siteleri

Gazete	Haber Başlığı	Tarih	Dilsel Manipülasyon
TRT Haber	Erzurum'da Patili Dostlar Güvende ³⁷	09.05.2024	Patili Dostlar
Sabah	Can Dostlar İçin 100 Noktaya Mama Bırakılıyor ³⁸	29.03.2020	Can Dostlar
Milliyet	Can Dostlar İçin Yeni Yatırım Geldi ³⁹	26.10.2023	Can Dostlar
Habertürk	Sokaktaki Canlar A Kalmıyor ⁴⁰	15.03.2022	Sokaktaki Canlar
Takvim	Sakarya Belediyesi Can Dostlarının Yanında ⁴¹	17.04.2023	Can Dostlar
Cumhuriyet	Can Dostlara Beş Yıldızlı Hizmet ⁴²	15.10.2021	Can Dostlar
Yeni Akit	Can Dostlara Modern Yeni Yuva ⁴³	27.03.2024	Can Dostlar

³⁷<https://www.sabah.com.tr/erzurum/2024/05/09/erzurumda-patili-dostlar-guvende> (evrimii erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

³⁸<https://www.trthaber.com/haber/guncel/can-dostlar-icin-100-noktaya-mama-birakiyorlar-471108.html> (evrimii erişim tarihi 27 Mart 2024)

³⁹<https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/can-dostlar-icin-yeni-yatirim-geldi-7025176> (evrimii erişim tarihi 27 Nisan 2024)

⁴⁰<https://www.haberturk.com/samsun-haberleri/95545648-sokaktaki-canlar-ac-kalmiyor> (evrimii erişim tarihi 27 Mart 2024)

⁴¹<https://www.takvim.com.tr/yasam/2023/04/17/sakarya-buyuksehir-belediyesi-can-dostlarinin-yaninda> (evrimii erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

⁴²<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/can-dostlara-bes-yildizli-hizmet-1876779> (evrimii erişim tarihi 27 Nisan 2024)

⁴³<https://www.yeniakit.com.tr/haber/can-dostlara-modern-yeni-yuva-1840453.html> (evrimii erişim tarihi 25 Nisan 2024)

Yeni Şafak	Gönüllüler Can Dostlar İçin Yasağı Deldi ⁴⁴	06.05.2021	Can Dostlar
Sözcü	İklim Değişikliği Patili Dostları da Vurdu ⁴⁵	20.11.2022	Patili Dostlar
Vatan	Başkan Kaya'nın 'Patili Dostları Sahiplenme' Çağrısı karşılık buldu ⁴⁶	14.05.2024	Patili Dostlar
Ntv Haber	Patili Dostların Mamalara Verdiği Tepkiler ⁴⁷	18.03.2021	Patili Dostlar

Tabloda yer alan başlıkları içerik bakımından incelediğimizde, “güvende”, “mama”, “yatırım”, “aç bırakmama”, “yuva” gibi hayvanların temel ihtiyaçlarından bahsedildiği gibi, sahiplendirme ve yasal haklarına da vurgu yapıldığı, hatta insanlar gibi küresel gelişmelerden etkilendiklerine de dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda haber başlıklarındaki bu tarz pekiştirici bilgilerin dilsel manipülasyona derinlik kazandırdığı söylenebilmektedir.

4.2. Belediyelerin İnternet Haber Sitelerinden Elde Edilen Bulgular

Aşağıdaki tabloyu incelediğimizde, belediyelerin haber/duyuru sayfaları da medya kuruluşlarına benzer bir şekilde, patili dostlar, sokaktaki canlar ya da can dostlar isimlerin köpek ve kedi yerine kullandığı anlaşılmakta ve medyanın yukarıda tespit edilen yaygınlaştırıcı işlevini gördüğü saptanabilmektedir.

⁴⁴<https://www.yenisafak.com/gundem/gonulluler-can-dostlar-icin-yasagi-deldi-3622032> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mart 2024)

⁴⁵<https://www.sozcu.com.tr/iklim-degisikligi-patili-dostlari-da-vurdu-wp7490009> (Çevrimiçi erişim tarihi 29 Nisan 2024)

⁴⁶<https://www.gazetevatan.com/yerel-haberler/trabzon/ortahisar/baskan-kayanin-patili-dost-sahiplenme-cagrisi-2145782> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mayıs 2024)

⁴⁷<https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/patili-dostlarin-mamalara-verdigi-tepkiler,CbEy3DQ3Q0uH1McYDn4FbA> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Nisan 2024)

Tablo 2. Belediye Haber Siteleri

Belediye	Duyuru	Tarih	Dilsel Manipülasyon
Ankara	Can dostlar İçin Büyükşehir ve Gönüllüler Elele ⁴⁸	14.06.2021	Can Dostlar
İzmir	İzmir Büyükşehir Belediyesi Can Dostlar İçin retiyor ⁴⁹	18.09.2023	Can Dostlar
Kocaeli	Sokaktaki Canlar A Kalmiyor ⁵⁰	25.010.2023	Sokaktaki Canlar
Bursa	Can Dostlara Yeni Yuva ⁵¹	15.03.2024	Can Dostlar
Mersin	Mersin’de Patili Dostlar Bu Şehirde Güvende ⁵²	30.01.2024	Patili Dostlar
Ordu	Büyükşehir Patili Dostları Yalnız Bırakmadı ⁵³	Tarih yok	Patili Dostlar
Kahraman maraş	Sokaktaki Canlar Unutulmadı ⁵⁴	23.01.2021	Sokaktaki Canlar
Düzce	Sokaktaki Canlar Tedavi Ediliyor ⁵⁵	16.08.2022	Sokaktaki Canlar

⁴⁸<https://www.ankara.bel.tr/haberler/can-dostlar-icin-buyuksehir-ve-gonulluler-el-ele-14563> (evrimii erişim tarihi 27 Mart 2024)

⁴⁹<https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-buyuksehir-belediyesi-can-dostlar-icin-uretiyor/49117/156> (evrimii erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

⁵⁰ <https://www.kocaeli.bel.tr/haber/sokaktaki-canlar-ac-kalmiyor-40484.html> (evrimii erişim tarihi 20 Nisan 2024)

⁵¹<https://www.bursa.bel.tr/haber/can-dostlara-modern-yeni-yuva-34114> (evrimii erişim tarihi 27 Mart 2024)

⁵²<https://www.mersin.bel.tr/haber/mersinde-patili-dostlar-buyuksehirle-guvende-1706597777> (evrimii erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

⁵³<https://ordu.bel.tr/Haber/44063/buyuksehir-patili-dostlari-yalniz-birakmadi> (evrimii erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

⁵⁴<https://kahramanmaras.bel.tr/haber/2021/01/23/sokaktaki-canlar-unutulmadi> (evrimii erişim tarihi 25 Nisan 2024)

⁵⁵<https://duzce.bel.tr/10412-sokaktaki-canlar-tedavi-ediliyor> (evrimii erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

Manisa	Büyükşehir Patili Dostların Yanında ⁵⁶	11.11.2022	Patili Dostlar
Yalova	Yalova Belediyesi Can Dostlar İçin Çalışıyor ⁵⁷	Tarih Yok	Can Dostlar
Kırklareli	Sokaktaki Canlar İçin 112 Acil Müdahale Ekibi ⁵⁸	Tarih yok	Sokaktaki Canlar
Gaziantep	Can Dostlari İçin Hatay Mustafa-Kemal Üniversitesi İle İş Birliği ⁵⁹	03.03.2021	Can dostlar

Tablodaki başlıkları yine içerik bakımından incelediğimizde belediyelerin asli görevleri arasında bulunan yakalama, kısırlaştırma, aşılama ve sokak köpeklerinin verebileceği zararlar ile yükümlülüklerinden bahsedilmediği anlaşılmaktadır. “Patili dostlar”, “sokaktaki canlar”, “can dostlar” başlıklarının kullanıldığı haberlerden de bunun beklenmesi olanaklı değildir. Dolayısıyla başlık içeriklerinde, “unutulmadı”, “yalnız bırakılmadı”, “iş birliği yapıldı”, “üretildi” “tedavi edildi” “güvende” gibi köpeklerin önemsendiğine ve yaşatıldığına dair pekiştirici bilgiler verilecektir.

Sonuç

Bir doküman analizi olan bu çalışmada, sokak köpeklerine yönelik -sahiplendirme dışında- herhangi bir müdahale istemeyen ve hayvan hakları söylemi etrafında birleşen yetenekli azınlığın bu uğurda kullandığı stratejiler hakkında farkındalık yaratmaya ve bu stratejilerin etkilerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Alanyazınına hayvandışılaştırma kavramını

⁵⁶https://www.manisa.bel.tr/Haberler/35925_buyuksehir-patili-dostlarin-yaninda.aspx (Çevrimiçi erişim tarihi 5 Nisan 2024)

⁵⁷<https://www.yalova.bel.tr/haberler/yalova-belediyesi-can-dostlar-icin-calisiyor> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

⁵⁸<http://www.kirklareli.gov.tr/sokaktaki-canlar-icin-112-acil-mudahale-ekipleri-olusturuldu> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

⁵⁹<https://www.gaziantep.bel.tr/tr/haberler/can-dostlari-icin-hatay-mustafa-kemal-universitesi-ile-is-birligi> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Nisan 2024)

ekleyerek sağlanmaya çalışılan bu katkı ile sokak köpekleri sorunun c z ms zl k boyutlarının daha görünür kılınacağı düşünülmüştür. Bu amaç doğrultusunda ilgili literatür tarafından henüz gün yüzüne çıkarılmamış olan dilsel manipülasyon aracılığıyla hayvandışılaştırma stratejisi ele alınarak derinlemesine analiz edilmiştir. Dilin bilinçli bir şekilde aldatıcı kullanımı ile ilgili olan dilsel manipülasyonun örneğini, “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimleri oluşturmuştur. Esasen Türk toplumunun köpeklere sevgisinin ve bağlılığının bir ifadesi olan bu isimler, yetenekli azınlık ve onların etkiyebildiği geniş kitleler tarafından hayvanların gerçek isimlerinin yerine kullanıldığı gözlenmiştir. Dile dayalı olan bu bilinçli tercih, tam da hayvandışılaştırma olarak kavramsallaştırdığımız stratejiyi ifade etmektedir. İnsandışılaştırma (*dehumanisation*) kavramından esinlenerek geliştirilen bu kavram, sokak köpeklerini hayvana özgü olmayan niteliklerle tanımlamak veya onları hayvan olmaktan çıkararak, insanlarla eşit kılmak anlamına gelmektedir.

Bu stratejinin etkileri, toplumun genelinde g zlenebilse de bu çalışma örnekleme grubunu ulusal medya ve belediyelerin internet siteleriyle sınırlı tutmuştur. Söz konusu dilsel manipülasyonun bu iki yapıya -medya ve belediyelere- etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın kuramsal bölümünde, araştırmanın konu ve amacına bağlı olarak, hayvan insan ayırımının kolaylıkla ortadan kaldırılmasına zemin hazırlayan sosyokültürel bağlam sunulmuştur. Bu bağlamın postmodernizmin bilgiyi ele alışı, ikilik dışı anlayışı ve tüketime dayalı gösteriş kültürü olduğu ortaya konmuştur. Bu minvalde, rasyonel yollarla elde edilen bilgiye giden bir ilerlemeyi şart koşan modernizmin aksine, postmodernizmin öznel olanı ve yorumu kutsadığı gösterilmiştir. Postmodernizmin oğulculuk anlayışının, tek bir doğru veya tek bir bakış açısının egemenliği yerine, farklı bakış açılarını ve deneyimleri değerli ve eşit olarak kabul ettiğinin altı çizilmiştir. Son olarak, postmodern toplumlarda kimliğin, giderek artan bir şekilde gösteriş ve tüketim üzerinden inşa edildiği gösterilmiştir. Böylelikle insan-hayvan ikiliği tartışmalarının, postmodernizmin doğa-kültür, kadın-erkek gibi diğer ikilik dışı arayışlarının bir uzantısı ya da başka bir cephesi olduğu tespit edilmiş, bu cephede hayvan sever kimliği ile hayvan sever olmadan da prim yapılabildiği ya da mevzi kazanılabildiği saptanmıştır.

Çalışmanın ampirik bölümünde hayvandıılaştırma stratejisinin ulusal basın ve belediyelere etkisi incelenmiştir. Zira bir yandan medya, bilgi aktarma, kamuoyu oluşturma ve toplumu yönlendirme gibi pek çok işlevi yerine getirirken, aynı zamanda onu tüketen insanların, politik, ekonomik, sosyal ve diğer olaylarla ilgili bilgilerini de inşa etmektedir. Öte yandan, belediyeler de resmi internet sitelerinde haber/bilgi paylaştıkları gibi, devleti temsil eden kuruluşlar olarak, bu haber ve bilgilerdeki içerikleri meşrulaştırma işlevine sahiptirler.

Bu minvalde araştırmanın konusuna göre seçilen ve sınırlanan dokümanlar, sokak hayvanlarını konu edinen ve ağırlıklı olarak ulusal olmak üzere, 2020-2024 yılları arasında yayınlanan toplam 11 gazete ve 12 belediye resmi internet haber/duyuru sitesinden elde edilmiştir. Bu veriler, yalnızca haber metninin ana temasını ifade eden, önemli metinsel ve bilişsel işlevlere sahip haber başlıklarından toplanmıştır.

Elde edilen sonuçlar, yetenekli azınlığın dilsel manipülasyon yoluyla hayvandıılaştırma stratejisini rahatlıkla kullandığını ve bu stratejinin gerek medyanın gerekse belediyelerin üzerinde etkileri olduğunu göstermiştir. Zira incelenen haber başlıkları hem medyanın hem de belediyelerin güçlü bir şekilde hayvanların gerçek isimlerinin yerine “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini kullanma eğilimde olduklarını göstermiştir.

Bu bağlamda gerek gazetelerin gerekse belediyelerin haber sitelerinde kullandıkları başlıklar, aynı zamanda metinsel ve bilişsel işlevlere sahip olmaları nedeniyle, okuyucunun haber metnini anlamlandırmak için gereksinim duyduğu bilgileri en başta manipüle ettikleri ve haberi nasıl okuyup anlaması gerektiğini önceden belirledikleri sonucu çıkmıştır. Bu durum haberi okumayan, tesadüfen gören ya da sadece göz atan okuyucular için de geçerlidir. Diğer taraftan, özellikle kitle iletişim araçlarının kamuoyunu etkilemek ve davranışlarını yönlendirmek amaçlı kullanıldığı bilgisiyle birlikte düşündüğümüzde, medya kuruluşlarının “patili dostlar” “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini yaygın hale getirdikleri ve kitlelerin bilinçlerine yerleştirdikleri kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Benzer bir sonuç belediyeler için de elde edilmiştir. Ancak devlete bağlı kuruluşlar olarak bilinen belediyeler, daha ziyade bu isimlerin

kullanılmasını meşrulaştırma işlevini yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Zira devletin kullandığı gücü, genel gücü kavramından ayıran Şey, onun meşru olmasıdır. Tüm bu söylenenler, belediyelerin “patili dostlar” “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini kullanmaları, yetenekli azınlığın baskısı altında kaldıklarına da işaret etmektedir. Örneğin özellikle büyük Şehirlerde insanların sokak köpeklerinden yana güvende olmadıkları gerçeği ortada dururken ve bu konuda belediyelerin de yükümlülükleri bulunurken, Mersin Büyükşehir Belediyesinin “Patili Dostlar bu Şehirde güvende” başlığını kullanması, hayvandışılaştırma baskısının bir etkisi olduğunu açıkça göstermektedir.

Sonuc olarak medya, “patili dostlar” “sokaktaki canlar” ve “can dostlar” isimlerini yaygınlaştırma ya da halka benimsetme işlevini görürken, belediyelerin buna ek olarak bu isimlerin kullanmasını meşrulaştırma işlevini yerine getirdiği söylenebilmektedir. Ne var ki sokak köpeklerini “patili dostlar”, “sokaktaki canlar” ya da “can dostlar” ifadeleri üzerinden hayvandışılaştırma stratejisi ile amaçlananlar, hayvanlara bu isimleri takan çevrelerin durumlarını düzeltmenin dışında hiçbir kamu yararı taşımamaktadır. Aksine hayvanların hayvan olarak yaşadıkları ve yaşattıkları problemleri denetim dışı bırakan bu isimler, aynı zamanda hayvanların hayvan olma haklarını da elinden almaktadır. Bu da yetenekli azınlığın hayvan sever kimliğinin ne derece sahici olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla sokak köpekleri sorununu, köpekleri hayvandışılaştırarak zmeye çalışan yetenekli azınlığa karşı daha kararlı ve etkin bir Şekilde mücadele etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AKAY, Ali, *Postmodernizmin ABC’si*, Say Yayınevi, Ankara 2013.

AKKOYUNLU Abdullah, “Mahalli İdarelerin Sokak Köpeklerinin Vereceği Zararlar İle İlgili Yükümlülükleri ve Bu Yükümlülüklerin Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler Bakımından Değerlendirilmesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 46, 2022, s. 3-63.

AKILLI, Hüsniye; “Belediyelerin Sokak Hayvanlarına Yönelik Görev ve Sorumluluklarının Değerlendirilmesi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 27, S. 3, Temmuz 2018, s. 95-118.

AYDOĞDU, Murat ve MERAL, Oğuzhan: “Sahipsiz Köpeklerin Popülasyonunun Kontrol Altına Alınması ve Buna İlişkin Hukuki Altyapının Oluşturulması”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C. 21, Özel Sayı, Yıl: 2019, s. 2129-2159.

BALLA, Ballit, *Die Postmoderne und die Soziologie*. 2024

BATESON, Gregory, *Steps to An Ecology Of Mind: Collected Essays, In Anthropology, Psychology, Evolution and Epistemology*, CA: Chandler, San Francisco, 1972.

BERNAYS, Edward, *Propaganda*, Pegasus, İstanbul 2023.

De SAUSSURE, Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, Multilingual, İstanbul 1998.

FINCK, Frank Nikolaus, *Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft*, Kessinger Publishing, Montana 1972.

HASLAM, Nick, “Dehumanization: An Integrative Review”, *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 2006, s. 252-264.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/can-dostlara-bes-yildizli-hizmet-1876779> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Nisan 2024)

<https://www.haberturk.com/samsun-haberleri/95545648-sokaktaki-canlar-ac-kalmiyor> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mart 2024)

Milliyet, ”Can Dostlar İçin Yeni Yatırım Geldi”, 26 Kasım 2023, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/can-dostlar-icin-yeni-yatirim-geldi-7025176> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Nisan 2024)

NTV, “Patili Dostların Mamalara Verdiği Tepkiler”, 18 Mart 2021, <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/patili-dostlarin-mamalara-verdigi-tepkiler,CbEy3DQ3Q0uH1McYDn4FbA> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Nisan 2024)

Sabah, “Can Dostlar İçin 100 Noktaya Mama Bırakılıyor”, 09 Mayıs 2024, <https://www.sabah.com.tr/erzurum/2024/05/09/erzurumda-patili-dostlar-guvende> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

<https://www.sozcu.com.tr/iklim-degisikligi-patili-dostlari-davurdu-wp7490009> ( evrimi i erişim tarihi 29 Nisan 2024)

<https://www.takvim.com.tr/yasam/2023/04/17/sakarya-buyuksehir-belediyesi-can-dostlarinin-yaninda> ( evrimi i erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

<https://www.ankara.bel.tr/haberler/can-dostlar-icin-buyuksehir-ve-gonulluler-el-ele-14563> ( evrimi i erişim tarihi 27 Mart 2024)

<https://www.bursa.bel.tr/haber/can-dostlara-modern-yeni-yuva-34114> ( evrimi i erişim tarihi 27 Mart 2024)

<https://www.mersin.bel.tr/haber/mersinde-patili-dostlar-buyuksehirle-guvende-1706597777> ( evrimi i erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

<https://duzce.bel.tr/10412-sokaktaki-canlar-tedavi-ediliyor> 16.08.2022 ( evrimi i erişim tarihi 5 Mayıs 2024)

<https://www.gaziantep.bel.tr/tr/haberler/can-dostlari-icin-hatay-mustafa-kemal-universitesi-ile-is-birligi> ( evrimi i erişim tarihi 20 Nisan 2024)

<https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-buyuksehir-belediyesi-can-dostlar-icin-uretiyor/49117/156> ( evrimi i erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

<https://kahramanmaras.bel.tr/haber/2021/01/23/sokaktaki-canlar-unutulmadi> ( evrimi i erişim tarihi 25 Nisan 2024)

<http://www.kirklareli.gov.tr/sokaktaki-canlar-icin-112-acil-mudahale-ekipleri-olusturuldu> ( evrimi i erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

<https://www.kocaeli.bel.tr/haber/sokaktaki-canlar-ac-kalmiyor-40484.html> ( evrimi i erişim tarihi 20 Nisan 2024)

https://www.manisa.bel.tr/Haberler/35925_buyuksehir-patili-dostlarin-yaninda.aspx ( evrimi i erişim tarihi 5 Nisan 2024)

<https://ordu.bel.tr/Haber/44063/buyuksehir-patili-dostlari-yalniz-birakmadi> ( evrimi i erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

<https://www.yalova.bel.tr/haberler/yalova-belediyesi-can-dostlar-icin-calisiyor> ( evrimi i erişim tarihi 20 Mayıs 2024)

<https://www.tierschutzpartei.de/jenseits-des-kapitalismus/> ( evrimi i erişim tarihi 25 Nisan 2024)

<https://www.trthaber.com/haber/guncel/can-dostlar-icin-100-noktaya-mama-birakiyorlar-471108.html> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mart 2024)

<https://www.gazetevatan.com/yerel-haberler/trabzon/ortahisar/baskan-kayanin-patili-dost-sahiplenme-cagris-2145782> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mayıs 2024)

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/can-dostlara-modern-yeni-yuva-1840453.html> (Çevrimiçi erişim tarihi 25 Nisan 2024)

<https://www.yenisafak.com/gundem/gonulluler-can-dostlar-icin-yasagi-deldi-3622032> (Çevrimiçi erişim tarihi 27 Mart 2024)

KEUPP, Heiner, “Postmoderne Welt des Fröhlichen Durcheinanders?”, *Psychologie Heute* (6),1993, s. 50-57.

KIRAL, Bilgen. “Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2020, s. 170-189.

KOSTEKAVA, Maria, “Modern oder Postmodern? Traditionalismus, Avantgarde oder Postavantgarde?”, *Muzikologija* 10.2298, 2006, s. 179-206.

LE BONE, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, Karbon Kitaplar, İstanbul 2020.

POLAT, Hıdır, “Geleneksel Medya Temsil Sorunu: Alternatif bir Mecra Olarak Yeni Medya”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 38/38, 2018, s.45-60.

SAKIN, Bertuğ ve BÜYÜKBİRER, Sümeyye, “Manipülatif Dil Üzerine Eleştirel Söylem Analizi”, *Anasay* (16), 2021, s.81-99.

STRAUSS, Anselm ve CORBIN, Juliet, *Basics Of Qualitative Research*, Newbury Park, Sage 1990.

TANDOĞAN, Okşan, “Kentleşme Bağlamında Sokak Hayvanlarının Değişen Statüsü”, *Kent Akademisi*, 15(4), 2022, s. 1884-1905.

VAN DIJK, Teun A, *Racism and The Press*, Routledge, London and New York 1991.

VEBLEN, Thorstein, (çev. İnci User), *Aylak Sınıf*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul 1995.

VON HUMBOLDT, Wilhelm, *Schriften zur Sprachphilosophie*,
Bd. III, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1963.

WEBER, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie III*,
J.C.B. Mohr, Tübingen, 1988

WELSCH, Wolfgang, *Unsere Postmoderne Moderne*, Akademie-
Verlag, Berlin 2008.

YURTTAŞ, Süleyman, "Toplumsal Kimlik Okuryazarlığı", *Bolu
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19/3,
Ekim 2019, s. 825-842.

Extended Abstract

The results of the theoretical part of this study, which is a document analysis, reveal that the sociocultural context that paves the way for the easy elimination of the animal-human distinction is postmodernism's handling of information, non-dualism understanding and consumption-based culture of ostentation and that human-animal duality discussions are an extension of other non-dualistic pursuits or another. It was determined that it has a front. We have determined that Turkey, where Western countries quietly solved the problem of stray animals before reaching the postmodern days, fell into disrepute at the time by being late due to negligence. The culture of ostentation, which is increasingly built on consumption today, has made the love of animals consumption-centered in the masses, and being an animal lover has become a status instead of animals. This situation makes Turkey's job harder and easier for the talented minority who want to benefit from the love of dogs.

The results of the empirical part of the study showed exactly this. It has been determined that the talented minority, who do not accept any intervention other than adopting stray dogs and who directs the animal love movement with various methods and unite around the animal rights discourse, can easily resort to the strategy of using manipulative language through the concepts of "paw friends", "lives on the street" and "dear friends" has been made. It has been determined that this strategy, expressed with the conceptualization of deanimalization, dramatically affects both the media and the municipality. It has been determined that the news headlines examined tend to use the concepts of "pawed friends", "lives on the street" and "dear friends", which are an expression of the

Turkish society's love and devotion to dogs, instead of the actual names of the animals. In this context, while the media functions to disseminate these expressions or make them adopt them to the public, it has been determined that municipalities also fulfill the legitimization function.

However, the strategy of de-animalizing stray dogs using the expressions "paw friends", "street dogs" or "dear friends" has no public benefit other than improving the situation of the circles that call them these names. On the contrary, these words, which leave the problems that animals experience and cause animals out of control, also take away the rights of animals to be animals. This reveals the "animal love" of the talented minority.

On the other hand, when we remember that people access information about political, economic, social and other events and adopt and interpret this information as presented by the media, it should be seriously considered that people will be prevented from developing a realistic perspective about a stray dog. Therefore, instead of idealizing animals or seeing them as supernatural, looking at them from a realistic perspective and accepting them as animals is essential for solving the problem of stray dogs. For this reason, a more determined fight must be made against the talented minority who deprive stray animals of their most fundamental right to be an animal.

GÜNÜMÜZ TOPLUMUNDA SOSYAL MESELELER VE KÖROĞLU'NA ŞİKÂYET ŞİİRLERİ

*SOCIAL ISSUES IN TODAY'S SOCIETY AND COMPLAINT
POEMS TO KÖROĞLU*

Dr. Doğan KAYA*

Özet

Bu çalışma, Türk kahramanlık halk hikâyelerinin tanınmış bir figürü olan Köroğlu'na yöneltilen şikâyet şiirlerini incelemektedir. Köroğlu, zenginlere ve zalimlere karşı direnişi ve ezilenlere desteği ile bilinir. Köroğlu'nun hikâyeleri, Türk dünyasında çeşitli dillerde geniş bir coğrafyada anlatılarak onun geniş kitlelere hitap ettiğini ve kalıcı bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Yoğun araştırmalara rağmen, Köroğlu'nun kimliği belirsizliğini korumaktadır; bazı akademisyenler onu bir Yeniçeri, bazıları ise bir halk kahramanı olarak kabul etmektedir. Yaklaşık 200 farklı versiyonda anlatılan efsanesi, onun Türk hayal gücü tarafından yaratılmış kurgusal bir karakter olduğunu öne sürmektedir. Bu çalışma, çeşitli âşıklar tarafından Köroğlu'na yazılmış 37 şikâyet şiirine odaklanmaktadır. En fazla şiir yazan âşıklar Mustafa Aydın ve Temel'dir. Şiirlerdeki şikâyetler, ahlâk, değişim-moda, geçim/dert/sıkıntı, bozuk düzen, hayatın zorlukları, dış güçler-millî meseleler, yiğitlik, teknoloji-üretim, sanat-müzik, tabiat ve Köroğlu'na duyulan özlem gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu şikâyetler, âşıklık geleneğinin halkın duygularını, beklentilerini ve eleştirilerini ifade etmedeki rolünü vurgulayarak, Köroğlu'nun halk şiirindeki etkisini pekiştirmektedir. Şikâyetlerin çeşitliliği ve derinliği, Köroğlu'nun halkın gönlündeki önemli yerini ve onun aracılığıyla dile getirilen eleştirilerin geniş toplumsal kesimlere hitap ettiğini göstermektedir. Bu çalışma, âşık şiirinin toplumsal meseleleri nasıl yansıttığını ve kolektif bilinç üzerindeki etkisini

Makale Geliş Tarihi: 06.02.2024. Makale Kabul Tarihi: 21.05.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: KAYA, Doğan, "Günümüz Toplumunda Sosyal Meseleler ve Köroğlu'na Şikâyet Şiirleri", *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S. 1, Haziran 2024, s. 103-136.

* Emekli Öğretim Üyesi. E-posta: drdogankaya@gmail.com ORCID: 0000-0001-5725-0332.

anlamamıza katkı sağlamaktadır. Seçilen şiirler, Köroğlu'nun adalet ve erdem sembolü olarak günümüzdeki devam eden önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Köroğlu, âşık, âşık tarzı şiir geleneği, şikâyet şiiri.

Abstract

This study examines complaint poems directed to Köroğlu, a celebrated figure in Turkish heroic folk tales known for his support of the oppressed and opposition to the wealthy and tyrannical. Köroğlu's tales, widely recounted across the Turkic world in various languages, reflect his broad appeal and enduring relevance. Despite extensive research, Köroğlu's identity remains ambiguous, with some scholars considering him a Janissary and others a folk hero. His legend, spanning around 200 versions, suggests he is a fictional character created by Turkish imagination. This study focuses on 37 complaint poems addressed to Köroğlu by various minstrels, including the most prolific poets Mustafa Aydın and Temelî. The poems cover a wide range of themes, such as morality, change-fashion, livelihood-trouble-distress, corruption, life, external forces-national issues, heroism, technology-production, art-music, nature, and longing-desire for Köroğlu. These complaints highlight the role of the minstrel tradition in expressing public emotions, expectations, and criticisms, reinforcing Köroğlu's influence in folk poetry. The diversity and depth of the complaints underscore Köroğlu's significant place in people's hearts and his role in addressing contemporary societal issues. This study enhances our understanding of how minstrel poetry reflects societal concerns and its impact on collective consciousness. Selected poems illustrate Köroğlu's continued relevance as a symbol of justice and virtue.

Keywords: Köroğlu, âşık (minstrel), âşık-style poetry, complaint poems.

Giriş

Kahramanlık temalı Türk halk hikâyelerinin önde gelen ismi Köroğlu, halk hikâyesi veya destan anlatma geleneğinde çoğu zaman alp olarak karşımıza çıkar. Onun yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasında halkın okuduğu veya dinlediği Köroğlu destanında

kendisini bulmasının, kahramanlık ve coşkunun ön planda yer almasının, Köroğlu'nun, zenginlere ve zalimlere karşı acımasız olmasının, fakire ve zavallıya daima hamilik yapmasının büyük bir payı vardır.

Köroğlu'nun yaygınlığı Türklük coğrafyası içerisinde, geniş bir alanı kaplar. Bugüne kadar tespit edilmiş ve yayınlanmış 153 adet Köroğlu kolu; yüzyıllar boyu Azerbaycan, Balkanlar, Başkurdistan, Irak, İran, Kafkasya, Karakalpakistan, Kazakistan, Kırgızistan, Mısır, Özbekistan, Suriye, Tataristan, Türkiye, Türkmenistan ve Uygur Özerk Cumhuriyetinde hâlen anlatılmaktadır. Böylesine geniş coğrafyaya yayılmış olan Köroğlu'nun, Türkçenin yanı sıra Abazaca, Afganca, Arapça, Ermenice, Gürcüce, Kürtçe ve Tacikçe olarak da anlatıldığı görülmektedir.¹

Köroğlu'nun hangi yüzyılda ve nerede yaşadığı konusu açıklığa kavuşmuş değildir. Fuat Köprülü ve Cahit Öztelli, Köroğlu'nun yeniçeri olduğunu düşünmektedir.² Köroğlu anlatısının teşekkül zamanı hakkında Köprülü, XVI. yüzyıla işaret ederken Fuzuli Bayat anlatının proto-Türk dönemden başlayarak öncelikle destan sonra halk hikâyesi biçimine dönüştüğünden bahsetmektedir.³

Köroğlu hakkında pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen kimliğine dair meseleler hâlâ halledilmiş değildir. Bir destan kahramanı olup olmadığı, gerçekten yaşayıp yaşamadığı, bir Celâlî mi yeniçeri mi olduğu, tarihî bir şahsiyet mi yalnızca âşık mı olduğu meseleleri halledilmesi gereken konular olarak karşımızda durmaktadır. Boratav, Köroğlu'nu; “İster yaşamış bir bahadır, ister efsanevî bir şahsiyet olsun, milletin zaman ve mekân içinde bütün meziyet ve kusurlarını özünde toplayan bir kahraman” olarak niteler.⁴ Evliya Çelebiden ve Âşık Ömer'in şairnamesinden çıkarımla ve bugüne kadar yazılı ve sözlü olarak ulaşan

¹ Taha Tuna Kaya, “Köroğlu'nun Yaşadığı Coğrafya ve Türk Coğrafyasında Köroğlu Anlatıcıları”, *VI. Uluslararası Köroğlu Sempozyumu*, Bolu 2016.

² Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1986; Cahit Öztelli, *Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*, İstanbul 1984.

³ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1986; Fuzuli Bayat, *Köroğlu: Şamandan Âşık, Aiptan Erene*, Ankara 2003.

⁴ Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, İstanbul 1984, s. 12.

şiiirlerinden anlaşıldığı üzere Köroğlu mahlasıyla şiir söyleyen bir âşık olduğu muhakkaktır ve bu şair sazı da ustalikle çalmaktadır.⁵

Mevcut kollardaki zaman ve anlatım farklılığı, şiirlerin çeşitliliği göz önünde tutulduğunda, onun muhayyel bir kişi olduğu ön plana çıkmaktadır. Türk muhayyilesinin ortaya koyduğu bir halk kahramanı olan Köroğlu'nun kimliği, yaşadığı coğrafya ve zamanla ilgili olarak elde müşahhas bilgi ve belgelerin olmaması meseleyi girift hale getirmektedir. Meselenin karmaşık hale gelmesinin sebebi; tespit edilemeyen bir coğrafyada ve tespit edilemeyen bir tarihte yaşamış yiğit / mert / Köroğlu'nun bütün Türk milleti tarafından sahiplenilmesi neticesi eşmetinler vücuda getirilmesi ve muhtelif zamanlarda yaşamış Köroğlu lakaplı kişilerin varlığıdır.

Köroğlu destanı, her biri müstakil anlatım özelliği taşıyan pek çok *kollardan* oluşur. Bugünkü tespitlerimize göre Köroğlu'nun 200 kadar (bir rivayete göre 777) kolu vardır. Azerbaycan, Anadolu ve Türkmenistan Köroğlu'nun en fazla anlatıldığı coğrafyalardır. Bu bölgelerde anlatılan metinlerin büyük çoğunluğu derlenmiş; makale ve kitap şeklinde yayımlanmıştır. Köroğlu'nun Türkiye'de 70'ten fazla kolu bilinmektedir.⁶

Köroğlu, ihtiva ettiği yiğitlik, vefa, sadakat, dürüstlük, merhamet ve yardımlaşma gibi yüce fikirler itibariyle toplum üzerinde iz bırakan idealize edilmiş bir tiptir. Bundan dolayıdır ki hakkında anlatılan destan ve hikâyelerle anıt eser olma özelliği kazanmıştır. Yüzyıllar boyu nesiller üzerinde bıraktığı etki, günümüz insanların gönlünde ve beyninde sürmektedir.

Halk edebiyatının önemli temsilcileri olan âşıklar, toplumda var olan değişim ve çarpıklıkları ideal tip olarak gördüğü insanlara aktarma gereği duymuştur. Bunların içinde dinî lider olarak kabul ettiği Hz. Ali, Battal Gazi'ye padişahlardan Alpaslan, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman'a, büyük lider Mustafa Kemâl Atatürk'e söyledikleri / yazdıkları şiirlerle şikâyetlerini ve arzularını dile getirmişlerdir. Türk

⁵ Saim Sakaoğlu, "Türk Saz Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, 1989.

⁶ Taha Tuna Kaya, "Anadolu'da Köroğlu Kolları", *Türk Dünyasında Destan ve Köroğlu Sempozyumu*, Erzurum 2021.

destan ve halk hikâyesi kahramanı Köroğlu da âşıkların herhangi bir konuda şikâyet edeceklerini zaman kapasını çaldığı şahsiyetlerden biri olmuştur.

Bu çalışmada âşıklar tarafından söylenmiş, Köroğlu'na şikâyet özelliği taşıyan şiirler derlenmiş ve muhtevaları bakımından değerlendirilmiştir. Sözü edilen şiirlerdeki şikâyetler tespit ve tayin edilmeye çalışılmıştır. Literatür taraması neticesinde konu ile ilgili olarak tespit edilen toplam 37 şiir bulunmaktadır. Söz konusu şiirler şu âşıklar tarafından söylenmiştir:

1. Abdurrahim Karakoç,
2. İsmail Aladağlı,
3. Aliyâr,
4. Behramî,
5. Bilâl Ladikarlı,
6. Çınarcan,
7. Çıracak Mehmet,
8. Demiroğlu,
9. Devaî,
10. Cemal Divanî,
11. Eyyubî,
12. Halil Topçu,
13. Gayretî,
14. İhlasî,
15. İzzet Daşdan,
16. Kamber Nar,
17. Karakaş,
18. Kul Nuri,
19. Leşgerî,
20. Mehmet Oktay,
21. Mehmet Şengül,
22. Sadık Miskinî,

23. Mustafa Aydın (1),
24. Mustafa Aydın (2),
25. Mürsel Sinan,
26. Necati Ocakçı,
27. Obalı,
28. Pir Fanî,
29. Seyyatî,
30. Sinemî,
31. Sümmanioğlu,
32. Temelî (1),
33. Temelî (2),
34. Temel Tûrabî,
35. Tuncay Zavotçu,
36. Ozan Yılmaz.
37. Sentezî

Şiir sayısının fazla olması sebebiyle, bu çalışmada bütün şiirlerin metni yayımlanmamış, birkaç şiir metnine yer verilmiştir. Söz konusu şiirler çalışmanın sonunda bulunmaktadır.

Âşıkların Koroğlu'na duyurmaya çalıştığı şikâyetler, çeşitlilik göstermektedir ve bu şikâyetlere ilişkin konular 11 farklı grupta toplanabilir.

1. Ahlâk,
2. Değişim-Moda,
3. Geçim- Dert-Sıkıntı,
4. Bozuk düzen,
5. Hayat
6. Dış güçler-Millî meseleler,
7. Yiğitlik,
8. Teknoloji-üretim,

9. Sanat-Müzik,

10. Tabiat,

11. Köroğlu'na duyulan özlem ve arzular.

Konularla ilgili şikâyetler, yukarıda sıralanan 11 farklı konu başlığında toplanmıştır. Buna göre konulara göre âşıkların şikâyetleri şöyledir:

1. Ahlak

Asrın bezirgânları hile satmakta. (Şiir no 1)

Şişkin cüzdân, bin belâyı karşılıyor. (1)

İhanetin ardı arkası yoktur. (2)

Bütün seneler yolsuzlukla geçmektedir. (3)

Nereye bakarsam, kara görünür. (3)

Koç Köroğlu, malı gizli depolarda tutanı / ölçüye tartıya hile katanı / beşe alıp yirmi beşe satanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, haram kazanç ile yiyip doyanı / kötü nefis kör şeytana uyanı / insan dolandıran banka soyanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, kibirlenip yükseklerden uçanı / mutlu yuvasına zehir saçanı / dört çocukla başkasına kaçanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, menfaati için cana kıyanı / kutsal değerleri hiç sayanı / anneyi babayı yurda koyanı / görse bize ne derdi? (4)

Üfürükçü, göbeğe muska yazar. (5)

Hilebazılar, köşe oldu. (5)

Bu zamanda fitnelik var hile var. (6)

Yeni ev alırsın, sıvak dökülür. (7)

Sözünde duran kişi sayamam. (7)

Boyanıp süslenen kıza meyil var. (7)

Nesilde merhamet duygu kalmadı. (9)

Anaya babaya saygı kalmadı. (9)

Kömür verdik fakirden oy devşirdik. (10)

Gençler, öğüt verenlere saldırır. (11)

Edep, hayâ, iffet kalmadı. (12)

Doğru mizanı bozduk. (12)

Mazlumun hakkını yiyen yiyene. (12)

Ana yoldan çıkmış, kızı n'eylesin? (12)

(12) Baba azmış hovardalık peşindedir / ne evde ne eşinde gözü var.

Siyaset yandaşı tuttu. (14)

Küçükten büyüğe saygı kalmadı. (16)

Yüzde utanma arlanma kalmadı. (16)

Hiç kimse verdiği sözde durmuyor. (16)

Ahlak çok bozuldu zamane azdı. (16)

Toplumda, bencillik aldı yürüdü. (16)

Yetim hakkı yendi. (17)

Dosta yarene hiç güven kalmadı. (19)

Devlet kasasından ha bire çaldık. (22)

Dalavere arttı insan değişti. (22)

Sadarette, dayısız iş yürümez. (22)

Kaymağında balında sahtekârlık var. (22)

Çalışan aç gezer, çalanlar toktur. (22)

Ahlak dibe vurmuş, imaret yoktur. (22)

Kalpler katılaştı, vicdan değişti. (22)

Edep, erkân, ahlak toz oldu. (25)

Ahlaksızlık bağrımıza ok oldu. (25)

Harama, günaha nazar kılındı. (27)

Vicdan ırmağında yunan kalmadı. (27)

Büyükte sevgi küçükte saygı yoktur. (32)

Soygunun reklamı yapılır, kötü övülür. (32)

Büyük sözü dinleyen kalmadı. (33)

Kadir kıymet bilmeyen pek çoğaldı. (33)

Asrın bezirgânları hile tartar. (36)

- Doğru yazı eğrinin üstünde / etiket rumuzla düz icat ettik.
Kart kumarbazlara koz icat ettik. (37)
Bütün hayvanlardan özür dilerim / cümle kötülüğü biz icat ettik.
(37)

2. Değişim-Moda

- Arpa bulunmuyor, saman değişti. (1)
Hanları uçurdular, kervan geçmiyor. (1)
Banka kurup kanları biriktirdik. (1)
Dertler yenilendi, derman değişti. (1)
Boynuzlar gürz oldu, kalkan değişti. (1)
Şimdi devir başka zaman değişti. (1)
İnsanlar değişti nesil bozuldu. (3)
Çöllerin maralı porsuk olmuş. (5)
Ormanların kıralı tilki olmuş. (5)
Yazımız kışa dönmüştür. (5)
Çamlıbel'in yerinde yeller esmektedir. (7)
Kına bitti artık oje sürülür. (7)
Pencere plastik kavak kalmadı. (7)
Moda diye gençler dövme bastırır. (7)
Kimi göbeğine halka astırır. (7)
Nesilde top sakal, saç örük, şekil o biçim. (9)
Kızlarda göbek açık, kot pantol yırtık. (9)
Her yer döğmeli orijinal örtük. (9)
Kızlardan artık Köroğlu doğmuyor. (9)
Gençliğin yolu uçuruma gitmiş. (9)
Kılıcı kuşanan ekrana çıktı / Selçuklu Osmanlı Kayı değişti. (10)
Ayvaz, Köse, Kenan modaya uydu. (10)
Avşar'la Yörük, dağlardan indiler. (10)
Elmanın dalına erik aşılandı / ağaçların dahi huyu değişti. (10)
Peruk yedi renkte müylar değişti. (10)

- Deli katır küheylanla çiftleşti / senin kıratının tayı değişti. (10)
Evlât atasına moruk çağırır / emmi hala teyze dayı değişti. (10)
Eskiden çukurdan su çıkardı / şimdi obruk oldu kuyu değişti. (10)
Cennet kokan çiçekler, naylon oldu. (10)
Bebekler tüptendir. (10)
Kurbanda etleri kavurma yaptık. (10)
Ağanın masada çayı değişti. (10)
Evlenen gençlerin toyu değişti. (10)
Afganlıdan çobanı ithal ettik. (10)
Erkekler kaşın aldırır. (11)
Kadınların lens takılmış gözlerini gel de gör. (11)
Gelenekten görenekten geçildi. (11)
Bayanlar fena açıldı. (11)
Dudak şişirildi, burun küçüldü / Botoks olmuş yüzlerini gel de gör.
(11)
Örf, adet, anane törelerle aramıza perde çekildi. (12)
Arılar, isyan etti çalışmıyor, bal değişti. (13)
Cirit meydanında atlar kişnemez / düğünlerde yiğitler, perdah
etmez. (13)
Söğütler, şimdi ardıçtan değerlidir. (13)
Ne Demircioğlu ne nalbant kaldı, nal değişti (13)
Zülüfler taranıp bele dökülmez. (13)
Dudaklar silikon oldu. (13)
Saçlar jöleli, kil değişti. (13)
Hocalar teyipten ezan okuyor. (13)
Yavukluya kanka, emmoğluna kuzen deniliyor, dil değişti. (13)
Adetler töreler bitti. (14)
Bu asırda mertlik filan arama / koçaklama drama döndü. (14)
Torun, bir kuşak geriye bilmiyor. (14)

- Sapın savrulduğu harman değişti. (22)
Karpuz, kabak oldu bostan değişti. (22)
Bostancı hormonla kavun büyütür. (22)
Ana baba, sabi sübyan değişti. (22)
Eski töre, ilim irfan değişti. (22)
Tırmık, çift saban değişti. (22)
Kardeş, yoldaş, eş dost, yaran değişti. (22)
Beyaz renklerimiz, boz oldu. (25)
Kalpler is bağladı, insan değişti. (27)
Kıran kırana cirit oynanırdı. (32)
Düğünler, toylar bir hafta sürerdi. (32)
Edep, erkân, huy değişti. (35)
Yolumuz Garb'a doğru düştü. (35)
Düğün dernek toy değişti. (35)

3. Geçim- Dert-Sıkıntı

- Derdimiz çoktur. (2)
Arpa bulunmuyor saman değişti. (1)
Beyler, servetine servet diziyor. (6)
Beyler, masumları ezim eziyor. (6)
Beyler, katlimize ferman yazıyor. (6)
Yoksullarda eziyet var çile var. (6)
Zengine ton, gariplere kile var. (6)
Dertler, katar katar. (12)
Koç diye koyunu tekeye kattık, döl değişti. (13)
Karılar, kocasını dinlemiyor. (13)
Ekonomi çöktü yere oturdu. (16)
Yanlış yönetimler bizi bitirdi. (16)
Her gün elem, keder, yas. (17)
Çobansız bir sürüye döndük. (17)
Fakirin aş, zehir zemberektir. (19)

Zamlar bir bir ũste aman kalmadı. (20)

İnsanlıktan çıktık haller perişandır. (22)

Dayın yoksa iş yürümez. (22)

Moral bozuk, herkes asabi olmuş. (22)

Erim erim eriyoruz. (25)

Eşkıya yoksulun bağrını deldi. (26)

Silkinip de ata binen kalmadı. (27)

Gelen dertlerin ardı kesilmedi. (27)

Halimiz çok yamandır. (32)

Garibanı dinleyen yok. (32)

Cahiller çoğaldı, sözleri oktur. (32)

Kanayan yarayı sızlatmaya tuz icat ettik. (37)

4. Bozuk düzen

Tat bozuldu, turşular küp kokutuyor (1)

Vicdanlar bir âlem canlar bozuldu. (2)

Kanlar bozuldu. (2)

Kispetler bozuldu, donlar bozuldu. (2)

Yüzsüz ve pişkin her yanı doldurmuş. (2)

Yolcular bir garip hanlar bozuldu. (2)

Uşaklar bey oldu, hanlar bozuldu. (2)

Biraz içimizde kalsan, yolsuzluklara sen de karışırın. (3)

Koç Köroğlu, memleketin birliğini bozanı / Türkiye'nin
aleyhinde yazanı / kardeş kardeşine kuyu kazanı / görse bize ne derdi?
(4)

Diller bozuldu. (7)

Yollar bozuldu. (7)

Kullar bozuldu. (7)

Banknotun yerine akçe geçerdi, pullar bozuldu. (7)

Saçın yarısını sıfır kestirir, keller bozuldu. (7)

- Nesil, artık nasihatle yola gelmiyor. (9)
Saygı sevgi usul bozulmuş. (9)
Toy, töre, anane, fasıl bozulmuş. (9)
Tüfek değil şimdi nesil bozulmuş. (9)
Maya, ineğin sütünü tutmadı. (10)
Öküzün yerine dana koşuldu. (10)
Tilki, aslana kafa sallar durur. (10)
Serçe, koca ormana kıral oldu. (10)
Nesiller bozuldu, soy değişti. (10)
Yiğitlik mertlik çoktan bozuldu. (12)
Nesil bozuldu. (12)
Toplumda millette düzen kalmadı. (14)
Avare gezen yükünü tutuyor. (14)
Neyimiz varsa bozuldu. (14)
Doğrular değil de sahtekâr gözdedir. (16)
Adam kayırmalar haddini aştı. (16)
Her tarafı çıkar sardı bürüdü. (16)
Gelenek görenek çoktan çürüdü. (16)
Adalet kalmadı düzen bozuldu. (19)
Her gün başka türlü nane yenilir. (19)
Cahiller âlime yapıldı amir. (19)
Yoksulun payı çar-çur ediliyor. (19)
Gerçek olan sözümüz sansürlendi. (20)
Adil hüküm veren âyân değişti. (22)
Mazlumu sömüren yoksulu kakan var. (22)
Tokların yaptığı ihsan değişti. (22)
İhsan, izzet, ikram varlığa tabidir. (22)
Caninin döktüğü kanlar göl oldu. (22)
Suç işleyen zanlı cezasız kaldı / mahkemedен çıkan ferman
değişti. (22)

- Ferman dinlemeyen azgın, azıttı. (22)
Para babaları borsayı kaptı. (22)
Soyguncu hünerbaz, kapkaççı levent oldu. (22)
Dirhem okka oldu mizan değişti. (22)
Gençliğin düzeni bozuk. (24)
Dünyanın çivisi çıktı. (24)
Ariflerin sözüne, itibar yok. (27)
Adalet kantarı düzü tartmıyor. (29)
Din tüccarı, safsatanın terzisi oldu. (29)
Adalet arama terazi bozuk, ölçmeye mizan yok. (30)
İyilikler uçtu gitti. (33)
Bizim eller mafyalaştı. (34)
İnsanlar yaşıyor, insanlık öldü. (34)
Gelenek, anane töre kayboldu. (34)
Geçmiş yıllar hayâl oldu. (34)
Gidenlerin yeri asla dolmadı. (34)
Haktan görünenler, hak yiyen çıktı. (35)
Eğriler en önde, doğrular sondadır. (35)
Ölçü kaçtı, pay değişti.
Şişkin cüzdan, tüm kapıları açar. (36)
Hakk'a kul olmayan kula kul oldu. (35)
Herkes Bolu Beyi, bir Hoylu oldu. (36)
5. Hayat
Herkes Bolu Beyi, her taraf Bolu. (1)
Yiğitlik kalmadı insan değişti. (1)
Boz tavşanlar, kurtlardan haraç alıyor. (1)
Ninnocular, düzlere çadır kurdu. (1)
Çarşılar haydutlara yatak oldu (1)

Bir değil beş değil binler bozuldu. (2)

Koç Köroğlu, anasını babasını döveni / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, Mehmetçiğe silah kuşananları / WhatsAppla evlenip boşananları / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, kendi vatanına bomba atanı / çıkar için şerefini satanı / yabancı güçlere çanak tutanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, insan inciteni / gönül yıkanı intihar edeni, candan bıkanı / bayrağını ormanını yakanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, yüce dinimize köstek olanı / ateist komünist istek olanı / Apo'ya Fetö'ye destek olanı / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, vatan için inlemeyen gençleri / atasının sözünü dinlemeyen gençleri / geçmişini anlamayan gençleri / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu meyveli ağacı taşıyanları / insanları yakıp haşlayanları / kadın cinayeti işleyenleri / görse bize ne derdi? (4)

Koç Köroğlu, kendi ecdadına kemlik güdeni / canilerin arkasından gideni / bizi Avrupa'ya şikâyet edeni / görse bize ne derdi? (4)

Hayat keşmekeşe döndü. (5)

Yaşantılar menfaate dönüştü. (5)

Üç-beş kelimeyle konuşur olduk. (7)

Ehli dil, yaren bulmak artık zordur. (7)

İnsanlar bir apartmana toplandı. (7)

Köroğlu, artık nesil seni örnek almıyor. (9)

Karınca, oyunla boğayı yıktı. (10)

Tosbağa, kıratı yorgun bıraktı. (10)

Kovit çıktı, korku sokakta bekler. (10)

Hane halkı odaya toplanmıyor. (14)

Hormonla büyüyen gıdaya kaldık. (16)

Evlatlar babanın aklını çeldi. (16)

Gelin kaynananın yerini aldı. (16)

- Ekranda diziler halkı uyuttu. (16)
Covit denen illet çok can götürdü. (16)
Hâl hatır sormalar mazide kaldı. (16)
Misafirlik hepten azaldı. (16)
Köyler hep boşalmış ocaklar tütmez. (16)
Mert ile namerdin rolü değişti. (17)
Ze kuşağı ismimi beğenmiyor / çoğu Helga Misthir olmuş. (17)
Gelenek görenek örf adet bitti. (19)
Tüten ocakların odu kalmadı. (20)
Düğünün bayramın tadı kalmadı. (20)
İnsanın konuşmaya söz hakkı yok. (20)
Sen gittikten sonra devran değişti. (22)
Bolu Beyleri epeyce çoğaldı. (21)
Kâr peşinde çok Müslüman değişti. (22)
Tasarruftan çıktık israfa daldık. (22)
Miras hırsı, sinede çıban oldu. (22)
Sevgi, şefkat bizlerden uzak. (22)
Felah gitti buhran geldi. (22)
Nüfus yoğunluğu haddini aştı. (22)
Halk, toprakla tarımla vedalaştı. (22)
Köy boşaldı mülk-i iskân değişti. (22)
Oğuz'un töresi geride kaldı. (22)
Masumun derisini yüzen yüzene. (22)
Saf yürekli yüzlere hasret kaldık.
Ana, baba, eş, dost, kardeş yok oldu. (25)
Argo sözler güzel sohbeti yaktı. (25)
Hak adalet, hatır gönül kalmadı. (25)
Herkes kendi çapında Bolu Bey'idir. (26)

- Saksağan bey, akbaba ağa olmuş. (29)
Aslanlar, çakala Nice Bolu beyi türedi. (30)
Eşkiya, kravat takıp şehire indi / bey olup milletin sırtına bindi.
(30)

- Zamane beyleri daha da yamandır. (30)
Zaman çok değişti düzen bozuldu (31)
Mertlerin kurduğu mizan bozuldu. (31)
Bolu Beyi çoğaldı. (33)

6. Dış güçler-Millî meseleler

- Emperyalist, kendi dilinde oyun oynar. (5)
Vampir, Arap çölünde kaynak arar. (5)
Her gün şehit gelir gözlerim ağlar. (5)
Yurduma her yandan mülteci dolar. (5)
Amerika Beytül'ü toptan götürdü. (5)
Sen gittikten sonra tarihte neler oldu / Afganistan hain elle
boğuldu / Irak parçalandı. Suriye yıkıldı, Libya dağıldı. Arakan'da nar
yanar. Ortadoğu Masonlar maskarası oldu. Türk'ler süper güce selef
oldu. ABD, Fransız, İsrail azdı, İngiliz ve Rus'lar kuyuyu kazdı. (8)

- Gençlik geçmişini bilmiyor. (9)
Nesil, beygir ile katırı bilmez. (9)
Vatandaş ve millet kaygısı kalmadı. (9)
Cumhuriyet ilân ettik. (12)
Başbakanı astılar. (12)
“Ne Mutlu Türk'üm.” suç, diyen diyene. (12)
Atam'ın izinden giden yok. (12)
Türkiye yan üstü yattı. (14)
İslâm görüneneler Frenk çıkıyor. (15)
Mehmetçik'im dağda gezip duruyor. (15)
Ordumuz havada deniz karada Ata'nın izinde durdu. (15)
FETÖ denen ahmak ordu donattı. (16)

- Yendiklerimiz, emir verir oldu. (18)
Keleşler kayboldu, yerine küpeli bir gençlik doğdu. (18)
Millî bayramların şadı kalmadı. (20)
İnsanlar, vatan millet için kaygı taşımaz. (32)
Ordumdan on binlerce şehit verdik. (33)

7. Yiğitlik

- Kılınçları müzelere astılar. (1)
Burçlardan ok atılmıyor. (1)
Sizlere benzerimiz hiç kalmadı. (1)
Merdi, namerdi ayıramaz olduk. (2)
Aslanlar, kaplanlar avara kaldı. (3)
Davara, kurt yerine çakal daldı. (3)
Mertliğin yerini, hile almıştır. (7)
Mertlik suya düştü. (15)
Kalkanlar çürüdü. (18)
Fare, kedi, aslana tuzak kurdu. (20)
Çakallar, mekânın sedire kurmuş. (20)
Ne *yiğitlik* ne mertlik kaldı. (21)
Meydanı çakallar ele geçirdi. (22)
Yanımızı çakallar sardı. (15)
Meydan kahramansız, orman ayısız. (22)
Mertler namert oldu, merdan değişti. (22)
Garip kullar, yiğit özüne hasrettir. (23)
Bey, hanıma kurşun sıktı (24)
Kurtların inine çakallar dolmuştur. (26)
Zulmün ordusunu yenen kalmadı. (27)
Namertler, bugün sözde yiğittir. (28)
Bugün yiğit narası yok trol var. (28)

Namertler baş tacıdır, mertler zindandadır. (29)

Namerdin adı, yiğide çıktı. (29)

Koçak meydanında yamyamlar gezer. (31)

Şahin yuvasına kargalar doldu. (31)

Koçak meydanında yamyamlar gezer. (32)

Şimdi yiğitliğe kuyu kazıldı. (32)

Şimdi mertlik yok, namertlik çoktur. (32)

Süpermenler sanal kahraman oldu. (34)

Namertler mertleri taca attılar. (34)

Cengâverlik, erlik, mertlik kalmadı. (34)

Özde, yiğitlik ve mertlik kalmadı. (35)

Boz çakallar, aslandan haraç alır. (36)

Kılıçları müzelerde astılar. (36)

Mert olan kalmadı düşman değişti. (36)

Merdin sızısı, dünden daha yeğın. (37)

8. Teknoloji-üretim

İnsanoğlu kuşlardan yüksek uçuyor. (1)

Testiler, sır tutmuyor. (36)

Günden güne arzımız küçülüyor / terzimiz feza elbisesi dikeyor

(1)

Gökleri fethettik, mekân değişti (1)

Avrupa, deveyi dağdan aşırđı. (5)

Google amcamıza danışır olduk. (7)

Artık internette tanışır olduk. (7)

Arabalar çıktı hıza meyil var. (7)

Delikli demirler nükleer oldu / savaşların oku, yayı değişti. (10)

Bindiğın kır atın şimdi tank oldu. (11)

Devenin boynuna kamera kondu. (11)

Kervan yolu dağın altına indi / Çamlıbel'in düzlerini gel de gör.

(11)

Mühimmatlar gökyüzünden süzüldü. (11)

- SİHA icat oldu siper bozuldu. (11)
Atların yemi akaryakıt oldu. (11)
Atların gemi fren oldu. (11)
Şimdi neye baksan küresel sorun. (14)
Uzayda mekikle turlar atıldılar. (16)
Televizyon, komşu yerini aldı. (16)
İnternet sevdaya aşka karıştı. (16)
Köroğlu, sanal koçakları bastır. (17)
Yeryüzünden aya füze atıldı / senin tüfek müzelere katıldı. (18)
Kılıcın yerini bombalar aldı. (21)
Kırat yerini, *tanklara* bıraktı. (21)
Füze çıktı kimse mızrak atmıyor. (21)
Kılıç kalkan artık para etmiyor. (21)
Teknik çok gelişti ileri gittik / atom bombasıyla kentleri vurduk.
(21)
Motorlu hızarlar ağaç kesiyor / el aleti sırra kadem basıyor. (22)
İnsanoğlu, ayda geziyor. (22)
Kılıçta, ok ile yayda, kıymet yok. (22)
Her yan bombardıman silahlar kavidir. (22)
Ozon tabakası kirden delindi. (22)
Hanlar, evler, beton yığını oldu. (22)
Paslanan kılıçlar kında çürümüş. (26)
Eğri kılıç kında paslanır oldu. (33)
Kıratın yerini Mercedes aldı / tozlu yollar mutlu değil. (34)
Pusatların duvarlara asıldı. (34)
Ok atan yayların ipi kesildi. (34)
Roketlerin düğmesine basıldı. (34)
Tüneller açıldı dağlar yarıldı. (34)
Eski göller Baraj oldu. (34)

Çamlıbel aşıldı, Bolu yol oldu. (35)

Kale yoktur, burçlardan ok atılmaz. (36)

İnsanoğlu, kuşlardan yüksek uçar. (36)

Kitle imha eden gaz icat ettik. (37)

Sesi bile geçen hız icat ettik. (37)

9. Sanat- Müzik:

Caz müziği çıktı makam değişti. (1)

Küçücük sipsiler öttü ney oldu. (6)

Sazlar unutuldu caza meyil var, teller bozuldu. (7)

Düz yazıyı yazıp şiir ettiler / serbest vezin yolu tuttular / şairlerin sözlerini gel de gör. (11)

Cazcılar türküye aman vermiyor / sanat ters yüz oldu battı. (14)

Halaylar çekilmez davullar çalmaz. (14)

Şairler bu halkın dilini bilmez. (14)

Türkülerin yerini poplar aldı. (14)

Zurnalar hep çatlak öttü. (14)

Akıllı telefon her şeyi çözdü. (16)

Sazı ele alan bir hava çaldı / ismi âşık oldu, ozan değişti. (22)

Şimdi kopuz gözyaşlı gitarlar gülmektedir. (32)

Türkü duysak kendimizden geçerdik / gençlik şimdi pop rak dinler. (32)

Radyo televizyon internet geldi. (34)

10. Tabiat

(1) Çamlıbel'in çamlarını kestiler / dağlar çıplak kaldı orman değişti.

Orman yangınları aldı yürüdü. (7)

Yeşil alanları harabe ettik. (20)

Buzullar incelmiş. (22)

Ağaçların dal budağını kırdık / bağ bağlıktan çıktı. (22)

Çöllere betonlaştı, yeşiller soldu. (34)

(36) Çamlıbel'in ormanını kestiler / dağlar çıplak kaldı orman değişti.

11. Köroğlu'na duyulan özlem ve arzular

Köroğlu, ovalı dağlı özlemini çeker. (2)

Köroğlu bir geriye gelsen. (3)

Koçakları geri salsan, bütün soysuzları temizleseler. (3)

Soysuzların yüzsüzlerin içine yine nara atıp dalsan. (3)

Koç Köroğlu, gel de dünyayı bir gör. (6)

Hal yaman oldu, Koç Köroğlu uyan. (19)

Çamlıbeller gür avazına hasret. (23)

Tozlu yollar kırat izine hasret. (23)

Zaman Köroğlu'nu arar. (24)

Uzun süre koç yiğit görmedik, sen gibi ere muhtacız. (30)

Bir nara at yeri göğü yık da gel. (30)

Uyan Koç Köroğlu bak neler oldu. (31)

Nerdesin Köroğlu deriz boyuna. (37)

Sonuç

Çalışmada, Türk destan ve halk hikâyesi geleneğinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Köroğlu'na yazılmış şikâyet şiirleri incelenmiştir. Köroğlu, Türk dünyasının geniş bir coğrafyasına yayılmış, halkın adalet ve kahramanlık özlemini temsil eden bir karakterdir. Destan veya halk hikâyesi kahramanı olarak kabul edilse de tarihî bir şahsiyet olup olmadığı hâlâ belirsizdir. Köroğlu anlatmalarının sayıca çokluğu, sözlü anlatı geleneğinde adı ilk akla gelen isimlerden olması, onun halk tarafından çok sevilmiş olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, farklı âşıklar tarafından Köroğlu'na yöneltilen şikâyet şiirleri derlenmiş ve içerik analizi yapılmıştır. Bu özellikte toplam 37 şiir tespit edilmiştir. Sayıca en fazla şiir Mustafa Aydın (2) ve Temelî'ye (2) aittir. Şiirlerdeki şikâyet konuları geniş bir yelpazeye yayılmakta olup, ahlâk, değişim, geçim sıkıntıları, bozuk düzen, hayatın zorlukları, dış güçler, yiğitlik, teknoloji, sanat, tabiat ve Köroğlu'na duyulan özlem gibi

başlıklarda toplanmıştır. Bu, Köroğlu'nun toplumun her kesiminden insanın sorunlarını dile getirmekte bir aracı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Köroğlu'na yazılan şikâyet şiirleri, âşıklık geleneğinin halkın duygularını, beklentilerini ve eleştirilerini ifade etmede ne denli önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu şiirler, hem halkın toplumsal ve bireysel sorunlarını yansıtmakta hem de Köroğlu'nun halk şiirindeki etkisini pekiştirmektedir. Şikâyetlerin çeşitliliği ve derinliği, Köroğlu'nun halkın gönlünde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve onun üzerinden yapılan eleştirilerin geniş bir toplumsal kesime hitap ettiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Köroğlu'na yazılan şikâyet şiirleri, âşık şiirinin günümüz toplumundaki meselelere nasıl baktığını ve bu şiir geleneğinin toplumun ortak şuurundaki yerini derinlemesine anlamamıza katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

BAYAT, Fuzuli, *Köroğlu: Şamandan Âşıkta, Alptan Erene*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009.

BENEK KAYA, Ayşe, *Halk Şairi Halil Topçu*, Vilâyet Kitabevi, Sivas 2022.

BORATAV, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1984.

(Doğan Kaya Arşivi)

KARAKOÇ, Abdurrahim, *Beşinci Mevsim*, Ocak Yayınları, Ankara 1992.

KAYA, Doğan, “Anadolu’da Köroğlu Kolları”, *Türk Dünyasında Destan ve Köroğlu Sempozyumu*, s. 122-142, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2021.

KAYA, Taha Tuna, “Köroğlu’nun Yaşadığı Coğrafya ve Türk Coğrafyasında Köroğlu Anlatıcıları”, *VI. Uluslararası Köroğlu Sempozyumu 10-12 Ekim 2016*, Bolu Türkiye, 2016.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986.

ÖZTELLİ, Cahit, *Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul 1984.

SAKAOĞLU, Saim, “Türk Saz Şiiri”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, 445-450, 1989, s. 127-129.

SÖNMEZ, Mehmet (Çırak Mehmet), *Gönülden Dile*, Ankara 2024.

Extended Abstract

The renowned figure in Turkish heroic folk tales, Köroğlu, is often depicted as an *alp* or hero within the folk narrative tradition or epic storytelling. His widespread popularity across a vast geographical area for centuries is largely due to the people's identification with Köroğlu's tales, which emphasize heroism and fervor. Köroğlu is celebrated for his cruelty against the wealthy and the oppressive, and his consistent support for the poor and the oppressed.

Köroğlu's tales cover a broad region known as the Turkic world, with 153 identified versions of his stories being recounted from Azerbaijan, the Balkans, Bashkortostan, Iraq, Iran, the Caucasus, Karakalpakstan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Egypt, Uzbekistan, Syria, Tatarstan, Turkey, Turkmenistan, and the Uyghur Autonomous Region. His narratives have been told not only in Turkish but also in Abkhazian, Afghan, Arabic, Armenian, Georgian, Kurdish, and Tajik

Despite extensive research on Köroğlu, uncertainties about his identity persist. Scholars like Fuat Köprülü and Cahit Öztelli consider him to be a Janissary, and Köprülü dates the formation of Köroğlu's narrative to the 16th century, while Fuzuli Bayat suggests it began in the proto-Turkish era, evolving into an epic and then a folk tale. His true identity—whether he was a historical figure, a folk hero, a Janissary, or a Celâlî rebel—remains unresolved.

The numerous versions of Köroğlu's tales exhibit variations in time and narrative style, suggesting he is a fictional character created by Turkish imagination. This complexity is heightened by the absence of

concrete information about his life and times, and the existence of various individuals known by the name Köroğlu over different periods.

Köroğlu's legend comprises around 200 versions. The most frequent retellings are found in Azerbaijan, Anatolia, and Turkmenistan, with over 70 versions known in Turkey alone. Köroğlu is an idealized figure embodying virtues such as bravery, loyalty, honesty, mercy, and solidarity, making him a monumental character in Turkish folk literature.

Folk poets (âşık) have used Köroğlu's persona to voice their grievances and aspirations, addressing various leaders through their verses. This study examines complaint poems written to Köroğlu. In this study, complaint poems addressed to Köroğlu by various minstrels were compiled and subjected to content analysis, identifying a total of 37 poems. The poets with the most poems were Mustafa Aydın (2) and Temelî (2). The complaints in the poems covered a broad spectrum, including morality, change-fashion, livelihood-trouble-distress, corruption, life, external forces-national issues, heroism, technology-production, art-music, nature, and longing-desire for Köroğlu. This variety suggests that Köroğlu is seen as a conduit for expressing the issues of people from all walks of life. The complaint poems to Köroğlu highlight the importance of the minstrel tradition in articulating the emotions, expectations, and criticisms of the public. These poems not only reflect societal and individual problems but also reinforce Köroğlu's influence in folk poetry. The diversity and depth of the complaints illustrate Köroğlu's significant place in people's hearts and the broad societal impact of the criticisms articulated through him. In conclusion, the complaint poems to Köroğlu enhance our understanding of how minstrel poetry addresses contemporary societal issues and its role in the collective consciousness of the community.

Due to the volume of poems, only selected texts are presented in this study. The complaints within these poems reflect a broad spectrum of societal issues, highlighting Köroğlu's continued relevance as a symbol of justice and virtue in contemporary times.

EK

ÖRNEK METİNLER

1. **Abdurrahim Karakoç**

(Kahramanmaraş-Ekinözü,
1932-7 Haziran 2012)

Köroğlu'na Mektup

Benden selâm olsun Koç
Köroğlu'na
Şimdi devir başka zaman değişti
Karga konar kır atların beline
Arpa bulunmuyor saman değişti

Gayri ne Kenan var ne
Demirc'oğlu
Tarihe karıştı Ayvaz'la Hoylu
Herkes Bolu Beyi her taraf Bolu
Yiğitlik kalmadı insan değişti

Sır tutmuyor suya giden testiler
Kılınçları müzelere astılar
Çamlıbel'in çamlarını kestiler
Dağlar çıplak kaldı orman değişti

Kale yoktur ok atılmaz
burçlardan
İnsanoğlu yüksek uçar kuşlardan
Boz tavşanlar haraç alır
kurtlardan
Erlik başkalaştı meydan değişti

Ninnocular çadır kurdu düzlere
“Avare mu” sedef oldu sazlara

Benzerimiz hiç kalmadı sizlere
Caz müziği çıktı makam değişti

Kervan geçmez uçurdular hanları
Hile satar asrın bezirgânları
Banka kurup biriktirdik kanları
Dertler yenilendi derman değişti

Günden güne küçülüyor
Arz'ımız
Şimdi ise Ay'a gitmek arzumuz
Feza elbisesi diker terzimiz
Gökleri fethettik mekân değişti

Tat bozuldu küp kokutur turşular
Haydutlara yatak oldu çarşılar
Şişkin cüzdandan bin belâyı karşılar
Boynuzlar gürz oldu kalkan
değişti⁷

7. **Çırac Mehmet** (Mehmet
Sönmez, Denizli-Acıpayam-
Gölcüm köyü, 1967-)
Ah Be Köroğlu

“Z Kuşağı” derler yeni nesile
Haller de bozuldu ah be Köroğlu
Mertliğin yerini almıştır hile
Kullar da bozuldu ah be Köroğlu

Google amcamıza danışır olduk
Artık internette tanışır olduk
Üç beş kelimeyle konuşur olduk
Diller de bozuldu ah be Köroğlu

⁷Abdurrahim Karakoç, *Beşinci Mevsim*,
Ankara 1992, s. 135-136.

Arasan bulunmaz o Çamlıbel'ler
Eser Çamlıbel'in yerinde yeller
Kalmadı at ile gittiğin yollar
Yollar da bozuldu ah be Köroğlu

Biz duygusu öldü benlik dirilir
Özler görülmeden kabuk görülür
Kına bitti artık oje sürülür
Eller de bozuldu ah be Köroğlu

Geçen yıl yurdumu duman
bürüdü
Orman yangınları aldı yürüdü
Yangında binlerce ağaç kurudu
Dallar da bozuldu ah be Köroğlu

Yeni ev alırsın dökülür sıvak
Pencere plastik kalmadı kavak
Gelinin başına örtülen duvak
Allar da bozuldu ah be Köroğlu

Dost dostuna kapısını açardı
Birlikte oturur yiyip içerdi
Banknotun yerine akçe geçerde
Pullar da bozuldu ah be Köroğlu

Bulmak zordur artık ehli dil
yaren
Kaç kişi sayarım sözünde duran
Sevgi şefkat ile Ayvaz'ı saran
Kollar da bozuldu ah be Köroğlu

Arabalar çıktı hıza meyil var
Boyanıp süslenen kıza meyil var
Sazlar unutuldu caza meyil var
Teller de bozuldu ah be Köroğlu

Moda diye gençler dövme
bastırır
Kimi göbeğine halka astırır
Saçın yarısını sıfır kestirir
Keller de bozuldu ah be Köroğlu

Çırak Mehmet kalbe bir ok
saplandı
İnsanlar bir apartmana toplandı
Şehirde caddeler taşla kaplandı
İller de bozuldu ah be Köroğlu⁸

12. Halil Topçu (Sivas-Zara-
Ütük köyü, 1965-)
Gel de Gör

Zamane değişti nesil bozuldu
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör
Ceddimi yok sayan ferman
yazıldı
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Örf adet anane töreler nerde
Sanki aramıza çekildi perde
Edep haya iffet var idi serde

⁸Mehmet Sönmez, *Gönülden Dile*,
Ankara 2024, s. 136-137.

Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Ne olduysa bize hep bizden oldu
Kahpe dost çoğaldı meydanlar
doldu

Yiğitlik mertlik ki çoktan
bozuldu

Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Cihan devletiydi şanımız bizim
Bayrağa renk veren kanımız
bizim

İhanete düştü sonumuz bizim
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Abdülhamit Han'ı tahttan
indirdik

Sürgün edip el atına bindirdik
Nasıl razı olup nasıl sindirdik
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Hemen toparlanıp devlet-i
kurduk

Cumhuriyet ilân edip duyurduk
Çok sürmedi yine soyup
savurduk

Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Biz kendimiz bozduk doğru
mizanı

Düşman fırsat bildi Sevr-i
Lozan'ı

Gök kubbeden susturdular ezanı
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Adaletten uzak ahkam kestiler
Demokrasi deyip zehir kustular
Suçu neydi başbakanı astılar
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

İrade milletin darbe devletten
Uyanmıyor uyanan yok gafletten
Ne geldiyse başa şer güç zilletten
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Zalimin zulmünü öven övene
Mazlumun hakkını yiyen yiyene
"Ne Mutlu Türk'üm" suç diyen
diyene
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Atam'ın izinden giden yok giden
Gerçek mânâ onun ruhunu güden
Olan ondan sonra oldu harbiden
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Gençliğe ne oldu aman bu ne hâl

Feryadım figanım sana arzuhal
Dertler katar katar halimiz zeval
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Balık baştan kokmuş tuzu
neylesin
Yürek yangın yeri buzu neylesin
Ana yoldan çıkmış kızı neylesin
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Baba azmış hovardalık peşinde
Gören sanır sabah akşam işinde
Ne evde gözü var ne de eşinde
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör

Hey hey deyip hey hey gelmen
mi geri
At oynatır oldu birkaç serseri
Halil vahim görüp verdi haberi
Koç Köroğlu neler oldu gel de
gör⁹

22. Sadık Miskinî (Sait Küçük,
Kars-Kağızman, 1964-)
Dinle Koç Köroğlu
-Zincirleme Destan-

Dinle Koç Köroğlu haber
eyleyim
Sen gittikten sonra devran değişti

Neler oldu birem birem söyleyim
Yiğitler çekildi meydan değişti

Meydanı çakallar geçirdi ele
Bir görsen memleket geldi ne
hale
Haksızlık diz boyu gelmez
hayâle
Adil hüküm veren âyân değişti

Ayan dediklerim ahvale bakan
Çırası sönmüşe çırallar yakan
Mazlumunu sömüren yoksulu
kakan
Ha bire çoğaldı erkân değişti

Erkânın içinde eri arama
Zengininin alnında teri arama
Softanın içinde piri arama
Nefse uyup Hakk'a uyan değişti

Uyan birse uymayanlar hesapsız
Alıp satanların çoğu kitapsız
Gücü çatmayanlar dilsiz hitapsız
Ocak söndü kaynar kazan değişti

Kazanlarda bulgur dahi
kaynamaz
Rüzgâr esmez çöp yerinden
oynamaz
Yalancığıktan namaz kılar
beynamaz

⁹Ayşe Benek Kaya, *Halk Şairi Halil Topçu*, Sivas 2022, s. 171-173.

Kâr peşinde çok Müslüman
değişti

Müslümanlık eskidendi der
olduk
Tasarruftan çıktık israfa daldık
Devlet kasasından ha bire çaldık
Dalavere arttı insan değişti

İnsanlıktan çıktık haller perişan
Zulumat yağıyor olmaz ürüşan
Görünmüyor kurtuluşa bir nişan
Evvel tarih oldu zaman değişti

Zamanenin şikâyeti sayısız
Meydan kahramansız orman
ayısız
Sadarete iş yürümez dayısız
Sapın savrulduğu harman değişti

Harmanlar savrulur zalim elinde
İş yürümez dayın yoksa dalında
Sahtekârlık kaymağında balında
Karpuz kabak oldu bostan değişti

Bostancı hormonla büyütür
kavun
Girmez sofrasına fukara evin
Karıncı eziktir altında devin
Mertler namert oldu merdan
değişti

Merdan sendin karşı koyar
zulüme

Kılıç çeker ok atardın zalime
Adalet der gider idin ölüme
Şimdi hak yoluna kurban değişti

Kurban laf-ı güzaf can olan
yoktur
Dert yansın bana ne diyenler
çoktur
Çalışan aç gezer çalanlar toktur
Tokların yaptığı ihsan değişti

İhsan izzet ikram varlığa tabi
Fakir fukaranın dolmuyor kabı
Moral bozuk herkes olmuş asabi
Ana baba sabi sübyan değişti

Sübyandan büyüğe her gün
cinayet
Ahlak dibe vurmuş yoktur imaret
Sağlanmıyor masumlara himayet
Kalpler katılaştı vicdan değişti

Vicdan değişince merhamet öldü
Caninin döktüğü kanlar göl oldu
Suç işleyen zanlı cezasız kaldı
Mahkemedен çıkan ferman
değişti

Ferman dinlemeyen azgın azıttı
Koluna korkusuz kazdı kazıttı
Kıyım yapan acımasız yezitti
Adap edep akıl izan değişti

İzan anlayıştır anlayan pek az

Ezilirsin erke etsen itiraz
Durum vaziyeti arz ettim biraz
Eski töre ilim irfan değışti

İrfanın ürünü salkım saçaklar
Yerde arabalar gökte uçaklar
Kalmadı topraktan o kap
kacaklar
Küp kırık tırmık çift saban
değışti

Saban durdu traktörler esiyor
Motorlu hızarlar ağaç kesiyor
El aleti sırra kadem basıyor
Makineye değdi taban değışti

Taban artık yerde değil uzayda
Çoktan insanoğlu geziyor ayda
Kıymet yok kılıçta ok ile yayda
Bomba patladıkça her yan değışti

Her yan bombardıman silahlar
kavi
Bir ufacık mermi öldürür devi
Kin nefret çoğaldı azaldı sevi
Sevmek sevecenlik yaman
değışti

Yamanın yamanı var der
büyükler
Bizi kınar abat olsa höyükler
Neslini tüketti keçi geyikler
Hayvansever ehl-i iman değışti

Ehl-i iman ve'l-cemaat demişler

Bu yolu ne kadar benimsemişler
Mal mülk için birbirini yemişler
Kardeş yoldaş eş dost yaran
değışti

Yaren belli değil yâr belli değil
Na-hoş toplum olduk hoş halli
değil
Sofra muhabbetli yağ ballı değil
Soğukluk başladı ihvan değışti

İhvan kardeş arkadaşdır manada
Barınamaz olduk aynı binada
Miras hırsı çıban oldu sinede
Derdi bitirecek derman değışti

Derman sevgi şefkat bizlerden
uzak
Aç gözlülük insanlara bir tuzak
Sazak sama döndü sam oldu
sazak
Yağmaz oldu kar u bârân değışti

Bârân yağmurdur ki yağmaz gel
indi
Ozon tabakası kirden delindi
Buzullar inceldi evvel kalındı
Yedi iklim arz asuman değışti

Asumandan çamur yağdı yerlere
Ne demeli gözü açık körlere
Gül açılmaz bülbül düştü zarlara
Çakırdiken oldu gülşan değışti

Gülşan hasret kaldı gülün rengine

Yazık tabiatın hoş ahengine
Canlar girdi hayat memat
cengine
Gitti felah geldi buhran değişti

Buhrana girince çıkmak mümkün
mü

Mevte rahmet kalanlara düğün
mü

Karardı istikbal günümüz gün mü
Taşralar boşandı mekân değişti

Mekân değişince kent dolup taşı
Nüfus yoğunluğu haddini aştı
Toprakla tarımla halk vedalaştı
Hem yolcu hem hancı hem han
değişti

Hanlar evler oldu beton yığını
Talan ettik ormanını dağını
Kırdık ağaçların dal budağını
Bağ bağlıktan çıktı bağban
değişti

Bağban parselledi büyük arsayı
Para babaları kaptı borsayı
Aldı İstanbul'u İzmir Bursa'yı
Köy boşaldı mülk-i iskân değişti

İskân birçok şehri etti anakent
Soyguncu hünerbaz kapkaççı
levent
Sözler mihnet yüklü makam
nihavent

Nağme garip dil-i dehan değişti

Dehan bozuk ahlakımız azaldı
Oğuz'un töresi geride kaldı
Sazı ele alan bir hava çaldı
İsmi âşık oldu ozan değişti

Ozan Dede Korkut yeli eserek
Geldi bu günlere kadem basarak
Haksızlar haklıyı asıp keserek
Kıydı cana sükût sühan değişti

Sühan açık sözdür anlayan anlar
Ortaya söylerim dinleyen dinler
Çark elinde helak günahsız
canlar
Had safhada ah-ı figan değişti

Figan düştü nasa kıza kızana
Masumun derisin yüzen yüzene
Bir dur diyen yoktur çarpık
düzene
Dirhem okka oldu mizan değişti

Mizanda tartılır **Miskinî** elbet
Sözüm hakikattir değil rivayet
Ey Köroğlu budur sana şikâyet
Bıraktığın güzel cihan değişti
(Doğan Kaya Arşivi)

34. Temel Türabî (Temel Şahin,
Erzurum-Oltu-Ünlükaya köyü,
1966-)
Köroğlu

Sen terk edip gittin Bolu Dağı'nı
İssız kaldı Çamlıbelleri Köroğlu
Diken sardı telli Nigâr bağı
Açılmıyor gonca güller Köroğlu

Cenk meydanlarında çaldığın
sazın
Keleşleri şahlandırdı avazın
Hikâyeli destan oldu her sözün
Yayıldı her yana kollar Köroğlu

Radyo televizyon internet geldi
Süpermenler sanal kahraman
oldu
Kıratın yerini Mercedes aldı
Mutlu değil tozlu yollar Köroğlu

Ne Kızıroğlu var ne Alapaça
Eski düellolar dönüştü maça
Namertler mertleri attılar taca
Mafyalaştı bizim eller Köroğlu

Pusatların duvarlara asıldı
Ok atan yayların ipi kesildi
Roketlerin düğmesine basıldı
Kan köpürdü coşkunun seller
Köroğlu

Küheylanlar yarışlara girdiler
Seyisler jokeyler devran sürdürdüler
Beygir toynağına servet serdiler
Savruldu paralar pullar Köroğlu

Göz diktiler gariplerin toyuna

Asalet çekermiş kendi soyuna
Selâm gönderen yok Bolu
Beyi'ne
Sessiz kaldı ahraz diller Köroğlu

Senden sonra ne savaşlar verildi
Gelişmiş tüfekler toplar kuruldu
Tüneller açıldı dağlar yarıldı
Baraj oldu eski göller Köroğlu

Ne Ayvaz ne Hoylu ne
Zincirkıran
Ne ocak yakan var ne çadır kuran
Demircioğlu'nun dükkânı viran
Körüksüz çıkıyor nallar Köroğlu

İnsanlar yaşıyor insanlık öldü
Çöllere betonlaştı yeşiller soldu
Gelenek anane töre kayboldu
Hayâl oldu geçmiş yıllar Köroğlu

Temel Turabî'yim aklım almadı
Gidenlerin yeri asla dolmadı
Cengâverlik erlik mertlik
kalmadı
Esiyor yerinde yeller Köroğlu
(Doğan Kaya Arşivi)

35. Tuncay Zavotcu (Kars-
Göle- Boğatepe köyü, 1953-)
Köroğlu

Köprüünün altından çok sular aktı
Devran döndü çağ değişti
Köroğlu

Haktan görünenler hak yiyen
ıktı
Gün değişti ay değişti Köroğlu

Söz havada kaldı fikir meydanda
Beyler konaklarda garipler handa
Eğriler en önde doğrular sonnda
l katı pay değişti Köroğlu

Çamlıbel aşıldı Bolu yol oldu
Gönüller karardı yürek l oldu
Hakk'a kul olmayan kula kul
oldu
Edeph erkan huy değişti Köroğlu

Yiğitlik ve mertlik kalmadı zde
Hak hukuk perişan adalet sözde
Koca bir milletin yükü var bizde
Kamu döndü oy değişti Köroğlu

İşte böyle böyle halimiz bizim
Her dem acı söyler dilimiz bizim
Garba doğru düştü yolumuz
bizim
Düğün-dernek toy değişti
Köroğlu (Doğan Kaya Arşivi)

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD), uluslararası hakemli bir dergidir. Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) sayıları olmak üzere yılda iki kez basılı ve çevrimiçi olarak yayımlanır. Dergiye açık erişim mümkündür. *Çift taraflı kör hakem* sisteminin uygulandığı Türkiye Araştırmaları Dergisi'nde sosyal bilimler alanında özgün araştırmalara yer verilir.

Türkiye Araştırmaları dergisinin amacı, sosyal bilimler alanında akademik nitelikli çalışmaların yayımlanmasına olanak sağlamak ve bu yönde alanyazına katkıda bulunmaktır. Daha önce yayımlanmamış ya da herhangi bir yayım organında değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış alanda boşluk doldurabilecek makaleler, akademik metin çevirileri, benzer nitelikli metin aktarmaları, editöre mektup ve tanıtma yazıları dergide yayımlanır.

İletilen yazılar; amaç, kapsam ve yazım kuralları bakımından dergiyle uyumlu olmalıdır. Türkiye Araştırmaları dergisi Yayın İlkeleri'ne uymayan yazılar değerlendirilmeye alınmaz. Etik Beyan Formunu ve Telif Hakkı Devir Formunu imzalayıp göndermeyen yazarların yazıları değerlendirmeye alınmaz. Gönderilen yazılar, etik ihlalleri engellemek amacıyla intihal (www.turnitin.com) programında taranır. Yazı, akademik yazıma uygun olmayan etik dışı durum içermiyorsa editör kurulu tarafından incelemeye alınır. Editör kurulu tarafından değerlendirilen ve uygun bulunan yazılar, bilimsel değerlendirme yapmaları için alan uzmanı en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerin olumlu görüş bildirmesi halinde yazı kabul edilir. Bir hakem olumlu diğer hakem olumsuz görüş bildirirse yazı üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemin görüşü belirleyici olur. En az iki hakemden olumlu görüş almayan yazı yayımlanamaz. Editör kurulu, hakem raporları doğrultusunda görüş bildirir. Yazar, hakemlerin ve editör kurulunun eleştiri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadır. Bununla birlikte yazar katılmadığı hususları gerekçelendirerek bildirme hakkına sahiptir. Yazar tüm eleştiri ve düzeltmeleri yapmış olsa bile yazının yayımlanıp-yayımlanmaması ile ilgili nihai karar, editör kuruluna aittir. Türkiye Araştırmaları dergisine gönderilen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez.

Türkiye Araştırmaları dergisi Editör Kurulu, **Committee on Publication Ethics (COPE)** kriterlerine uymayı taahhüt eder.

Derginin yayın dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Almanca, Rusça ve çağdaş Türk lehçelerinde yazı kabul edilmektedir.

Yazı gönderim, değerlendirme ya da yayımlanma süreçleri ücrete tabi değildir. Yayın politikası gereği makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi sürecinde hiçbir ad altında ücret talep edilmez.

Dergide yayımlanan yazılar, yazarlarının kişisel görüşleridir. Yayımlanan yazıların her türlü mali ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi, yayımlanan yazıların içeriği ile ilgili hiçbir sorumluluk kabul etmez. Kaynak gösterilmek şartıyla yayımlanan yazılardan alıntı yapılabilir. Yayımlanan yazılar için hiçbir şekilde telif ücreti ödenmez.

Dergide yayımlanan her bir makaleye DOI atanır. Yayımlanan her sayıda yer alan makaleler ilgili indeks ve akademik veri platformlarına yüklenir.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Türkiye Araştırmaları dergisi, araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartları esas alır. Dergide yayımlanacak yazıların yayın sürecinde yazarların, hakemlerin ve editörlerin Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) gibi uluslararası etik ilkelerine bağlı kalmaları; Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve YÖK Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi gibi ulusal standartlara uymaları, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerde bulunmamaları beklenir.

Başkalarına ait fikir, yöntem ya da benzer bir ögenin atfı gösterilmeden kısmen veya tamamen bilimsel araştırmalarda kullanılması intihal kapsamında değerlendirilir. Var olmayı gerçeklik olarak yansıtmaya yönelik davranışta bulunmak ya da verilerin tahrif edilerek kullanımı bilimsel araştırma yöntemlerine aykırıdır. Bir araştırmanın tamamının ya da belirli kısımlarının aynen veya büyük oranda birden çok

defa yayımlanması yayın etiğine aykırıdır. Türkiye Araştırmaları dergisinde bahse konu türden etik ihlal içeren yazılar yayımlanmaz.

Yazarlar;

- a) iletmış oldukları yazıların özgün nitelikte olduğunu,
- b) başkalarına ait her türlü ifade, bilgi, görüş ve bulgunun kaynağına eksiksiz atıf yaptıklarını,
- c) etik kurul izni gerektiren yazılarda izinle ilgili bilgi ve belgelere yer verdiklerini,
- d) mevcut metin, şekil ve belgelerin başkalarına ait telif haklarını ihlal etmediklerini,
- e) çalışmalarında herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasının bulunmadığını taahhüt ederler.

Kabul edilen maddelere aykırı bir durumun ortaya çıkmasından ve etik ihlalden doğacak her türlü yasal sorumluluk yazara aittir. Türkiye Araştırmaları dergisinde yayımlanan yazılardaki görüşler, yazarların şahsi görüşleri olup

Hakemler;

- a) tarafsız ve nesnel değerlendirme yapar,
- b) yetkin olmadığını düşündüğü bir konuyla karşılaştığında ya da belirtilen süre içerisinde değerlendirmeyi tamamlayamayacağını düşündüğünde hakemlikten çekilir,
- c) değerlendirme sürecinde yazarla, bir diğer hakemle ya da ilgili üçüncü şahıslarla yazıya ilişkin etkileşimde bulunmaz.

YAZIM KURALLARI

Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

1. Gönderilen yazıların redaksiyonunu Yazı Kurulu yapar. Yazım ve noktalamada TDK Yazım Kılavuzu'nun güncel hali esas alınır. Gönderilen yazıların dil ve anlatım açısından Yazım Kılavuzu'na ve bilimsel kriterlere uygun, açık ve anlaşılır olması beklenir.

2. Yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, 6.000-10.000 sözcük aralığında olmalıdır.

3. Başlık, büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalıdır.

4. Yazar ünvanı ve adı, ortada, koyu, 12 punto; görev yeri, e-posta adresi ve ORCID bilgisi ise dipnotta (*) işareti ile 10 punto olarak yazılmalıdır. Diğer açıklamalar ve referanslar için yapılan dipnotlar, metin boyunca sayfa altında otomatik numaralandırma şeklinde verilmelidir.

5. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren özet bulunmalıdır. Özet, 200-250 kelime aralığında olmalıdır. Özeti hemen altında Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime yer almalıdır. Türkçe makalelerin sonunda 700-1.000 kelime aralığında “Extended Abstract” başlığı ile geniş İngilizce özet bulunmalıdır.

6. Yazı karakteri başlık hariç, metnin tamamında Times New Roman, 12 punto, iki yana dayalı, satırlar 1,5 aralıklı, dipnotlar ise 10 punto ve tek aralıklı olarak yazılmalıdır. Gerekğinde Tablolarda kullanılan metinlerin puntosu küçültülebilir.

7. Bölümlerin başlıkları ve alt başlıkları ardışık ondalık sistemde numaralandırılmalıdır. Numaralandırmada derinlik üçten fazla olmamalıdır ve üçüncü alt başlık italic olmalıdır.

(Örnek: 1. GİRİŞ, 2. ANA BÖLÜM, 2.1. Ara Bölüm, 2.1.1. Alt Ara Bölüm gibi)

Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

Derginin internet sayfasındaki örnek dosya esas alınır

Dipnot Yazımında Kullanılacak Kaynakların Yazımı İle İlgili Esaslar

1. Atıflar, dipnot şeklinde yapılır.
2. Atıfta bulunulan kaynakların bibliyografik künyeleri tam olarak verilir. Atıfta bulunulmayan eserlere kaynakçada yer verilmez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflar; kitaplar için “yazarın soyadı, *eserin adı (italic)*, sayfa numarası” şeklinde makale için ise “yazarın soyadı, “eserin adı” (tırnak içinde), sayfa numarası” şeklinde yapılmalıdır.

Aşağıda atıf usulü örneklendirilmiştir:

a. Kitap

- Kitap, Tek Yazar:

Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara 1998, s. 350.

Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s. 351-352.

- Kitap, İki Yazar:

Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 2017, s. 40.

Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 41.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

Sibel Özbudun vd., *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2012, s. 99.

Özbudun vd., *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar*, s. 117.

- Çeviri Kitaplar:

Bob Jessop, *Devlet* (çev. Atilla Güney) Epos, Ankara 2018, s. 205.

Jessop, *Devlet*, s. 245.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 163.

Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 175-176.

b. Makale

- Derleme Kitaplarda Makale

Taha Niyazi Karaca, “William Ewart Gladstone ve Ermeni Sorunu”, İ. Erdal ve A. Karaçavuş, der., *Osmanlı Siyasal Hayatında Ermeniler*, IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 15.

Karaca, “William Ewart Gladstone ve Ermeni Sorunu”, s. 20-21.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

Nasrullah Uzman, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 11, s. 22, 2018, s. 120.

Uzman, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, s. 121.

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

“Kıbrıs Sorununun Gelişmesi Bağlamında 6-7 Eylül Olayları”, *Tarih ve Toplum*, s. 33, Yıl: 1986-Eylül, s. 139-154.

c. Rapor

- Yazarı Belli Olan Rapor

Tuncer Kocaman, *Nüfus Sektör Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1983, s. 11.

Kocaman, *Nüfus Sektör Raporu*, s. 12.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Nüfus, Demografi Yapısı, *Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 2001, s. 11.

Nüfus, Demografi Yapısı, *Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, s. 12.

- Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, *Yurt Dışındaki Türk Varlığını Hedef Alan Saldırıları*, Ankara 2022, s. 11.

d. Ansiklopedi Maddesi

- Yazarı Belli Olan Ansiklopedi Maddesi

Kemal Beydilli, “Şark Meselesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 352.

- Yazarı Belli Olmayan Ansiklopedi Maddesi

“Türkçe”, *Edebiyat Ansiklopedisi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s. 352.

e. Tezler

Fatih Özen, “Modern Türkiye'nin yeni insan arayışı: Halkevleri örneği (1932-1938)”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2017 (Yüksek Lisans Tezi), s. 98.

Özen, “Modern Türkiye'nin yeni insan arayışı: Halkevleri örneği (1932-1938)”, s. 78.

f. İnternet

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c002/tbmm06002010.pdf> (Çevrimiçi erişim tarihi 20 Mart 2023)

g. Konferanslarda Sunulan Tebliğler

Konuralp Ercilasun, “Çin Kaynaklarına göre Yedinci Yüzyılın ilk Yarısında Türk Kore İlişkileri”, *Türk-Kore Tarihi Forumu*, 2016, s. 25.

Ercilasun, “Çin Kaynaklarına göre Yedinci Yüzyılın ilk Yarısında Türk Kore İlişkileri”, s. 27.

h. Resmî Yayınlar

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, C. 87, 15 Kasım 1928, Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1928, s. 9.

Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası, C. 87, s. 10.

1. Haritalar ve Şemalar

Türkiye Fiziki Haritası, Harita Genel Müdürlüğü, 1983.

i. Bülten

Gazi Üniversitesi Haber Bülteni, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2009, s. 15.

k. Arşiv Belgeleri

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası ya da klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası ya da fihrist numarası.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu 9.0.0, Yer Numarası 110.343.2.

BCA, 9.0.0/110.343.2.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), *KGEDBA*, Dosya Nu. MO114866.

SGK, *KGEDBA*, Dosya Nu. MO114866.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

1. Kaynakçada alfabetik sıra esas alınarak yazar soyadı büyük harflerle başta; adı ise küçük harfler olacak şekilde yazılmalıdır.

2. Kitap bölümü, makale ve bildiri gibi yayınlarda sayfa numaraları da gösterilmelidir.

Örnek:

a. Kitap

BURÇAK, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara 1998.

DOĞAN, Özlem, *Tarih Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2016.

DOĞANER, Yasemin, *Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013.

EKİNCİKLİ, Mustafa, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, Berikan Yay., Ankara 2007.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Some Observations on The Influence of Byzantine Institutions on Ottoman Institutions*, Translated, Gary Leiser, TTK, Ankara 1999.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. IV, Rey Yay., İstanbul 1970.

YASSIADA ZABITLARI II: 6-7 Eylül Olayları Davası, Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul 2007.

b. Makale

“Kıbrıs Sorununun Gelişmesi Bağlamında 6-7 Eylül Olayları”, *Tarih ve Toplum*, s. 33, Yıl: 1986-Eylül, s. 139-154.

İLHAN, Suat, “Türk Çağdaşlaşması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19, Kasım 1990, s. 7-19.

TANSEL, Fevziye Abdullah, “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuad Köprülü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIV, Yıl: 1966, s. 266-281.

UZMAN, Nasrullah “II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 11, s. 22, 2018, s. 117-142.

c. Tez

ÖZEN, Fatih “Modern Türkiye'nin Yeni İnsan Arayışı: Halkevleri Örneği (1932-1938)”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2017 (Yüksek Lisans Tezi).

Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

Belge, Tablo, Şekil ve Grafikler metin içerisinde kullanılacağı gibi ekler kısmında da kullanılabilir. Ekler, yazının sonunda, altında içeriğine dair kısa bilgi ve kaynağıyla birlikte verilmelidir.